KENDİNE KARŞI DÜŞÜNMEK

KEŞİFLERİMİZİN hemen hemen tümünü öfkelerimize, dengesizliğimizin azıtmasına borçluyuz. Tanrı'yı bile –kafamızı kurcalıyorsa– içimizde değil cinnetimizin dış sınırında buluruz, tam da öfkemizin onunkiyle burun buruna geldiği, çarpıştığı, bizim için olduğu gibi onun için de yıkıcı bir karşılaşmanın olduğu noktada. Eylemleri yüzünden lanetle cezalandırılan öfkeli kişi, sırf çıldırmış, saldırgan olarak geri dönmek için doğasını zorlar, kendini aşar. Girişimleri de peşi sıra gelir cezalandırmak için. Yaratıcısına karşı gelmeyen bir yapıt yoktur: Şiir şairini, sistem filozofu, olay da eylem adamını ezecek. İç sesine uyarak ona yanıt veren, tarih içinde kıpırdanan yok olur; yalnız o, insanlığından sıyrılan, varlığın bağrında keyfince yan gelebilmek için armağan ve yeteneklerini feda eden insan kendini kurtarır. Metafizik bir yaşama can atarsam kimliğimi koruma imkânım ortadan kalkar: Ondan kalan en küçük kalıntıyı dahi tasfiye etmem gerek; ama tersine, tarihsel bir rol üstlenerek maceraya atılırsam, bana düşen iş kendimi havaya uçuruncaya kadar yeteneklerimi azdırmaktır. İnsan her zaman taşıdığı ben tarafından telef edilir: Bir isme sahip olmak kesin bir yıkılma biçimine talip olmaktır.

Görünüşüne bağlı olan öfkeli insanın cesareti kırılmaz, yeniden başlar ve direnir, acıdan kaçamaz çünkü. Başkalarını yitirmek için çabalar mı? Çabalarsa da kendi yıkımına ulaşmak için saptığı bir yol olur bu. Kendinden emin görüntüsünün, palavralarının al-

tında bir mutsuzluk müptelası gizlidir. Kendine düşman olanlara da işte bu öfkeli insanlar arasında rastlarız. Biz, hepimiz dinginliğin anahtarını yitirmiş, artık büyük acının sırlarından başka bir şeye varamayan öfkelileriz, gözü dönmüşleriz.

Yavaş yavaş zamanın bizi öğütmesine izin verecek yerde onu aşmanın, onun anlarına bizimkileri katmanın iyi bir şey olduğunu sandık. Eskinin üzerine eklenmiş bu yeni zaman, bu özümsenmiş ve tasarlanmış zaman zehirli etkisini hemen göstermeliydi: Nesnelleşerek tarih olacaktı; sayemizde karşımıza dikilmiş bir canavara dönüşecekti; edilginlik biçimlerine, bilgelik reçetelerine başvursak bile kaçamayacağımız bir yazgıya dönüşüyordu.

Bir etkisizlik tedavisine girişmeli, Taocu babaları izlemeliyiz. Onların vazgeçme, oluruna bırakma, yokluğun egemenliği öğretileri üzerine düşünmeliyiz. Onları örnek alarak; en sevdikleri element olan su gibi davranmalı, girdiği kabın şeklini alan, dünyayla savaşı kesen bilincin yolunu izlemeliyiz. Onlar merakımızı, acı çekme iştahımızı mahkûm ederler. Bu bakımdan mistiklerden, özellikle de kıl gömleğin, kirpi derisinin, uykusuzluğun, açlığın ve inlemenin erdemlerini bize öğütlemekte usta olan ortaçağ mistiklerinden ayrılırlar.

"Yoğun yaşam Tao'ya aykırıdır," der Lao-Tzu, insanların en normali olan insan. Ama gel gör ki Hıristiyanlık virüsü kemirir bizi: Kendini kamçılayanların mirasına konan bizler gitgide daha ince azaplar geliştirerek kendimizin bilincine varırız. Din batmak üzere mi? *Onun zırvalıklarını* sürdürüyoruz, geçmişin çile girişimlerini, hücre çığlıklarını sürdürdüğümüz gibi; acı çekme arzumuz manastırların gelişme dönemlerindeki acı çekme arzusuna denk. Kilise artık cehennemi tekelinde bulundurmuyor olabilir, ama bizi yine de bir iç çekişmeler zincirine, çile yüceltmesine, bir anda söndürülmüş bir sevincin ve sevinçli hüznün yüceltilmesine bağlayacaktır.

Beden gibi zihin de "yoğun yaşam"ın başlıca konusudur. Nietzsche, Baudelaire ve Dostoyevski gibi kendine karşı düşünme sanatının ustaları, tehlikelerimize güvenmeyi, kötülüklerimizin ala-

nını genişletmeyi, varlığımızla anlaşmazlık içinde olan bir varoluşun sahibi olmayı öğrettiler bize. Ve büyük Çinliye göre düşkünlüğün simgesi olan eksiklik eğitimi, bizim için, kendimize egemen olmanın, kendimizle doğrudan temasa geçmenin biricik tarzını oluşturur.

"İnsan hiçbir şeyi sevmediğinde, yaralanmaz olacaktır" (Chuang-Tzu). Derin olduğu kadar etkisiz bir söz. Duyumsamazlığın kendisi bir gerilim, çatışma, saldırganlık olursa, kayıtsızlığın bu en uç noktasına nasıl varılır? Atalarımız arasında hiçbir bilge yok ama, düş kırıklıklarını ya da taşkınlıklarını sürdürmemiz gerekecek birtakım doyumsuzlar, gelgeç istekliler ve çılgınlar var. Bizim Çinlilere göre, yalnız kayıtsız bir zihin her zaman Tao'nun özünü kavrar; tutkulu olanın gördüğü yalnızca sonuçlardır: Derinliklere inmek sessizlik ister, sarsıntılarımızın hatta yetilerimizin durdurulmasını gerektirir. Ama mutlak olana ulaşma isteğimizin eylem ve mücadele terimleriyle açıklanması, Kierkegaard'a "inancın şövalyesi" sanının verilmesi, Pascal'ın da yergiciden başka bir şey olmaması anlamlı değil mi? Saldırıyor ve çırpınıyoruz; o halde Tao'nun sonuçlarından başka bildiğimiz yok. Zaten dinginciliğin, yani Taoculuğun Avrupalı eşdeğerlisinin iflası, olanaklarımız ve görüş açılarımız üzerine çok şey söyler.

Edilginliğin öğrenilmesi... alışkanlıklarımıza bundan aykırı hiçbir şey olamaz. (Modern çağ iki isteriyle başlar: Don Kişot ve Luther.) Zamanı özümseyip onu üretiyorsak, özün egemenliğinden ve bunun bir gereği olan düşünceye dalmayı seven itaatten tiksindiğimiz içindir. Taoculuk bilgeliğin ilk ve son sözü gibi geliyor bana: Yine de ona itaatkâr değilim, onlar ne olursa olsun hiçbir şeye *katlanmayı* kabul etmedikleri gibi benim içgüdülerim de onu kabul etmiyor. Başkaldırı mirası bu kadar bunaltır bizi. Hastalığımız nedir? Zamanı ölçüp biçmekle, dönüşüme tapınmakla geçen yüzyıllar. Çin'e ya da Hint'e birkaç başvuruyla kurtulacak mıyız ondan?

Ne içinden kavrayabileceğimiz ne günlük benliğimize dönüştürebileceğimiz ne de bir kuram içine alabileceğimiz bilgelik ve

kurtuluş biçimleri vardır. Kurtuluşu gerçekten istiyorsak, bizden kaynaklanmalı: Onu başka bir yerde, hazır bir sistemde ya da Doğulu bir öğretide aramamalı. Bununla birlikte, mutlakta gözü olan birçok kişide olan şey genellikle budur. Ama bu kişinin bilgeliği sahtedir, onun kurtuluşu aldanıştır. Sadece teozofiyi ve yandaşlarını değil, kendi doğasıyla bağdaşmayan hakikatleri kullanan herkesi kınıyorum. Birçoğunun kolay bir Hint'i vardır; ne karakterleri ne yetişme tarzları ne endişeleri, hiçbir şey onları buna hazırlamadığı halde, Hint'in sırlarını çözmüş olduklarına inanırlar. Kendi selametleri, kurtuluşları konusunda bize yukarıdan bakan bu sahte "kurtulmuş"ların sürüsüne bereket! Vicdanları rahattır; eylemlerinin *üzerine* yerleşmek istemezler mi? Dayanılmaz bir yutturmacadır bu. Üstelik o kadar yüksekten uçarlar ki her klasik din aile itikadı gibi gelir onlara, "metafizik kafa"ları dinle yetinemez. Hint düşüncesini yardıma çağırmak kuşkusuz onlara daha iyi gelir. Ama, Hint düşüncesinin ilke olarak, eylem-kuram uyumunu, kurtuluş-vazgeçiş özdeşliğini ileri sürdüğünü unuturlar. "Metafizik kafa"ya sahip olunduğunda bunlar hiç umursanmayan ıvır zıvırlar olur.

Bunca düzmece ve dalavereden sonra, bir dilenciyi seyretmek insanın içini rahatlatır. O, hiç değilse, ne kendine yalan söyler ne bize: Bir öğretisi varsa, bunun canlı örneği kendisidir; çalışmayı sevmez, bunu da kanıtlar; hiçbir şeye sahip olmak istemediği gibi, özgürlüğünün koşulu olan yoksulluğunu geliştirir. Düşüncesi varlığı, varlığı düşüncesi içinde erir. Her şeyden yoksundur, salt kendisidir, direnir: Sonsuzluğu doğrudan doğruya yaşamak günü gününe yaşamaktır. Zaten bu yüzden, ona göre, başkaları bir yanılsamaya tıkılıp kalmıştır. Dilenci her ne kadar başkalarına bağımlı olsa da, öcünü onları yakından gözlemleyerek alır, "yüce" duyguların iç yüzünü çok iyi bilir! Az bulunur bir nitelikteki tembelliğidir, bir enayiler ve aptallar dünyasında yolunu şaşırmış, gerçekten "kurtulmuş" bir kişiye dönüştüren onu. Vazgeçiş hakkında sizin anlaşılmaz yapıtlarınızın çoğundan daha çok şey bilir. Buna inanmanız için sadece sokağa çıkmalısınız... Ama hayır! Siz di-

lenciliği öven metinleri tercih edersiniz. Derin düşüncelerinizden hiçbir pratik sonuç çıkmadığına göre, son sokak serserisinin sizden daha iyi olmasına şaşılmayacaktır. Hem hakikatlerine hem de sarayına bağlı bir Buda düşünülebilir mi? Hem "kurtulmuş" hem de mülk sahibi olunmaz. Yalanın yayılmasına, sözde "kurtuluş"larını ortaya dökenlere, kendi ilkelerinden doğmayan bir öğretiyle bu yalanı destekleyenlere isyan ediyorum. Onların maskesini düşürmeli, onları tırmandıkları basamaktan indirip âleme rezil etmeli! Bu, hiç kimsenin ilgisiz kalmaması gereken bir savaşımdır. Çünkü vicdanı çok rahat olanların, huzur içinde yaşayıp ölmelerine, ne pahasına olursa olsun, engel olmak gerekiyor.

*

İkide bir "mutlak"ı karşımıza diktiğinizde, kendinize çok derinmiş gibi, ulaşılmaz bir hava veriyorsunuz, sanki uzak bir dünyada, bir ışıkla size ait karanlıklarla uğraşıyor gibisiniz. Sizin dışınızda hiç kimsenin yaklaşamayacağı bir krallığın majestelerisiniz. Biz ölümlülere, orada yaptığınız büyük keşiflerden birkaç parça, araştırmalarınızdan kırıntılar gösterirsiniz. Ama bütün çabalarınız; okumalarınızın, bilgiç züppeliğinizin, kitabi hiçliğinizin ve ödünç tasalarınızın ürünü olan bu zavallı "mutlak" sözcüğünü terk etmekle sonuçlanır.

Bütün çabalarımız mutlak olana yönelen duyarlılığı bozmaya indirgenir. Bilgeliğimiz –daha doğrusu bilge olmamaklığımız– ondan vazgeçer; göreci olan bu bilgelik ebediyette değil, zamanda bir denge önerir bize. Hegel'in *evrimleşen mutlak*'ı, bu sapkınlık bizim dogmamız, trajik ortodoksluğumuz ve *reflekslerimizin felsefesi* haline gelmiştir. Bundan saklanabildiğini sanansa şarlatanlığını ya da körlüğünü ortaya koyar. Görünüşe tutsak olduğumuz için, kuruntu ve şaklabanlık karışımı, kusurlu bir bilgeliği benimseriz. Hegel'in adını bir kez daha anacak olursak, Hint "sonsuz ruh/tin düşü"nü temsil ediyor, ama zihnimizin ve duyarlılığımızın kıvrımları cisimleşmiş, tarihsel ilerlemelerle sınırlanmış tini, kı-

sacası, dünyayı değil, dünyanın *anlarını*, görünüşlerimize ihanet ettiğimizde de ancak düşe kalka kaçabildiğimiz parçalanmış zamanı kucaklayan tini kavramaya zorluyor bizi.

Bilinç alanı eylem içinde daralır, hareket eden hiç kimse evrensel üzerinde hak iddiasında bulunamaz. Çünkü hareket etmek, varlığın zararına, varlığın özelliklerine, gerçekliğin aleyhine bir gerçeklik biçimine tutunmaktır. Özgürleşmemizin derecesi, kurtulacağımız girişimlerin sayısıyla ölçülür, her nesneyi nesne-olmayana çevirme yeteneğimizle. Ama önce onu ortadan kaldırmadan yaşamın yeniden keşfedilemeyeceğini, ona ulaşılamayacağını unutan, aceleci bir insanlık hakkında özgürleşmekten söz etmenin hiçbir anlamı yoktur.

Nesneleri bizatihi kendileri olarak kavrayabilmek için, ya da kırılganlıklarını göstermek için aceleci davranıyoruz. Soluğumuz onların ardından koşar, biçimlerini değiştirir, onları yıpratıp bozar ve bizi buna sürükler. Kıpırdayıp duruyorum, demek ki bir dünyayı dile getiriyorum, onu haklı çıkaran kurgularım kadar kuşkulu bir dünya. Beni varlık üretecine, kurmaca zanaatçısına dönüştüren devinime katılıyorum, oysa eylem burgaçlarına sürüklenmiş olduğum için, kozmogonik imgelem gücüm bana zamanın bir yamağı, köhnemiş evrenlerin memuru olduğumu unutturuyor.

Duyumlarla ve onların doğal sonucuyla, oluşla semirmiş olan bizler, eğilim ve ilke olarak kurtulmuş-olmayanlarız, mahkûm olmayı seçmiş mahkûmlarız, görünür olana yönelik bir tutkuya kapılmış, ezincimiz ve sarsıntımız ölçüsünde bu dış görünüş bilmecesine meraklı varlıklarız.

Özgürlüğümüze yeniden kavuşmak istersek, bu bize, duyum yükünü atmaya, dünya karşısında artık duyularla hareket etmemeye, bağlarımızı koparmaya mal olur. Oysa her duyum, acı ve zevk, hüzün ve sevinç bir bağdır. Sadece kendi boşluğuna alışan, varlık ya da nesnelerden, bütün ilişkilerden arınmış zihin özgürleşir.

Mutluluğa direnmek; çoğu kimse başarır bunu. Mutsuzluk; o, başka türlü bir yalan. Onu hele bir tadın, asla doyamayacaksınız! Onu açgözlülükle ve özellikle olmadığı yerde arayacak, onu orada

tasarlayacaksınız, çünkü onsuz her şey size yararsız ve sıkıcı görünecek. O, bulunduğu yerde gizi kovar veya aydınlatır. Olayların tadı tuzu ve anahtarı, rastlantı ve saplantı, kapris ve zorunluluk demek olan mutsuzluk en güçlü, en kalıcı ve en gerçek olan yanıyla görünüşü size sevdirecek, sizi ona ebediyen sımsıkı bağlayacaktır, çünkü doğası gereği "yoğun"dur, her "yoğunluk" gibi köleliktir, boyun eğiştir. Kayıtsız ve başıboş ruh, kösteği çözülmüş ruh... nasıl ulaşmalı buna? Yokluğu nasıl fethetmeli, yokluk özgürlüğünü nasıl ele geçirmeli? Bu özgürlük törelerimiz arasında asla yer almayacak, "sonsuz ruh düşü" de...

Uzaktan gelen bir öğretiyle özdeşleşmek için, onu sınırlamadan benimsemek gerekir: Budizmin hakikatlerine razı olmak, ama ruh göçünü reddetmek, vazgeçiş fikrinin temel ilkesini kabul etmemek neye yarar? Vedanta'yı benimsemek, şeylerin gerçekdışılığını kabul etmek, ama şeyler varmış gibi davranmak ne kadar anlamlı? Fenomenleri yüceltmek üzere eğitilmiş her zihin için tutarsızlık kaçınılmazdır. Oysa şunu iyi itiraf etmek gerekir: *Fenomen* bizim kanımızda var. Onu küçümseyebilir ya da ondan nefret edebiliriz, o bu yüzden kalıtımız olmaktan uzaklaşmaz, yüzümüzü buruşturmamızın temelidir, şu ölümlü dünyada büzülüp kalmamızın simgesidir o. Bağnaz Jansenistlerin soyundanız, kozmik boyutlarda bir komedinin ortasında, evrene tarihimizin izlerini bıraktık. Huzur içinde ölmeye çağıran bu esine uymaya da hiçbir zaman gücümüz yetmeyecek. Yapıtlarımızla ortadan çekilmeyi isteriz, sessizliğimizle değil: Geleceğimiz, sırıtan yüzümüzde, yaralı ve işi başından aşmış kâhin çizgilerimizde okunur. Buda'nın gülümsemesi, dünyanın üzerine sarkan bu gülümseme hiç aydınlatmaz yüzümüzü. Olsa olsa, mutluluğu kavrarız; kurtuluş düşüncesi üzerine, kötülüklerin tadını çıkarmayı, ondan zevk almayı reddetmek üzerine kurulmuş uygarlıklara vergi büyük mutluluğu asla. Ama acıya düşkün olan, mazoşist bir geleneğin torunları olan bizlerden kim, Benares vaazı ile *Héautontimoroumènos* arasında tereddüt eder? "Yara da, bıçak da benim!", işte bizim mutlağımız, bizim ebediyetimiz!

Bizim kurtarıcılara gelince, bize daha çok zarar vermek için aramıza gelen bu kişileri, umutlarının ve ilaçlarının zararlarını, kötülüklerimizi korumakta ve yüceltmekte gösterdikleri sabırsızlığı, yaşamla ilgili sözlerinin bize akıttığı gizli zehri seviyoruz. Çaresiz acılarda uzman olmayı onlara borçluyuz. Uyanıklık, ne ayartılara, ne aşırılıklara sürüklüyor bizi! Bilinçsizliğe, uykuya sığınmak için onu terk mi edelim? Kim olursa olsun, uykuyla kurtulur, kim olursa olsun, *uyurken* deha sahibidir: Bir kasabın düşleriyle bir şairin düşleri arasında hiçbir fark yoktur. Ama bizim basiretimiz, ne böyle bir mucizenin sürmesine, ne de herkesin esine ulaşabilmesine katlanabilir: Gün, gecenin verdiği armağanları alır bizden! Gecenin varoluşundan gündüzün varoluşuna çatışmasız geçme ayrıcalığına ancak deli sahiptir: Onun düşleriyle uykusuzlukları arasında hiçbir ayrım yoktur. Nasıl ki berduş malımız mülkümüzden vazgeçmişse o da aklımızdan vazgeçmiştir. İkisi de, acının dışına götüren yolu bulmuş, bizim tüm sorunlarımızı çözmüştür. Bundan dolayı, bizim örnek alamayacağımız, yandaşları olmayan kurtarıcılar olarak kalırlar.

Hastalıklarımızı deşerken, başkalarının hastalıkları da ilgimizi çeker. Yaşamöyküleri çağında, hiç kimse biz güpegündüz açıp sergilemeye çalışmadan sarmıyor yaralarını; biz de bunu başaramazsak, tam bir düş kırıklığına uğrayarak vazgeçiyoruz. Ve çarmıhta son nefesini veren kişi, bizim için hâlâ saygınsa, nedeni hiçbir zaman *bizim için* acı çekme değildir, bu kadar acı çekmiş ve bir işe yaramasa da derin çığlıklar atmış olmasıdır. Çünkü tanrılarımızda yücelttiğimiz şey, *iyi yanından* ele aldığımız bozgunlarımızdır.

*

Değerini yitirmiş birtakım bilgelik biçimlerine mahkûm biz zaman hastaları; bizi baştan çıkardığı kadar da bıktıran bu zayıflıkla mücadelede, bu zamanla savaşta olan bizler, bizi tarihle hiçbir bağı olmayan mistik bir çağrı ile onun simgesi ve aylası olan kanlı bir düş arasında bölünmüş asilere dönüştürmeye katkıda bulunan

öğelerden meydana gelmişiz. Bize ait bir dünyamız olsaydı keşke; bunun dindarlığın ya da sırıtışın dünyası olması o kadar önemli değil! Asla böyle bir dünyamız olmayacak; varoluş içindeki konumuz yakarılarımız ile alaylarımızın kesişme noktasında, iç çekişler ile kışkırtmaların karıştığı pislik alanındadır. Tapınamayacak kadar bilinçli olan yok edemeyecek kadar da bilinçli olacaktır, ya da ancak... kendi başkaldırılarını yok edecektir; çünkü evreni sonra *dokunulmamış* halde bulacaksak başkaldırmak neye yarar? Monolog gülünç. İnsanlar hak ve haksızlığa, barışa ve savaşa, kendi benzerlerine ve tanrılara başkaldırır. Sonra iş, en kötü bunağın bile belki Prometheus'tan daha bilge olduğunu düşünmesine kadar varır. Böyle olmakla birlikte, insan bir başkaldırı çığlığını gemleyemez, hem her şey hem de hiçbir şey hakkında bağırıp çağırmayı sürdürür: Hepimizin birer istatistik Lucifer'i olmamızın nedenini açıklayan acınası bir otomatizm.

Eylem boşinancının bulaşmış olduğu bizler, fikirlerimizin *sonuca varması* gerektiğine inanıyoruz. Dünyanın edilgin seyrine bundan daha aykırı ne olabilir? Ama yazgımız budur: mezbelelikteki onulmaz *protestocular*, yergiciler olmak.

Bilgilerimiz, tıpkı deneyimlerimiz gibi, bizi kötürümleştirmek ve bizzat zorbalığa karşı hoşgörülü kılmak zorunda, çünkü o bir sürekliliği temsil ediyor. Silahlarımızı bırakmaya hevesli olacak kadar öngörülüyüz; ama yine de ayaklanma güdüsü kuşkularımıza baskın çıkar. Ne kadar Stoacı olsak da içimizdeki anarşist uyumaz ve tevekküllerimize karşı çıkar.

"Tarihi asla kabul etmeyeceğiz." Gerçek bilgeler ya da gerçek deliler olmaktaki yetersizliğimizin özünü anlatan söz bu gibi geliyor bana. Deliliğin ya da bilgeliğin soytarıları mı olacaktık? Ne yaparsak yapalım, eylemlerimiz karşısında derin bir içtenliksizliğe mecburuz.

Bir mümin, elbette yaptığı ve inandığı şeyle özdeşleşir; onda, eylem ve düşünceleri ile bilinçliliği arasında önemli bir mesafe yoktur. Bu mesafe, benimsemediği inançları dile getiren sahte müminde alabildiğine artar. İnancının konusu başka bir şeyle yer

değiştirebilir. Kem küm etmeden söyleyelim: Benim başkaldırım, inanmadan benimsediğim bir inançtır. Kirilov'un Stavrogin hakkında söylediği şu söz üzerine ne kadar düşünülse azdır: "İnandığı zaman inandığına inanmaz, inanmadığı zaman inanmadığına inanmaz."

*

Yaşamımızın tarzından çok ritmi başkaldırının *saygınlığı* üzerine kurulmuştur. Evrensel özdeşliğe karşı gelerek bireyselleşmeyi, benzeşmezliği esas fenomen olarak ortaya koyarız. Oysa başkaldırmak bu benzeşmezliği baştan varsaymak, onun varlıklardan ve nesnelerden önce var olduğunu kabul etmektir. Eğer ister istemez yalancı olan çokluğa karşı tek doğru olarak Birlik'i öne sürersem, bir başka deyişle, *başka*'yı hayaletle bir tutarsam, var olmak için bireylerin indirgenemezliğinden, onların monadlarından, sınırlanmış özlerinden hareket etmek zorunda olan başkaldırım, bütün anlamını kaybeder. Her eylem, çoğulluğu kurar ve yeniden güçlendirir, kişiye de gerçeklik ve özerklik vererek mutlak olanın bayağılaşmasını ve bölünmesini üstü kapalı bir biçimde kabul eder. Zihnimizin gerilimi de, *zamanın kalbinde* bu patlama ve bizi yıkma ihtiyacı da ondandır, eylemdendir, eylemin yüceltilmesindendir. Modern felsefe Ben denen boşinancı kurarken, dramlarımızın zembereğini ve tasalarımızın eksenini ondan yarattı. Ayrımsızlık içinde dinlenmek istemek, sıfatsız bir varoluşa duyulan yansız özlem bir işe yaramaz; *özne* olmayı biz istedik ve her özne, Birlik'in dinginliğinden bir kopuştur. Her kim yalnızlığımızı hafifletmeye, kavgalarımızı yatıştırmaya çalışsa çıkarlarımızın ve doğal eğilimimizin aksi yönde hareket etmiş olur. Bireyin değerini, eşyayla ne kadar uyumsuz olduğunun toplamıyla, kayıtsız kalamayışıyla, nesneye yönelmeyi reddedişiyle ölçeceğiz. İyi ideasının gözden düşmesi bundan, Şeytan'a rağbet bundan.

Basit korkular içinde yaşadığımız sürece Tanrı'yla yetinebiliyorduk. Daha derin olduğu için daha korkunç olan başka korkular bizi ele geçirince, başka bir referans sistemi, başka bir *patron* ge-

rekti bize. Şeytan düşlerimizdeki bir figürdü. Etkeni olduğu, düzenleyici ilkesi olduğu olayların doğasıyla uyuşur ondaki her şey: *Nitelikleri, zamanın nitelikleriyle uyuşur.* O halde yalvaralım ona, çünkü o, öznelliğimizin bir ürünü olmaktan uzak, küfür ya da yalnızlık ihtiyacımızın bir yaratımıdır, soru ve dehşetlerimizin efendisi, yanılgılarımızın kışkırtıcısıdır. Karşı çıkışları, öfkeleri kolay anlaşılmaz: Bu "büyük üzgün" kuşku duyan bir asidir. Basit ve dümdüz olsaydı bize bir zarar vermezdi; ama onun aykırılıkları, çelişkileri bizim aykırılıklarımız, bizim çelişkilerimiz: Olanaksızlıklarımızı kendisinde toplar, kendimize karşı başkaldırılarımıza, kendimize karşı nefretimize model olur. Cehennemin formülü mü? Onu, bu başkaldırı ve nefrette, altüst olmuş gururun işkencesinde, *korkunç* bir ihmal edilebilir nicelik olmanın bu duyumunda, "ben" in boğuntularında, sonumuzun başladığı bu "ben"in boğuntularında aramak gerekir.

Bütün kurgular içinde, en çok Altın Çağ kurgusu kafamızı karıştırır: Nasıl okşayabildi hayal güçlerini? *Ve insanın kendine karşı saldırısı* olan tarihin gelişme ve biçim kazanması onu kınamak içindir, ona karşı düşmanlıktandır; öyle ki kendini tarihe adamak, ayaklanmayı öğrenmek Şeytan'a uymayı bilmektir. Ona en iyi ne vakit uyarız? Zamanı, varlığımız pahasına, dışarı attığımız, kendi dışımıza fırlattığımız, zamanın olaylara dönüşmesine izin verdiğimiz vakit. "Bundan sonra artık zaman olmayacak" diyen şu doğaçlama metafizikçi, Kıyamet Meleği bununla Şeytan'ın sonunun, tarihin sonunun geldiğini duyurur. Mistikler de Tanrı'yı, başkaldırıya razı olmadan, kökünden silip süpürdükleri bu dünyanın dışında, kendi içlerinde ya da başka yerde aramakta haklılar. Onlar çağın dışına sıçrıyorlar: Biz zamanın tutsaklarınınsa, bu deliliğe gücü yetmez. Keşke, onların Tanrı'ya yaraşır oldukları kadar, biz de Şeytan'a yaraşır olsaydık!

*

Başkaldırının haksız bir saygınlığa sahip olduğuna ikna olmak için, başkaldırıya uygun olmayan kişilerin nasıl nitelendirildiğine bakmak yeter. Bunlar güçsüz olarak adlandırılır. Bilgelikte kılık değiştirmiş bir güçsüzlük gördüğümüz için her bilgelik biçimine kapalı olduğumuz hemen hemen kesindir. O kadar haklı olmasa da Taoculuk karşısında bile böyle bir tepki duymaktan kendimi alamam. Korkaklık değil mutlak adına teslimiyeti ve miskinliği salık verdiğini iyi bildiğimden, onu kabul ettiğime inandığım anda onu reddederim; binlerce kez Lao-Tzu'ya hak veririm de, bir caniyi daha iyi anlarım. Dinginlik ile kan arasında *doğal* olan, kana eğilim göstermektir. Cinayet başkaldırıyı varsayar ve taçlandırır: Öldürme arzusundan haberi olmayan, yıkıcı görüşleri istediği kadar öğretip dursun, hiçbir zaman bir konformistten başka bir şey olmaz.

Bilgelik ve başkaldırı: iki zehir. Bunları saflıkla özümsemeyi beceremeyen bizler, ne birinde ne ötekinde bir kurtuluş yolu bulabiliriz. Ne var ki şeytanca serüvende, bilgelikte hiçbir zaman sahip olamayacağımız bir ustalık kazandık. Bizim için *algı* da ayaklanmadır, kendinden geçiş ya da beyin kanamasının başlangıcıdır. Enerji kaybı, elimizin altındakileri kullanma isteği. Her an ayaklanmak, benliğe karşı, güçlerimize karşı bir saygısızlık içerir. Düşlere dalmak için bu *durağan* harcamayı, hareketsizlik içindeki bu yoğunlaşmayı nereden elde edecektik? Şeyleri olduğu gibi bırakmak, onları biçimlendirmek istemeden özlerini algılamak... – düşüncemizin güdümüne daha düşmanca bir şey yoktur. Tersine, şeyleri yoğurmaya, onları çarpıtmaya, öfkelerimizi onlara yüklemeye can atarız. Şuna katılmak gerekir: Soylu davranışlara, kumar ve hezeyana tapan bizler, şiirde olduğu gibi felsefede de her şeyi tehlikeye atanları severiz. *Tao Te King*, *Cehennemde Bir Mevsim*'i ya da *Ecce Homo*'yu geride bırakır. Ama Lao-Tzu bize hiçbir sarhoşluk sunmazken, benliklerinin en uç noktalarında çırpınan Rimbaud ve Nietzsche gibi cambazlar bizi içinde bulunduk-

ları tehlikeye davet ederler. Ancak yaşamlarına bir anlam vermek isteğiyle kendi kendilerini ortadan kaldırmış karakterler baştan çıkarır bizi.

*

Zamanı hem aşan hem de ona gömülen, irkilmeyle son yalnızlığına giren, yine de görünüşe batan kişi için çıkış noktası yoktur. Kararsız, iki arada bir derede olduğu için zaman hastalığı içinde sürünecek, bütün varlığıyla oluşun ve zamandışı olanın çekimine maruz kalacaktır. Üstat Eckhart'a inanılacak olursa, zamanın bir "koku"su vardır, öyleyse tarihin de bir kokusu olması gerektiğine hiç kuşku yoktur. Peki ona nasıl duyarsız kalınabilir? Daha dolaysız bir planda, yanılsamayı, hiçliği, "uygarlığın" çürümüşlüğünü görüyorum. Yine de kendimi bu çürümüşlüğe bağlı hissediyorum: *Çürümüş leşin hayranıyım.* Ondan kopsak bile yakamızı bırakmayacak derecede bizi etkisi altına almış olduğu için öfkem bizim yüzyıla. Bir durum üzerine kafa yormaktan, olay üzerine düşünmekten yaşayabilecek hiçbir şey çıkamaz. Daha mutlu olan öteki çağlarda, kişiler özgürce saçmalayabiliyordu, sanki hiçbir döneme bağlı değillerdi, zamandizin korkusundan kurtulmuş, onlara dünyayla aynı görünen dünyanın bir ânına dalmışlardı. Yapıtlarının göreliliğini dert etmeksizin kendilerini tümüyle ona vakfediyorlardı. Ebediyen bitmiş dâhice aptallık, doğurgan taşkınlık, kötürüm bir bilinçle tehlikeye atılmaz hiçbir zaman. Zamandışı olanı sezmek, yine de zaman *olduğumuzu,* zamanı ürettiğimizi bilmek, ebediyet fikrini kavramak ve hiçliğimizi gönülden sevmek... – bundan doğuyor gülünç durum, başkaldırılarımız da, haklarında sürdürdüğümüz kuşkular da.

Kurtulmalık ödeyip özgürlüğümüzü geri almaktan sakınmak için acıyı aramak, kurtuluş yolunun tersini izlemek... – din konusunda sermayemiz işte bu: hırçın meczuplar, sefillere felaketlerinin güzelliğini öğütleyen, kurtuluşa düşman Budalar ve Hıristiyanlar. İsterseniz şöyle söyleyelim: Yüzeysel bir ırk. Yine de ilk atamızın bize miras olarak bıraktığı sadece cennet korkusuydu.

Şeylere bir ad vererek kendisinin ve bizim düşüşümüzü hazırlar. Buna bir çare bulmak istiyorsak; evrenin adını değiştirmekle işe başlamak, her görünüşün üzerine yapıştırılmış, onu öne çıkarıp ona bir anlam görüntüsü veren etiketi söküp atmak gerekir. Bu arada, sinir hücrelerimize kadar içimizdeki her şey cennete karşı çıkar. Acı çekmek var olma hissini edinmenin, var olmaksa yıkımımızı korumanın biricik yolu. Bir sonsuzluk tedavisi geleceğin zehrinden bizi arındırmadıkça, Çinli bir Budiste göre "ânın on bin yıla değdiği" bir duruma yaklaşmadıkça, bu böyle olacaktır.

*

Mutlak, işlemeyi, geliştirmeyi bilemediğimiz bir anlamı karşıladığına göre, tüm başkaldırılara bırakalım kendimizi: Nasılsa sonunda kendi aleyhlerine, bizim aleyhimize dönecekler... Belki o zaman, zaman üzerine üstünlüğümüzü yeniden kuracağız – tabii, tam tersine, bilinç belasından kurtulmak isteyerek, hayvanlar, bitkiler ve nesneler arasına katılmaz, tarihin hatası sonucunda tümüyle unuttuğumuz şu asli aptallığa geri dönmezsek.

SOLUĞU KESİLMİŞ BİR UYGARLIK ÜZERİNE

BİR UYGARLIKLA organik bağı olan kimse, o uygarlığı kemiren kötülüğün doğasının ne olduğunu bilemez. Tanısının hiç önemi yoktur; onun hakkında taşıdığı yargı kendisini ilgilendirir; uygarlığını bencillikle kendine saklar.

Daha açık, daha özgür olan yeni üye, bu uygarlığı hesap kitap gözetmeden sorgular ve zayıflıklarını daha iyi yakalar. Bu uygarlık yitip gidiyorsa, gerektiğinde yitip gitmesini de, *yazgı*'nın onun ve kendisinin üzerindeki etkilerini görmeyi de kabul edecektir. Ne sahip olduğu ne de önerdiği çareler vardır. Alınyazısının *tedavi* edilmediğini bildiği gibi, kimsenin karşısına da iyileştirici kılığında çıkmaz. Tek tutkusu vardır: İflah olmaz kişiyle aynı düzeyde olmak.

*

Başarılarının birikimi karşısında Batılı ülkeler tarihi yüceltmekte, ona bir anlam ve ereklilik yüklemekte güçlük çekmedi. Tarih onlara aitti, onlar tarihin failleriydi: O halde tarih aklın yolunu izliyor olmalıydı... Hatta onu sırayla, Tanrı'nın, Us'un ve İlerleme'nin kanatları altına yerleştirdiler. Yazgı duygusundan yoksunlardı; onlara pusu kuran yokluktan, çöküşlerinin öngörüsünden şaşkına dönmüş olanlar nihayet yazgı edinmeye başlıyorlar. Demin özne

olanlar bir bakmışsınız nesne olmuşlar, o parıltıdan, o güne dek onları onarılmaz olana kapatmış olan o hayranlık verici büyüklük tutkusundan ebediyen yoksun kalmışlar. Bugün bu durumun öylesine bilincindeler ki, bir kişinin aptallığını olaylara bağlılığının derecesiyle ölçüyorlar. Olaylar *başka yerde* geçtiğine göre bundan daha normal ne olabilir? Dizgin ellerinde olduğu takdirde ancak olayların içindedirler. Ama az da olsa eski bir üstünlük hatırlanır, bir karmaşada bile olsa, hâlâ üstün gelme düşü görülür.

Fransa, İngiltere ve Almanya yayılma ve delilik dönemlerini geride bıraktılar. *Akılsızlığın sonu*, savunma savaşlarının başlangıcı demek oluyor bu. Ortak serüven artık bitti, bundan sonra yurttaşlar değil soluk ve yanılgıdan kurtulmuş, bununla birlikte dışarıdan geldiği takdirde bir ütopyaya karşılık vermeye hazır, onu anlamak zahmetine de katlanmayan bireyler var. Eskiden şan gibi anlamsız bir şey uğruna ölüyorlardı, şimdi bir talep çılgınlığına kapılıyorlar. "Mutluluk" onları baştan çıkarıyor: bu onların son önyargılarıdır, Marksizm denen iyimserlik günahı enerjisini işte bu önyargıdan alır. Basireti bağlanmak, bir davanın saçmalığına ya da gülünçlüğüne kendini kaptırmak, ona hizmet etmek, bireylerin artık yetenekli olmadıkları zırvalardır. Çökmeye başlayan bir ulus yığın durumuna doğru yönelir. Kendi huzurunu ya da başkalarının huzurunu tehlikeye atmaktan kaçınmayan binlerce Napolyon'a sahip olur. Eli ayağı titrerken kimi, nasıl yıldıracak? Tüm halklar aynı fosilleşme ya da korkaklık derecesinde olsalardı, birbirleriyle kolayca anlaşırlardı; güvenlik açığının yerini sürekli bir ödleklerin anlaşması alırdı... Savaş arzularının ortadan kaybolduğunu sanmak, çöküşün ya da salt sevginin genelleştirildiğine inanmak, uzağı, çok uzağı görmektir: ütopya, yaşlı halkların yakın körlüğü. Genç halklar, onlar, tuzaktan kurtulma yolunu aramak istemez, olayları eylem açısından görürler: Görüş açıları girişimlerine uygundur. Rahatlığı serüvene, mutluluğu etkililiğe feda ederek, çelişik düşüncelerin haklılığını, çatışkılı durumların bir arada varlığını asla kabul etmezler: Ellerinden ne gelir, korkuyla... tasalarımızı azaltmaktan, bizi kırarak daha da katılaştırmaktan başka?

Bütün başarıları yabanıllıklarından doğar, çünkü onlar için saygın olan düşleri değil, dürtüleridir. Bir ideolojiye eğilim gösterdiklerinde, ideoloji onların öfkelerini körükler, barbar özlerini kışkırtır, onları uyanık tutar. Yaşlı halklar bu ideolojilerden birini benimsediklerinde, bu ideoloji onları uyuşturur, kendilerini canlı gibi görme olanağını veren ölgün bir heyecan sağlar onlara: hafif bir yanılsama kımıltısı...

*

Bir uygarlık ancak kışkırtma eylemleriyle var olur ve kendini gösterir. Ilımlılaşmaya başladığında dağılıp parçalanır. Doruktaki zamanları korkunç zamanlardır, bu zamanlarda güçlerini biriktirmekten uzaktır, savurur onları. Takatten düşeyim diye can atan Fransa güçlerini boşa harcamayı iş edindi; başardı da bunu; gururunun, saldırgan çabasının yardımıyla. (Bin yılda, başka ülkelerden daha çok savaşmadı mı?) Denge duygusuna karşın –aşırılıkları da hayırlı oldu– üstünlüğe ancak kendi varlığının zararına erişebiliyordu. Tükenmesi, onur sorunu oldu. Kalıp sözlerin, patlayıcı düşüncenin, ideolojik şamatanın tutkunu olan Fransa dehasını ve gururunu, bu son on yüzyılda meydana gelen bütün olayların hizmetine sundu. Ve öncülük ettikten sonra, şimdi boyun eğdi, ürkek, üzüntü ve kaygılarını sayıklayıp duruyor ve parlaklığından, geçmişinden kaçıp dinleniyor. Kendi yüzünden kaçıyor, titriyor aynanın önünde... Bir ulusun yüzündeki kırışıklar bir insanın yüzündekiler kadar göze batar.

Bir büyük devrim gerçekleştiği zaman, aynı önemde bir başka devrim patlak vermez. Uzun zaman zevkin tek buyurucusu olmuşsanız bile, bu mevzi bir kez düştü mü, onu yeniden ele geçirmeye hiç çalışmazsınız. İmza koymamak istiyorken, model olmaktan, takip edilmiş, taklit edilmiş olmaktan usanmışken, eğlendirmek için dünyayı evine toplamak neye yarar?

Hep söylenen bu apaçık gerçekleri Fransa çok iyi bilir. Soylu davranışlar ülkesi, bu tiyatrocu ulus, oyununu da izleyicisini de seviyordu. Bundan bıkmış durumda, sahneyi terk etmek istiyor,

artık sadece *unutulmuşluğun* dekorlarını arzu ediyor.

Yeteneklerini ve esinini kullanmıştı, bundan kuşku duyulamaz, ama onu kendisini gerçekleştirmiş ve tamamlamış olmakla suçlamak, bunu onun yüzüne vurmak da haksızlık olacaktır. Fransa kendisini ayrıcalıklı bir ulus yapan erdemleri işledikçe, değerlendirdikçe köreltti; bugün yeteneklerinin silinip gitmesi uygulama eksikliğinden de değildir. Eğer iyi-yaşama ideali (çökmekte olan çağların tutkusu) yalnızca bir toplumu avucuna alıyor, ele geçiriyor, kendine çekiyorsa, bunun nedeni o toplumun tarihsel bir iradeden çok bir bireyler toplamından, bir toplumdan ibaret olmasıdır. Eski evrensellik ve her yerde bulunma tutkularından duyduğu tiksinti öyle boyutlara varır ki, ancak bir mucize onu taşralılaşma yazgısından kurtarabilir.

Fetih ve egemenlik niyetlerini terk ettiğinden beri yaygınlaşmış can sıkıntısı için için kemirir onu. Tümüyle savunmaya çekilmiş ulusların bu belası, canlılıklarını yok eder; uluslar kendilerini korumaktansa katlanır ve artık kendilerini yükümlü görecek kadar da buna alışırlar. Ölüm ile kalım arasındaki bu uluslar birbirini atlatmak için, yaşamdan kaçınmak için, ölümden kaçınmak için yeterince alanı her zaman bulacaklardır. Bilinçli bir irade yitimine uğramış olanlar, sonsuz bir statüko düşü görenler kendilerini kuşatan karanlığa karşı, ışık sızdırmaz uygarlıkların ilerlemesine karşı nasıl savaşacaklar?

*

Bir halkın ne olduğunu ve niçin geçmişine yaraşır olmadığını bilmek istiyorsak, tek yapmamız gereken onu en çok etkileyen portreleri araştırmaktır. İngiltere'nin geçmişte ne olduğunu önemli adamlarının portreleri yeterince açıklıyor. Ulusal Galeri'de, bazen zarif, çoğu zaman da canavarsı bu yiğit kafaları, onlardan fışkıran canlılığı, çizgilerin özgünlüğünü, bakışlarındaki gururu ve ciddiliği seyretmek ne ürpertici! Sonra, günümüz İngilteresi'nin çekingenliğini, sağduyusunu, kibarlığını düşünürken, onların niçin ar-

tık Shakespeare'i oynayamadıklarını, niçin onu sulandırıp piçleştirdiklerini anlıyoruz. Geç Yunanların Aiskhylos'un varlığından uzak oldukları kadar onlar da Shakespeare'den uzak. Onlarda Elizabeth dönemine özgü hiçbir şey kalmamıştır: "Karakter"den kendilerine kalan şeyi görünüşü kurtarmak, gösterişi sürdürmek için kullanıyorlar. "Uygarlığı" ciddiye almış olmak, onu gereğinden çok kendine mal etmek her zaman pahalıya patlar. Bir imparatorluğun oluşmasına kim yardım eder? Serüvenciler, hödükler, ipsizler... "insan" hakkında önyargıları olmayan bütün bu kişiler. İngiltere ortaçağdan çıkarken, yaşamla dolup taşmış, acımasız ve hüzünlüydü: Yayılma arzusunu hiçbir saygınlık kaygısı engelleyemiyordu. Shakespeare'in kahramanlarının karakteristiği olan güç melankolisi buradan doğuyordu. Hamlet'i, şu hayalperest korsanı düşünelim: Kuşkuları coşkusuna engel olamaz; bir bilgicin zayıflığından eser yoktur onda. Tedirginlikleri yok muydu? Enerji fazlalığından, başarı iştahından, *sonu gelmez bir şekilde* hastalıklı bir iradenin gerginliğinden doğar bunlar. Hiç kimse kendi acılarına karşı bu kadar eliaçık, bu kadar cömert olmadı, onları bu kadar saçıp savurmadı. Bereketli kaygılar! Günümüzün İngilizleri buna nasıl ulaşacaklardı? Zaten, buna da can atmıyorlar hiç. Onların ideali, *nasıl gerekiyorsa* öyle insandır; ona tehlikeli biçimde yaklaşıyorlar. İşte çapaçul bir dünyada hâlâ "stil" sahibi olmakta direnen tek ulus. Kabalık yoksunluğu onlarda kaygı verici boyutlara ulaşır: Kişisel olmamak bir buyruk, bir yasa oluşturur orada – başkasıyla arasına mesafe koydurur. Kayıtsızlık ve soğukluğuyla İngiliz gitgide nüfuz edilemez oluyor, gerçeğe aykırı olarak yakıştırılan gizem yüzünden de tedirgin ediyor.

Kendi ilkelerine, kendi geçmiş tarzlarına tepki gösteren, sakınımdan ve alçakgönüllülükten yıpranan İngiliz; kafasında, onu dehasından koparacak bir tutum, bir davranış kuralı uydurmuştur. Küstahlık ve görkem gösterileri, meydan okumaları, eski afra taftaları nerededir? Romantizm, gururunun son ürpertisi oldu. O gün bugündür soluk ve erdemlidir, çok övündüğü sanılan siniklik ve utanmazlık mirasının dağılmasına göz yumuyor. Bir zamanlar bar-

bar olduğunun izlerini ne kadar arasak boşuna: Tüm içgüdüleri kibarlığından dumura uğramıştır. Filozofları, kamçılayıp çılgınlıklarını yüreklendirecek yerde mutluluk açmazına ittiler onu. Mutlu olmaya karar verdiği için öyle oldu da. Ve bütünlükten, tehlikeden, her türlü trajik telkinden uzaktaki mutluluğunu her daim hoşlanacağı şu büyüleyici vasatlığa dönüştürdü. İngiliz'in Kuzey'in sevdiği kişilik, solgun Vikingler için bir ideal, bir örnek haline gelmesine şaşırmalı mı? Güçlü olduğu sürece ondan tiksiniliyor, korkuluyordu; şimdiyse anlaşılıyor; yakında da sevilecektir... Kimse için artık karabasan değil. Aşırılıktan, hezeyandan kendisini koruyor, bir sapkınlık veya kabalık buluyor bunlarda. Eski taşkınlıklarıyla şimdi yaşadığı bilgelik arasında ne büyük bir çelişki var! Bir halk ancak büyük feragatler pahasına *normalleşir*.

*

"Güneş ve ay kuşkuya düşselerdi, o dakika sönüverirlerdi" (Blake). Avrupa uzun zamandır kuşkuda... Gökcismi gibi tutulması bizi allak bullak etse de, Amerikalılar ve Ruslar, soğukkanlılıkla veya sevinçle, seyrediyorlar.

Amerika dünyanın karşısına taşkın bir hiçlik gibi, tözü olmayan bir yazgı gibi dikiliyor. Onu egemenliğe hazırlayan hiçbir şey yoktu; biraz duraksayarak da olsa yöneliyor egemenliğe. Bir dizi bozgun ve küçük düşmeyi atlatmak zorunda kalmış olan öteki ulusların aksine o, bugüne kadar sadece sürekli bir şansın verimsizliğini yaşadı. Gelecekte her şey istediği gibi olursa, ortaya çıkışı da önemsiz bir kaza olacak. Amerika'nın alınyazısını yönetenler, çıkarlarını önemseyenler, ona kötü günler hazırlamak zorunda kalacaktır; bir somun pehlivanı olmaktan vazgeçmesi için ona bir açılım dersi gereklidir. Belki bundan pek uzak da değil. Bugüne kadar dışında yaşadığı cehennemin dibine inmeye artık hazır. Kendine bir yazgı ararsa, onu ancak varlık nedeni olan her şeyin yıkıntısı üzerinde bulacaktır.

Rusya'ya gelince, geçmişini bir *nitelik* ürpertisi, korkusu his-

setmeden incelemek olanaksızdır. Gizli kaygılarla, bekleyişlerle dolu sağır geçmiş, meczup köstebeklerin geçmişi. Rusların akını ulusları titretecek; şimdiden mutlak'ı politikaya soktular. Bu, kuşkularla çürümüş bir insanlığa meydan okumaktır; ona son darbeyi de indirmekte geç kalmayacaklar. Artık bizim ruhumuz yoksa da onların var, bize sadaka verecek kadar. Tinin hâlâ toprağa, kana, ete yapışık olduğu bu duygusal evrene, kökenlerine yakın olan Ruslar düşündükleri şeyi *hissederler;* hataları gibi hakikatleri de duyumlardır, uyaranlardır, eylemlerdir. Gerçekte düşünmezler, patlarlar. Zekânın saplantıları henüz yumuşatmadığı, dağıtmadığı evreyi yaşayan Ruslar, düşüncenin zararlı etkilerinden, bilincin köksüzleşme ve güçten düşme etkeni olması gibi aşırılıklardan habersizler. O halde rahat hareket edebilirler. Bu hantal dünyaya saldırmayacak da neye saldıracaklar? Karşılarında çarpışabilecekleri hiçbir şey, hiçbir canlı, hiçbir engel yoktur: XIX. yüzyılda, Batı hakkında "mezarlık" sözcüğünü ilk kez kullanmak zorunda kalmadı mı onlardan biri? Yakında cesedi ziyaret etmeye topluca gelecekler. Duyarlı kulaklar adımlarını şimdiden duyuyor. Onların yürüyen boşinançları karşısına en azından bir hakikatimsi çıkarabilecek biri var mı?

Aydınlanma çağından beri Avrupa, hoşgörü düşüncesi adına putlarını yıkmaktan vazgeçmedi; en azından, güçlü olduğu sürece bu düşünceye inanıyor ve onu savunmak için dövüşüyordu. Kuşkuları da sadece biçim değiştirmiş inançlardı. Kuşkuları gücünü kanıtlarken Avrupa'nın bunlarla övünmeye hakkı ve onları zorla kabul ettirme imkânı vardı; bu kuşkular şimdi öfke belirtilerinden, körelmiş içgüdülerin belirsiz irkilmelerinden başka bir şey değil.

Putların yıkımı önyargıların yıkımını doğurur. Oysa önyargılar –bir uygarlığın *organik* kurguları– uygarlığın ömrünü belirler, görünümünü korurlar. Putların yıkımı önyargılara dokunmamalı, hepsini değilse de, en azından kendine özgü olanları korumalı; geçmişte, kendisi için bir boşinanç ya da bir ayin gibi önemli olanları gözetmelidir. Saf uzlaşımlar gözüyle bakarsa, giderek onlardan kurtulacak, yerlerine kendi araçlarını koyamayacaktır. Bir

kapris, özgürlük, birey tapınması mı geliştirecektir? En âlâsından bir konformizm. O tapınmaya uymaktan vazgeçsin; kapris, özgürlük ve birey, birer ölü sözcüğe dönüşür.

Tarihte kalmak isteniyorsa en küçüğünden de olsa bir bilinçsizlik zorunludur. Hareket etmek ile hareket ettiğimizi bilmek ayrı şeylerdir. Öngörü eylemi kuşatıp ona sızdığında eylem bozulur, onunla birlikte önyargı da; halbuki önyargının işlevi açıkça bilinci eyleme bağımlı kılmak, onu köleleştirmek... Kurgularını belli eden kişi eylem gücünden vazgeçer, aşağı yukarı kendisinden de. Dahası, onu yadsıyacak başka kurguları bu yüzden benimseyecektir, çünkü bu kurgular onun ilkelerinden ortaya çıkmış olmayacaktır. Dengesi üzerine titreyen hiçbir varlık belli bir bilinçlilik ve çözümleme derecesini aşmamalı. Bu durum, bir uygarlık için daha da doğrudur; gelişme ve parıltısına yol açan hatalarını azıcık ortaya döksün, *kendi* hakikatlerini azıcık tartışmaya açsın, bocalayacaktır!

Kuşkulanma yetimiz tehlikesiz kullanılmaz. Kuşkucu, sorunlarından ve sorgulamalarından hiçbir etkin erdem elde etmediği zaman çözümüne yaklaşır mı diyorum? O bu çözümü arar, onun peşinden koşar: Kararsızlıklarını bir başkası kestirip atsın, bir başkası teslim olmasına yardım etsin ister! Tasalarını ve özgürlüğünü nasıl kullanacağını artık bilmediği için, özlemle celladı düşünür, hatta onu çağırır. Hiçbir şeye yanıt bulamayanlar, her şeye yanıtı olanlardan daha iyi katlanır tiranlığın sonuçlarına. Bu nedenle hevesliler ölmek için fanatiklerden daha az yaygara koparır. Devrim sırasında birçok kişi idam sehpasına dudaklarında bir gülümsemeyle çıktı; sıra kendilerine geldiğinde Jakobenler kaygılı ve karamsar bir şekilde çıktılar sehpaya: Bir hakikat, bir önyargı adına ölüyorlardı. Bugün, nereden bakarsak bakalım, bir hakikat, önyargı taklidinden başka bir şey görmüyoruz; bu taklide bile sahip olmayanlar daha dingin görünüyor, ama onların gülümsemesi mekaniktir, istemdışıdır: zavallı ve son bir zarafet tepkisi...

*

Ne Ruslar ne Amerikalılar Avrupa'yı "kurtarmak" ya da çöküşünü önlemek için, yeterince olgun veya "zihinsel olarak" bozulmuş idiler. Almanlar, başka bir hastalığın bulaştığı bu ulus, kendine, biraz zaman, bir nebze gelecek hazırlayabilecekti. Ama Rönesans'tan doğan tüm değerlere düşman bir ideoloji ve sınırlı bir düş adına emperyalizme soyunup görevlerini ters yapacak ve her şeyi sonsuza dek berbat edeceklerdi. Sadece birkaç kuşak için de olsa (Nasıl ki XVII Fransız yüzyılıydı, XX. yüzyıl da Alman yüzyılı olacaktı), kıtayı yönetmeye, kalkındırmaya çağrılanlar öyle acemice davrandılar ki bozgunu hızlandırdılar. Allak bullak olmaktan, altüst olmaktan hoşnut olmayanlar onu Rusya ve Amerika'ya armağan ettiler, ne de olsa onlar için böylesine savaşmış, yıkılmışlardı. Böylece, başkalarının hesabına kahraman olanlar, trajik bir bozgunun yaratıcıları kendi görevlerini, gerçek rollerini yerine getiremediler. Modern dünyanın izleklerini tasarlayıp hazırladıktan, Hegel ve Marx'ı ürettikten sonra, görevleri bir kabileye yakışır dünya görüşünün değil, evrensel bir düşüncenin hizmetine girmekti. Ama, ne kadar gülünç olursa olsun bu dünya görüşü onlardan yana bir kanıt sunuyordu: Batı'da, sadece onlarda dirilik ve barbarlıktan bir eser kaldığını, onların hâlâ büyük bir tasarıya ya da amansız bir saçmalığa uygun olduklarını ortaya koymuyor muydu? Ama şimdi, onların yeni serüvenlere atılmaya ne arzuları ne de yetenekleri olduğunu biliyoruz; diriliğini yitirmiş olan gururlarının kendileri gibi zayıfladığını ve vazgeçişin büyüsüne kapılan Almanların da artık genel başarısızlık çorbasında tuzları olacağını biliyoruz.

Bu haliyle Batı, sonsuza dek sürüp gitmeyecek: Sürprizler döneminin ne olduğunu bilmez değil, kendi sonunu hazırlıyor... V. yüzyıldan X. yüzyıla kadar olanları bir düşünün. Önemli bir kriz bekliyor onu; bir başka tarz ortaya çıkacak, yeni halklar oluşacak. Şimdilik kaosu öngörelim. Şimdiden çoğu insan buna razı. Ona teslim olma düşüncesiyle Tarih'ten medet uman, *gelecek adına*

erkten vazgeçen bu insanlar, *kendilerine* karşı umudu kesmemek ihtiyacıyla, onarılacaklarını, küçük adımlarla ilerleyeceklerini, "kurtarılacaklarını"... düşlerler. Benzer bir duygu antikçağ insanlarını Hıristiyanlığın vaadi diyebileceğimiz intihara sürüklemişti.

Yorgun aydın akıntıya kapılmış bir dünyanın kusurlarını ve kötülüklerini özetliyor. Eylemde bulunmuyor, maruz kalıyor; hoşgörü düşüncesine yönelirse, ihtiyacı olan uyarıcıyı onda bulamaz. Korku, evet o, uyarıcıyı ona sağlayacak olan bu, doktrinlerin de en son vardığı nokta korkudur. Korkunun ilk kurbanı mıdır aydın? Yakınmayacak bundan. Onu ezen güç onu ayartan tek şey. Özgür olmayı istemek kendisi olmayı istemektir; ama o kendisi olmaktan, belirsizlik içinde yol almaktan, hakikatler arasında gezinmekten bitkin düşmüştür. Bilgi alanındaki gezintilere elveda derken "Yanılsama'nın zincirleriyle bağlayın beni" diye inler. Bu nedenle ona tutsaklığın himayesini ve huzurunu sağlayacak herhangi bir mitolojiye boyun eğecektir. Kaygılarını kabullenme onurunu reddedip, kendi içinde bulamayacağı duygulara erişmeyi umacağı birtakım girişimlere atılacaktır, öyle ki ölçüsüz bıkkınlığı tiranlıkları daha da pekiştirecektir. Kiliseler, ideolojiler, zaptetme kurumlarının kökenini yığınların aptallığında değil, aydının kendi uyanıklığı için beslediği korkuda arayınız. Bu düşük doğum, bilmem kimin ütopyası adına zekânın mezar kazıcısına dönüşür ve yararlı bir iş yaptığına inanarak, yalnız birinin trajik sloganı olan "Aptallaşın"ı orta malı yapar.

Çelişkiden ve kışkırtıdan kurtulmuş, kişisel olmayanın ve alışılmışın peşinde koşan, yarı eğilmiş durumda, klişeler için artık olgunlaşmış, hüsrana uğramış bir put düşmanı olan yorgun aydın, tekilliğinden vazgeçip yığınla barışır. Onun için artık yıkacak hiçbir şey yoktur, kendisinden başka: devireceği son put... Kendi kalıntıları onu çeker. Onları hayranlıkla seyrederken yeni tanrı figürünü biçimlendirir ya da eskileri başka bir adla canlandırır. Güç anlaşılır olma onurunu artık ayakta tutamadığı için, gittikçe hakikatleri daha az ölçüp biçer, önüne konan hakikatlerle yetinir. Kendi Ben'inin kötü taklididir; bitkin bir yıkıcı olarak sunakların ya

da onların yerini tutan her neyse onun önünde yerlere kadar eğilecektir. Tapınakta ya da mitingdeki yeri, şarkıların söylendiği, sesinin bastırıldığı, duyulmadığı yerdir. İnanç parodisi mi? Zaten kendinden vazgeçmekten başka bir şey düşünmediğine göre, bu onun için o kadar önemli değildir. Felsefesi bir nakarata varmış, gururu bir *Hosanna*'ya ("Kurtar!") gömülmüştür!

Dürüst olalım: İşlerin geldiği noktada başka ne yapabilirdi ki? Avrupa'nın büyü ve özgünlüğünün kaynağı, eleştirel anlayışının inceliğinde, militan, saldırgan kuşkuculuğundaydı; bu kuşkuculuk miadını doldurdu. Kuşkularının hüsrana uğrattığı aydın da telafiyi dogmada arıyor. Çözümlemenin sınırına ulaşmış, orada keşfettiği hiçlik tarafından yere serilmiş aydın çıkış noktasına döner ve ilk karşılaştığı kesinliğe sarılmaya kalkar; ama onu tümüyle benimseyecek safdillikten yoksundur; bundan dolayı, *inançları olmayan* fanatik durumundaki aydın, bir ideologdan, melez bir düşünürden başka bir şey değildir artık; bütün geçiş dönemlerinde vardır bunlar. İki farklı tarzdan payını alan aydın, zekâsının biçimiyle ortadan kaybolan tarza, savunduğu düşüncelerde de görünmekte olan tarza bağlıdır. Onu daha iyi anlamak için, bir Aziz Augustinus'u düşünelim ki yarı din değiştirmiş, kararsız ve tereddüt içinde olsun ve Hıristiyanlığa antik dünyaya duyulan kinden başka hiçbir borcu olmasın. *Tanrı Kenti*'nin doğuşunu gören döneme benzer bir dönemde değil miyiz? Bundan daha güncel bir kitap tasarlamak zor. O zamanki gibi bugün de, zihinlere yalın bir hakikat, onları sorularından kurtaran bir yanıt, bir kutsal kitap, bir türbe gerekiyor. Titizlenme anları bir ölüm ilkesi barındırır: İnce düşüncelilikten daha kırılgan bir şey yoktur. Kötüye kullanımı akaide, diyalektik oyunların sonuna, içgüdünün artık yardımcı olmadığı bir zihin gevşemesine yol açar. Titizliğe gömülmüş eski felsefe istemeye istemeye de olsa ayaktakımının sığlığına çanak tuttu; dinsel tarikatlar dolup taşıyordu; okulların yerini mezhepler alacaktı. Benzer bir bozgun olasılığıyla karşı karşıyayız: Bize boyun eğdirecek, bizi geçersiz kılacak olan ideolojiler, yani bozulmuş mitolojiler, şimdiden ortalığı kırıp geçiriyor. Çelişkilerimizin görkemi-

ne daha uzun süre dayanamayacağız. Hangi put olursa olsun kutsamaya ve hangi hakikat olursa olsun hizmet etmeye hazır olanlar çok; yeter ki bunlardan biri onlara zorla kabul ettirilmiş olsun, yeter ki kendi utançlarını ya da felaketlerini seçme zahmetine katlanmaya mecbur olmasınlar!

Gelecek dünya ne olursa olsun, Batılılar orada Roma İmparatorluğu'ndaki *Graeculi* (zavallı Yunanlar) rolünü üstlenecekler. Yeni fatih tarafından kovuşturmaya uğrayıp aşağılananlar, onda saygı uyandırmak için zekâlarının hokkabazlıklarından ya da geçmişlerinin yapmacığından başka bir şeye sahip olmayacak. *Hayatta Kalma Sanatı* – kendilerini şimdiden bu noktada görüyorlar. Tükenişin belirtileri her yerde. Almanya müzikte elinden geleni yaptı: Hâlâ çok başarılı olacağına nasıl inanmalı? Nasıl ki Fransa tüm incelik olanaklarını kullandı, o da bütün derinlik kaynaklarını kullandı. İki ülke de –ve onlarla birlikte, dünyanın bu kısmı– antikçağdan beri gerçekleşen en saygın iflasın içinde. Ardından tasfiye gelecektir: İhmal edilemeyecek bir olasılık; süresi tahmin edilemeyecek bir duraklama, her birinin en sonunda gelecek teslimiyetten önceki umut ve bekleyiş acılarını geride bıraktığı için mutlu olacağı rahatlama dönemi.

*

Şaşkınlık ve gevşekliğin ortasında, Avrupa bir inancı yine de koruyor, tek bir inancı; hiçbir zaman vazgeçmeye razı olmayacağı bir inançtır bu: gözden çıkarılacağı, kurban edileceği bir geleceğe sahip olduğu inancı. Eskiden katı ve tartışılmaz olan Avrupa artık kurtulamayacağına inanıyor, öyle olmak istiyor ve öyle. Zinde ırkların gelip onu yok edeceği ve kepazeye çevireceği ona uzun zaman önce öğretilmedi mi? Tam bir gelişme içinde göründüğü çağda, XVIII. yüzyılda Papaz Galiani Avrupa'nın çökmekte olduğunu görüyor ve haber veriyordu. Rousseau, kendi açısından, kehanette bulunuyordu: "Tatarlar efendimiz olacak: Bu devrim bana kesin gibi geliyor." Doğru söylüyordu. İzleyen yüzyılda olanlar

için, Napolyon'un Kazaklar hakkındaki sözünü ve Tocqueville'in, Michelet ya da Renan'ın kâhince kaygılarını biliyoruz. Bu önseziler gerçekleşti, bu sezgiler artık yığının bilgi dağarcığındadır. Bugünden yarına erkten el etek çekilmez: Ona oldukça özen gösterilmiş bir geri çekilme ortamı, bir bozgun efsanesi gerekir. Bu ortam da efsane de yaratılmıştır. Nasıl ki, uzak fatihlerin istilasına hazır olup boyun eğen Kolomb öncesi topluluklar fatihler geldiğinde pes etmeye mecbur kaldılarsa, aynı şekilde gelecekteki köleliklerini çok iyi bilen ve onun derinlerine inmiş Batılılar da hiç kuşkusuz bu köleliği önlemek için girişimde bulunmayacaklar. Zaten ne olanakları ne istekleri ne de cesaretleri var bunun için. Haçlılar bahçıvan oldu, göçebelikten hiçbir izin artık kalmadığı evcimen bir kuşak olarak yitip gittiler. Ama tarih mekâna duyulan özlem ve kendi evinden duyulan korkudur, serseri düş ve uzakta ölmek ihtiyacıdır... ama tarih tam da çevrede artık açıkça görmediğimiz şeydir.

Bir doygunluk var ki eylemlerin ortaya çıkmasına çanak tutan yalanların, yani mitlerin ortaya çıkmasına, keşfine kışkırtıyor; doygunluk tatmin edilmemiş güçlü istektir, bir nesneye yoğunlaştığı anda sağlıklı hale gelen hastalıklı coşkudur; bir doygunluk daha vardır ki zihni güçlerinden, yaşamı zembereklerinden koparır, yoksullaştırıp kurutur. Can sıkıntısının karikatürümsü tanrısı doygunluk, mitleri bozar ya da kullanımlarını tahrif eder. Kısacası, bir hastalık. Belirtilerini ve ne kadar ilerlemiş olduğunu teşhis etmek isteyenin, bunu uzaklarda araması yanlış olacaktır: Kendini incelesin, Batı'nın damgasını kendisine ne kadar vurmuş olduğunu keşfetsin...

*

Güç bulaşıcı ama, zayıflık da ondan aşağı kalmaz: Çekici yanları vardır; kolayca direnilemez ona. Güçsüzler tümen oldukları zaman, sizi büyüler, sizi ezerler: İradesi zayıflamış insanların yaşadığı bir kıtaya karşı hangi araçla savaşılır? İrade hastalığı ilerledikçe hoşa gittiğinden insan ona isteyerek teslim olur. Olayların

berisinde ayak sürümekten daha hoş bir şey yoktur – ve daha *akla uygun*... Ama kuvvetli bir delilik dozu olmadan hiçbir girişkenlik, hiçbir teşebbüs, hiçbir davranış olmaz. Akıl: yaşam dolu olmamızın pası. Bizi serüvene sürükleyen içimizdeki delidir; o bizi yüzüstü bıraksın, artık iflah olmayız: Her şey ona bağlı, bitkisel yaşamımız bile; bizi soluk almaya çağıran, buna zorlayan odur; kanımızı damarlarımızda dolaşmaya mecbur eden de o. Çekilip gitsin, dımdızlak kalırız! Hem *canlı* hem *normal* olamayız. Düşey bir durumda bulunsam ve sonunda gelmekte olan ânı doldurmaya hazırlansam, kısacası geleceği tasarlayacak olsam, bunun nedeni zihnimin şanslı bir aksaklığı olur. Saçmaladığım ve hezeyanlarımın arkasını getirebildiğim ölçüde yaşamımı sürdürür, eylemde bulunabilirim. Sağduyulu olayım, her şey gözümü korkutur: Yokluğa, akmak lütfunda bulunmayan kaynaklara, yaşamın hareketi tasarlamadan önce tanımak zorunda olduğu bu bitkinliğe kayar, *tembellik sayesinde* eşyanın temeline ulaşırım, beni oluştan soyutladığı için hiçbir işime yaramayacak bir uçuruma yuvarlanmıştır her şey. Bir halk gibi, bir kıta gibi, bir birey de sakınımsız tasarılardan ve eylemlerden çekindiği zaman, tehlikeye atılmak ve üzerine gitmek yerine varlığa saklanıp ona sığındığı zaman söner gider: Gerilemenin, beridekinin metafiziği, aslolana geri dönüş! Korkunç ağırbaşlılığı içinde, Avrupa kendisinden kaçıyor, küstahlıklarını, farfaralıklarını hatırlamaktan kaçıyor; bozgunun son onuru olan şu *kaçınılmaz çile*'ye kadar da kaçacak. Aşırılığın her biçimine, yaşamın her biçimine karşı gelen Avrupa konuşuyor, hep konuşacak, varoluşu sona erdikten sonra da konuşacak: Şimdiden gizli bir hayaletler toplantısı izlenimi uyandırmıyor mu?

... Bana yoksul bir herifi hatırlatıyor, sabahın ilerlemiş bir saatinde hâlâ yatakta, buyurgan bir edayla kendi kendine sesleniyordu: "İstesene! İstesene!" Komedi her gün yineleniyordu: Kendisine yerine getiremeyeceği bir görev biçiyordu. Hiç olmazsa, kendi hayaletine karşı eyleme geçerek, uyuşukluğun zevklerini küçümsüyordu. Aynısını Avrupa için söyleyemeyiz: Çabaları sonunda istemeyişin krallığını keşfetmiş olan Avrupa mutluluk duyu-

yor, çünkü şimdi yıkımının bir şehvet ilkesi barındırdığını biliyor ve bundan yararlanmak istiyor. Vazgeçiş onu büyülüyor ve tatmin ediyor. Zaman akmaya devam mı ediyor? Avrupa, bundan hiç kaygılanmıyor; onunla başkaları ilgilensin; bu onların işi: Hiçbir yere götürmeyen bir şimdi'nin içinde yan gelip yatmakta nasıl bir gönül rahatlığı olduğunu tahmin edemezler.

Burada yaşamak ölümdür; başka yerde yaşamak intihar. Nereye gitmeli? Varoluşun bir meşruluğa sahip göründüğü gezegenin tek parçası kangrenleşmiş. Bu son derece uygarlaşmış halklar umutsuzluk tedarikçimizdir. Nitekim umutsuzluğa düşmek için onlara bakmak, zihinlerinin çırpınışları ile azalmış, neredeyse sönmüş açgözlülüklerinin yoksulluğunu gözlemlemek yeter. Soylarına karşı uzun zaman günah işledikten sonra, yabanıllığı, sürüyü – başlangıç noktaları– savsakladıktan sonra, kendilerinde artık tek damla Hun kanı olmadığını görmeleri gerekir.

Roma'nın artık ne kötülüklerine ne de çarelerine dayanabildiğini söyleyen kadim tarihçi, kendi çağını tanımlamaktan çok bizimkini öngörmüştür. İmparatorluğun bıkkınlığı kuşkusuz büyüktü ama düzensiz ve yaratıcı olan Roma bu durumla baş etmek için yine de sinizmi, şatafatı ve yırtıcılığı beslemeyi biliyordu; ama, şu an içinde bulunduğumuz uygarlık, sıkıcı sıradanlığı içinde, o aldatıcı görünüşlerden hiçbirine sahip değil. Bir hastalığı anımsattığı çok açık, gün gibi ortada; tuhaf bir şekilde doktoru da, hastayı da yatıştıracaktı bu hastalığın kaçınılmaz seyri: Yaşamı uyaran önyargıları reddetmiş olmakla yetinmeyip, yaşamı haklı gösteren, onu yaratan şeyi, yani oluşun önyargısını da reddettikçe, bununla orantılı bir usulüne uygun can çekişme, bir sözleşme gibi kesin, koşullu can çekişme – ne kapris ne kavga.

Boşluğa topluca giriş! Ama yanılgıya düşmeyelim: Bu boşluk, Budizmin "hakikatin durduğu yer" diye nitelendirdiği boşluktan tümüyle farklıdır – ne gerçekleşme ne özgürlük, ne olumsuz terimlerle dile getirilmiş olumluluk ne düşünme çabası, arınma ve soyunma isteği, ne de selametin kazanılmasıdır. Bu boşluk ancak yüceliği ve tutkusu olmayan bir kaymadır. Kanı çekilmiş bir me-

tafizikten doğduğu için, bir araştırmanın ödülü ya da bir kaygının taçlandırılması olamaz. Doğu, boşluğuna doğru yürüyor, orada gelişiyor ve orada egemen oluyor; biz ise kendi boşluğumuza batıyor ve son umutlarımızı da yitiriyoruz. Kuşkusuz her şey bilinçlerimizde bozulup çürüyor: Boşluk bile kirli orada...

*

Bunca fetih, kazanım, bunca fikir, nerede devam edecek? Rusya'da mı? Kuzey Amerika'da mı? İkisi de Avrupa'nın yaşadıklarının en kötü sonuçlarını çoktan yaşadı... Latin Amerika mı? Güney Afrika mı? Avustralya mı? Bu konuda nöbet değişimini beklemek gerekir, öyle görünüyor. Gülünç bir nöbet değişimi.

Gelecek, yerkürenin kenar mahallesine bağlı.

*

Eğer, Rönesans'tan günümüze dek, zihin düzlemindeki başarıları ölçüp biçmek istiyorsak; felsefenin başarıları engel olmamalı bize: Batı felsefesinin Yunan, Hint ya da Çin felsefesine hiç üstünlüğü yoktur. Olsa olsa, belirli noktalarda onlar kadar değerlidir. Genel felsefi çabanın ancak bir çeşidini temsil ettiği için, gerektiğinde Batı felsefesinden vazgeçilebiliyor ve karşısına bir Sankara'nın, bir Lao-Tzu'nun, bir Platon'un düşünceleri konulabiliyordu. Oysa müzikte durum farklıdır, modern dünyanın bu büyük mazereti, başka hiçbir gelenekte benzeri olmayan bir olgudur: Bir Monteverdi'nin, bir Bach'ın, bir Mozart'ın eşi başka nerede bulunur? Batı'nın yüzünü ortaya çıkarması ve derinliğe ulaşması müzik sayesindedir. Her ne kadar kendine ait ne bir bilgelik ne bir metafizik ne de benzersiz olduğu söylenebilen bir şiir yarattıysa da, buna karşın, tüm özgünlük gücünü, inceliğini, gizemini ve dile gelmez yeteneğini müzikal yapıtlarına yansıttı. Aklı sapkınlığa varacak derecede sevebildi; ama gerçek dehası duygusal bir deha

oldu. Onu en çok onurlandıran hastalık hangisi mi? Ruhun aşırı gelişmesi.

Müziği olmasaydı, Batı öngörülebilir bir uygarlık biçiminden başka bir şey üretmiş olmayacaktı... Bilançosunu çıkaracak olsa, kendini boşuna heder etmediğine, gerçekten yitirecek bir şeyi olduğuna sadece müzik tanıklık edecektir.

*

İnsanın bazen arzunun işkencelerinden, koruma içgüdüsünün zorbalığından kaçıp kurtulduğu olur. Düşme olasılığından hoşlanan insan, iradesini yok eder, duygusuzluk için çırpınır durur, kendine karşı dikilir ve şeytanını yardıma çağırır. Kendine zarar veren binlerce etkinlikle karşı karşıya olan, işi başından aşkın kişi, çekiciliğinden kuşku duymadığı bir dirilik, parçalanmanın diriliğini bulur. Pek gurur duyar: Sonunda *bedelini ödeyerek* kendini yenilemeyi başaracaktır.

*

Topluluklarda olduğu gibi, bireylerin de en derininde onların belli bir canlılıkla yerle bir olmalarına olanak veren yıkıcı bir enerji bulunur: Yakıcı coşku, yok oluş sevinci! Kendilerini buna kaptırınca, kuşkusuz hastalığın geçeceğini umut ederler, bilinçtir bu hastalık. Gerçekte, her bilinçli durum bizi yorar, bitkin düşürür, yıpranmamıza çanak tutar: Bilinç bizi ele geçirdikçe, uykusuzluğumuzdan önceki geceye dönmeyi, Ben'in dalaverelerinden, saldırısından önceki uykuya dalmayı daha çok isteriz. Dönüp dolaşıp kendine toslamaktan, farklı olduğunu gevelemekten yorulmuş bireyin neden belli dönemlerde dünya ile bir olduğu, dolayısıyla varlıklarla yoldaşlığını henüz bozmamış, insan olarak da yozlaşmamış olduğu zamanlara yüzünü döndüğünü işte yorgun zihinlerin bu hevesi açıklar. Bilincin açgözlülüğü ve en büyük korkusu olan Tarih, yeteneğini gerçekleştirmekten âciz bir hayvanın hem

arzusuna hem de bunu başarma korkusuna tercüman olur. Haklı bir korku: Serüveninin sonunda ne büyük bir bedbahtlık bekler onu! Belli bir alanda en son dönüşümüne tanık olduğumuz o anlardan birinde yaşamıyor muyuz?

*

Avrupa'nın meziyetlerini gözden geçirdiğimde, ona acıyor ve çekiştirdiğime üzülüyorum; güçsüzlüklerini sayıp dökersem bir öfke sarsıyor beni. İsterdim ki Avrupa bir an önce batsın ve anısı silinsin. Ama gün gelip utanç verici işleri ile artılarını birlikte anımsayınca hangi yöne eğileceğimi bilmiyorum: Kederle seviyorum onu, hiddetle seviyorum ve beni aralarında seçme olanağı vermediği duyguların çıkmazına kıstırdığından dolayı onu bağışlamıyorum. Bari zarafetini, yaralarının aldatıcı görüntülerini kayıtsızlıkla seyredebilseydim! Oyun olsun diye, onunla birlikte batmaya can attım ve oyuna geldim. Sahip olduğu lütfu ve ondan geriye kalan kırıntıları kendime mal etmek, onu yeniden yaşamak, sırrını yaşatmak için gerekli çaba bana çok önemli gelmedi. Boşa harcanmış emek! – Dantellere dolanmış bir mağara adamı...

*

Zihin/tin vampirdir. Bir uygarlığa saldırınca onu bitkin, mağlup, soluksuz, tinsel/manevi kandan yoksun bırakır; eylemlere, büyüklük rezaletlerine sürükleyen şu eğilimden arındırdığı gibi tözünden de arındırır. Hiçbir şeyin onu alıkoyamadığı bir bozulma sürecine girmiş olan Avrupa bize içinde bulunduğumuz tehlikelerin suretini ve geleceğimizin buruşuk yüzünü gösterir: O bizim boşluğumuzdur, *o biz*'dir; yetersizliklerimizi ve kötülüklerimizi, sarsılmakta olan irademizi ve paramparça olan içgüdülerimizi onda buluruz. Bizde uyandırdığı korku, bizzat kendimizden korkumuz! Tıpkı onun gibi bitkin, mağlup ve soluksuz yatıyorsak, biz de tinin kan emiciliğini bildiğimiz ve ona maruz kaldığımız içindir.

*

Avrupa'ya bir göz atmak beni ürpertmeye yetmiş olsaydı, onulmaz olan'ı asla bulamazdım. Beni tufandan koruyan Avrupa korkularımı doğruladı, onları körükleyip tutuşturdu ve benim için keşişin düşünüp durduğu ceset işlevini gördü.

II. Felipe, ölüm döşeğinde oğlunu çağırıp ona şöyle der: "İşte her şeyin, monarşinin de bittiği yer." Bu Avrupa'nın başucunda, beni hangi sesin uyardığını bilmiyorum: "İşte her şeyin bittiği yer, uygarlığın da."

*

Hiçlikle didişmek neye yarar? Kendimize gelmenin, en kötünün büyüsünden kurtulmanın zamanı geldi. Her şey bitmiş değil: Barbarlar var hâlâ. Nereden ortaya çıkacaklar? Önemli değil bu. Şimdilik şunları bilelim: Palamarları çözmekte gecikmeyecekler, bir yandan felaketimizi kutlamaya hazırlanırken, bizi ayağa kaldırmanın, ince düşüncelerimize ve cümlelerimize son vermenin yollarını düşünüyorlar. Bizi aşağılayarak, ayaklar altına alarak, ölmemize ya da yeniden doğmamıza yardım edecek enerjiyi verecekler. Gelsinler, solgunluğumuzu kamçılayıp, gölgelerimizi canlandırsınlar, bizi terk etmiş özsuyumuzu geri getirsinler. Kurumuş, kansız bir durumda yazgıya karşı savaşamayız: Can çekişenler ne güç birliği yapabilir, ne de başkaldırabilir. Avrupa'nın uyanışına, öfkelerine nasıl güvenilir? Yazgısı, hatta başkaldırıları, başka bir yerde düzenleniyor. Durup kalmaktan, hâlâ kendi kendisiyle söyleşmekten usanan Avrupa, steplerin yakında üstüne yürüyeceği bir boşluktur... bir başka boşluk, *yeni* bir boşluk.

YAZGI ÜZERİNE KÜÇÜK BİR KURAM

Ruslar ve İspanyollar gibi kimi halkların kafaları kendileriyle öylesine meşguldür ki biricik sorun olarak karşılarına kendileri çıkar: Her bakımdan benzersiz olan gelişmeleri, onları anormallik dizilerine, mucizeye ya da yazgılarının anlamsızlığına geri çekilmeye zorlar.

Rusya'da edebiyat, geçtiğimiz yüzyılda, onu sarsmaktan geri kalmayacak bir tür doruk, parıltılı başarı dönemiyle kuruldu: Kendisi için bir sürpriz olması, öneminin abartılması doğaldı. Dostoyevski'nin kahramanları Rusya'yı Tanrı'yla aynı kefeye koyar, çünkü Tanrı'yla ilgili sorgulamayı ülkelerini içine alacak biçimde genişletirler: Rusya'ya inanmak mı gerekir? Onu yadsımak mı? Gerçekten var mıdır, yoksa sadece bir bahane midir? Böyle bir sorgulama, yerel bir sorunu ilahiyat terimleriyle ortaya koymaktır. Ama Dostoyevski için Rusya; haklı olarak yerel bir sorun olmaktan uzak, Tanrı'nın varoluşuyla aynı nitelikte, evrensel bir sorundur. Böyle bir yöntem, aşırı ve garip tutum, ancak anormal evrimiyle insanları hayran bırakacak ya da şaşırtacak bir ülkede mümkündü. İngiltere'nin bir anlamı olup olmadığını düşünen, ya da retorik gücüyle ona bir görev veren İngiliz hoş karşılanmaz: O İngiliz olduğunu bilir, bu da ona yeter. Ülkesinin evrimi öze ilişkin bir sorgulama içermez.

Ruslarda Mesihçilik, gururlarının ağırlaştırmış olduğu bir iç kararsızlıktan, kusurlarını doğrulama isteğinden, onları başkalarına zorla kabul ettirme, şüpheli bir fazla-doluyu onlar üzerine boşaltma isteğinden doğar. Dünyayı "kurtarma" hevesi, bir halkın gençliğine özgü hastalıklı bir olgudur.

*

İspanya karşıt nedenlerden ötürü ilgilenir kendisiyle. Onun da parıltılı bir başlangıcı vardı, ama şimdi ondan çok uzak. Çok erken gelişmiş olan İspanya dünyayı allak bullak etti, sonra da yığılıp kaldı: Bir gün, bu düşüşün açığa vurulduğuna tanık oldum. Valladolid'de, Cervartes'in evindeydik. Sıradan görünüşlü, yaşlı bir kadın orada III. Felipe'nin portresini hayranlıkla izlerken: "Delinin teki" diye söylendi. Bana dönerek: "Çöküşümüz onunla başladı," dedi. Sorun'un en can alıcı noktasındaydım! "Çöküşümüz!" Demek ki, diye düşündüm, düşüş İspanya'da gündelik, ulusal bir kavram, resmi bir söz. XVI. yüzyılda dünyaya bir delilik ve ihtişam gösterisi sunan ulus, uyuşukluğuna resmi bir anlatım kazandıracak kadar küçülmüş işte. Son Romalıların buna zamanları olsaydı kuşkusuz başka türlü davranmazlardı. Sonlarını dillerine dolamaya vakitleri kalmamıştı: Barbarlar çoktan kuşatmıştı onları. Daha iyi bölünmüş olan İspanyolların, sefaletlerini düşünmek ve bunu iyice sindirmek için zamanları (üç yüzyıl!) olacaktı. Umutsuzluktan geveze olan, doğaçlama hayal üreten İspanyollar; onları bayağılıktan, mutluluktan ve başarıdan kurtaran bir çeşit *trajik ciddiyetsizlik*, şarkılı bir burukluk içinde yaşarlar. Bir gün, eski saplantılarını daha modern olanlarla değiştirecekler, ama bu saplantılar da çok uzun bir yokluğun damgasını taşıyacaktı. "Uygarlık" ritmine uyum sağlayamayanlar, papazlar ya da anarşistler, güncellikten uzak olmaktan vazgeçemeyeceklerdi. Tüm yeteneklerini ölüm üzerine geviş getirmekle, ona bulanmakla, derin bir ölüm deneyimi kazanmakla harcarlarken, öteki uluslara nasıl yetişecekler, çağdaş düşüncelere nasıl ayak uyduracaklardı? Durmadan işin

özüne doğru gerileyerek aşırı derinlik yüzünden yitip gittiler. Hiçliğe olan büyük zaaflarını, iskelet saplantılarını tarih terimleriyle dile getirmeseydi, çöküş fikri zihinlerini o kadar meşgul etmezdi. Her İspanyol için, ülkelerinin *kendi* sorunu olması kadar şaşırtıcı bir şey yoktur. Ganivet'i, Unanumo'yu ya da Ortega'yı okurken, İspanya'nın onları en derinden yaralayan bir paradoks olduğunu ve bunu ussal bir formüle bağlayamadıklarını görürüz. Bu paradoksun temsil ettiği çözümsüzlüğün çekiciliğiyle büyülenmişlerdir. Bunu çözümleyerek işin içinden çıkamadıklarından *Don Quixote* üzerine düşünürler; simge olduğu için ondaki paradoks daha da çözümsüzdür... Kendilerini keşfetmek için Fransa üzerine düşünen bir Valery, bir Proust tasarlayamazlar: Kaygı uyandıracak önemli kopuşları olmayan, trajik olmayan yetkin ülke Fransa bir vaka değildir: Başarmış olan, yazgısını sonuca bağlamış olan nasıl "ilginç" olabilir?

İspanya'nın artısı, alışılmamış bir gelişme örneği, dâhice ve bitmemiş bir yazgı önermesidir. (Bir toplulukta ete kemiğe bürünmüş bir Rimbaud gibi.) Altın peşinde koşarken gösterdiği taşkınlığı, adsızlığa çekilişini düşünün, ardından fatihleri, bunların haydutluk ve dindarlıklarını, İncil ile cinayeti, haç ile hançeri nasıl birleştirdiklerini düşünün. Parlak zamanlarında Katoliklik kan dökücü oldu, gerçekten esinli her dine de bu yakışır.

Fetih ve Engizisyon – İspanya'nın görkemli kötülüklerinden doğmuş koşut olgular. İspanya güçlü oldukça kıyımda da eşsiz oldu ve ona sadece şatafat kaygısını değil, en içten duyarlılığını da verdi. Ancak acımasız halkların yaşamın kaynaklarına; çarpıntılarının, iç ısıtan gizemlerinin kaynaklarına yaklaşma şansı vardır: Yaşam, özünü ancak kan yürümüş gözlere açar... Hangi fersiz bakışların aynası olduğu bilinen felsefelere nasıl inanmalı? Kurgu ve akıl yürütme alışkanlığı, yaşamsal bir yetersizliğin ve duygululuğun bozulmasının belirtisidir. Kusurları sayesinde unutulmayı başaran, artık düşünceleriyle bütün olamayan kişiler, yöntemle düşünen bunlardır sadece: Felsefe, *biyolojik olarak* yüzeysel olan bireylerin ve halkların nasibidir.

Bir İspanyolla, ülkesinden başka bir şeyi konuşmak hemen hemen olanaksızdır: İspanya kapalı bir evrendir, coşkusunun ve düşüncelerinin kaynağıdır, dünyanın dışında kalan, toz kondurulmayan taşradır. Kâh göklere çıkarır, kâh yerin dibine sokar, kâh kamaşmış kâh üzgün gözlerle bakar ona; kesinliğin onda aldığı biçim işte bu ortadan ikiye ayrılmadır. Kendine bir gelecek atfetse de ona gerçekten inanmaz. Buluşu: Karanlık hayal, umutsuzluğa düşmenin gururu; dehası: Üzüntünün dehasıdır.

Siyasal yönelimi ne olursa olsun, ülkesi hakkında kendini sorgulayan İspanyol ya da Rus, sadece kendine göre önemli olan sorunu ele alır. Ne Rusya'nın ne de İspanya'nın hiçbir büyük filozof çıkarmamasının nedeni anlaşılıyor. Çünkü filozof fikirlere gözlemci olarak yaklaşmak zorundadır; özümsemeden, kendine mal etmeden önce onları dışarıdan incelemeli, kendini onlardan ayırmalı, ölçüp biçmeli ve gerekirse onlarla *oynamalıdır*. Sonra, olgunluk çağında bir sistem kurar, hiçbir zaman kendini tümüyle bir tutmadığı bir sistem. Yunanlarda hayran olduğumuz şey felsefelerine karşı bu kendini üstün görme halidir. Bilgi sorununa kendini veren ve bunu düşüncelerinin temel konusu yapan tüm filozoflar için de aynı durum söz konusudur. Bu sorun ne İspanyolların ne de Rusların kafasını kurcalar. Zihinsel yoğunlaşmaya uygun olmayan bu uluslar Fikir'le oldukça tuhaf ilişkiler kurar. Onunla ne zaman savaşsalar yenik düşerler; Fikir onları egemenliği altına alır, onları büyüler, ezer; boyun eğen kurbanlardır onlar, Fikir için sadece acı çekmek isterler. Zihnin kendisiyle ve nesnelerle oynadığı alandan, her türlü yöntemli şaşkınlıktan uzaklar.

Demek ki Rusya'nın ve İspanya'nın anormal evrimleri, onları kendi yazgılarını sorgulamaya yöneltti. Ama bunlar, eksikliklerine ve büyüme kazalarına karşın iki büyük ulustur. Ulusal sorun küçük halklar için çok daha trajiktir! Onlarda ne bir fışkırma vardır, ne de yavaş bir çöküş. Gelecekte ve geçmişte bir dayanakları olmayan uluslar, olanca ağırlıklarıyla kendi üzerlerine çökerler: Uzun ve kısır bir düşünceye dalma dönemi başlar. Evrimleri anormal olamaz, çünkü evrilmezler. Ne kalır onlara? Kendilerine razı olma; çünkü,

dışarıda, onları tam da dışlayan koca bir Tarih vardır.

Onların ulusçuluğu, ki pek ciddiye alınmaz, daha çok bir maskedir. Bu maskeyle; bir hak davası öfkesi içinde, olayların içinde yer alma yeteneksizliklerini gizlemeye, hatta unutmaya çalışırlar: Acılı yalanlar, layık olmaktan korktukları aşağılanma karşısında şiddetli tepki... – gizli benlik saplantısını el çabukluğuyla saklamaya yarar bunlar. Daha yalın deyimlerle söylersek: Bizzat kendisi için bir işkence olan bir halk hasta bir halktır. Ama İspanya tarihten kovulmuş olmanın acısını çekerken, Rusya da var gücüyle, tarihte yerini almak için acı çekerken küçük halklar, umutsuzluğa düşürecek ya da sabırsızlanmalarına yol açacak bir neden olmaması için çırpınıyor. Kökensel bir kusurun etkisi altında kalan bu halklar, ne düş kırıklığı ne de düşle buna çare bulabilir. Bu yüzden kendileriyle didişmekten başka çareleri de yoktur. Güzellikten yoksun olmayan bir didişmedir bu, çünkü kimseyi ilgilendirmez ve söz konusu halkları hiçliğe sürükler.

*

Öyle ülkeler var ki bir tür Tanrı lütfuna, yardımına erişmişlerdir: Her şeyleri bir sonuca varır, mutsuzlukları, hatta felaketleri bile. Bir de bir türlü sonuca varamayan ülkeler var, onların zaferleri de başarısızlığa denktir. Kendilerini göstermek istediklerinde, hatta sıçrama yaptıklarında dışarıdan bir uğursuzluk, direnme güçlerini kırmak, onları başlangıç noktalarına geri getirmek için işin içine karışır. Tüm şansları ellerinden alınmıştır, gülünç olma şansı bile.

Fransız olmak bir olgudur: Bu durumdan ne yerinilir, ne sevinilir; eski bir soruyu doğrulayan bir kesinlik vardır: "Nasıl İranlı olunabilir?"

İranlı olmak paradoksu (bu durumda, Rumen olmak da) yararlanmak zorunda olduğumuz bir eksiklik, iyiye kullanmasını bilmemiz gereken bir çiledir. Yakın zamanlara kadar, kökenleri üzerinde başka türlü düşünmeme olanak olmayan yenik bir topluluğa, sıradan bir ulusa mensup olmayı utanılacak bir şey gibi gördüğü-

mü itiraf ediyorum. Barbarların döküntüsünden, büyük Akınların kalıntısından, Batı'ya doğru yürüyüşlerini sürdürmeye gücü yetmeyen, gizlenmek ve uyumak için Karpatlar'da ve Tuna boylarında yığılıp kalan bu göçebe sürülerinden doğduğumuza; İmparatorluk'un sınır boylarına kaçmış bu firariler yığınından, Latinlikten hiçbir iz kalmayan bu ayaktakımından türemiş olduğumuza inanıyordum ve belki de yanılmıyordum. Böyle geçmişe böyle şimdi. Ve böyle gelecek! Genç gururum için ne büyük bir çile! "Nasıl Rumen olunabilir?" sorusu, ancak her an onurumu kırarak cevap verebileceğim bir soruydu. Benimkilerden, ülkemden; onun sersemlikte eşsiz, uyuşukluklarına tutkun, zamandışı köylülerinden nefret ederek, onların soyundan geldiğime utanıyor, onları tanımazdan geliyordum; yoz ahiret inançlarından, embriyon halinde taşlaşmış kesinliklerinden, jeolojik hayallerinden kaçınıyordum. Yüzlerinde bir kımıltı, başkaldırı işaretini boşuna arıyordum: Yazık! İçlerindeki maymun can çekişiyordu. Doğrusu, taşlaşmış gibiydiler. Onları nasıl dürteceğimi, canlandıracağımı bilemiyordum, yok etmeyi düşleyecek noktaya geldim. Taşlar kılıçtan geçirilmez. Bana sundukları görüntü, hem isterimi haklı çıkarıyordu hem de kafamı karıştırıyordu; hem besliyor hem tiksindiriyordu. İçlerinde doğmuş olduğum için kaderime lanet okumaktan bir an vazgeçmiyordum.

Büyük bir fikir tüm benliklerini sarıyordu: yazgı düşüncesi. Var gücümle reddediyordum onu, bu düşüncede ödlek bir kurnazlıktan başka, her boyun eğişe bir mazeretten, sağduyunun ve onun iç karartıcı felsefesinin ortaya çıkarılmasından başka bir şey görmüyordum. Neye bağlanmalıydım? Açıkçası, varoluşunun hiçbir anlamı olmayan ülkem, bana hiçliğin ya da akıl almaz olanın bir somutlaşması gibi, altın çağı olmayan, ne fetihleri ne çılgınlıkları olan bir İspanya gibi görünüyordu. Burukluklarımızdan doğan bir Don Quixote'miz de yoktu. Onun bir üyesi olmak, ibret alınacak bir küçümsenme ve aşağılanma dersi! Ne bela, ne pislik!

Ülkeme egemen olan büyük fikrin kökenini, derinliğini ya da gerektirdiği deneyimleri, felaketler sistemini algılayamayacak ka-

dar küstah, budala idim. Çok daha sonraları anlayacaktım o fikri. Bu fikir içime nasıl sızdı, bilmiyorum. Ama bunu açık bir şekilde hissettiğim zaman, ülkemle barıştım, o da *böylelikle*, kafamı kurcalamaz oldu.

Mazlum uluslar eyleme geçmekten kendini bağışık tutmak için "yazgı"ya, aynı zamanda olayları yorumlamanın bir aracı olan bu olumsuz kurtuluşa güvenirler: *Gündelik kullanımda* tarih felsefesine, duygusal temelde belirlenimci görüşe, koşullar metafiziğine...

Her ne kadar Almanlar, evet onlar da, yazgıya karşı duyarlı olsalar da, yazgıda dışarıdan müdahale eden bir güç görmezler. Bu yazgıda iradelerinden doğan ama artık denetleyemedikleri için aleyhlerine dönmüş, onlara köstek olmuş bir güç vardır. Almanların evreni düzenleme arzularına bağlı olan *Schicksal* (yazgı) yazgı oyunlarının dünyadan çok ben'de olduğunu varsayar. Adeta belli bir noktaya kadar yazgı kendi ellerindedir.

Yazgıyı dışımızda olan her şeye kâdir ve egemen bir şey olarak tasarlamak için çok geniş bir başarısızlıklar döngüsü gerekli. Ülkemin tümüyle yerine getirdiği bir koşul bu. Çabaya, eylemin yararına inanması uygunsuz olacaktır. Buna inanmaz; öylesi de yakıştığı için kaçınılmaz olana boyun eğer. Bana umutsuzluk yasasıyla birlikte bu yaşam bilgisini, Zorunluluk karşısında bu kolaylığı, böylece bir sürü çıkmaz yol ve bunlara alışma sanatını miras bıraktığı için ona gönül borcum var. Düş kırıklıklarımı desteklemekte ve onları koruma sırrını uyuşukluğuma göstermekte hiç gecikmeyen ülkem, bundan başka, beni gösterişlere pek düşkün bir rezil haline getirme telaşı içinde, kendimi fazla tehlikeye atmadan alçaltmanın yollarını dayattı. Sadece en parlak, en kesin başarısızlıklarımı değil, korkaklıklarımı gizleme ve vicdan azaplarımı biriktirme yeteneğini de ona borçluyum. Ona borçlu olduğum daha neler var, neler! Üzerimde o kadar hakkı var ki, sayıp dökmek bıktırıcı olacaktır.

Ona ne kadar iyi niyet göstermiş olsam da, onsuz, günlerimi böyle güzel heder edebilir miydim? Çok yardımı dokundu bana,

yüreklendirdi, cesaret verdi. Yaşamı ıskalamak –insan çok çabuk unutuyor– öyle kolay değildir: Bunun için uzun bir gelenek, uzun bir çalışma, birçok kuşağın çabası gerekir. Bu iş tamamlandı mı, her şey yolunda gider. O zaman size Beyhudeliğin kesinliği miras kalır: Bu da atalarınızın sizin için, alınteriyle ve sayısız aşağılanma pahasına elde ettikleri bir servettir. Talihlisiniz, bundan yararlanır, bunu gösterirsiniz. Uğradığınız aşağılanmalara gelince, onları süsleyip püslemek ya da gizlemek, zarif bir hilkat garibesi gibi davranmak; dürüstçe, insanların en alçağı olduğunuzu göstermek her zaman elinizde olacaktır. Mutsuzluk *görgüsü* demek olan kibarlık, mağlup doğanların, hayata yenilgiyle başlayanların ayrıcalığıdır. Kendini daha önce hiç olmamış bir soydanmış gibi görmek, içinde bir hoşluğun, hatta bir hazzın bulunduğu bir burukluktur.

Birinin, önemli önemsiz her konuda "yazgı" dediğini işittiğim zaman eskiden duyduğum öfke, şimdi bana çocukça geliyor. O zaman, bu sözcüğün arkasına saklanıyordum ben de; aynı şeyi yapabileceğimi bilmiyordum; talih ve talihsizlikleri, mutluluğun ve mutsuzluğun tüm ayrıntılarını ona atfedeceğimi, ayrıca, bir batık gibi kendimden geçerek Kader'e tutunacağımı ve her gün beni bekleyen korkuya kendimi atmadan önce ilk düşüncelerimi ona yönelteceğimi bilmiyordum. "Boşlukta yitip gideceksin, ey benim Rusyam!" diye haykırdı geçen yüzyılda Tiuçev. Ben de, ülkem için; yitip gitmek, başka türlü batmak için şaşılacak derecede organize olan, ideal ve adsız bir kurbanın tüm niteliklerine sahip ülkem için, aynı şekilde haykırıyordum. Amaçsız ve nedensiz bir acıya alışmışlık, eksiksiz bir felaket, ezilmiş kabilelerin okulunda bu ne çıraklık! En eski Rumen tarihçisi vakayinamesine şöyle başlıyor: "İnsan zamana hükmetmez, zaman insana hükmeder." Aşınmış bir kalıp, Avrupa'nın bir köşesinin geleceği ve mezartaşı yazısı. Güneydoğu Avrupa ülkelerindeki halk duyarlılığının havasını kavramak için en iyi yol Yunan trajedilerindeki koronun iniltilerini hatırlamaktır. Koskoca bir etnik alan, bilinçsiz bir geleneğin etkisiyle, o iniltilerin damgasını taşır. İç geçirme ve talihsizlik

göreneği, büyük ulusların hayvanlığı karşısında küçüklerin sonu gelmez inleyişleri! Fazla yakınmaktan yine de kaçınalım: Dünyanın kargaşası karşısında sefalet ve bozgunlarımızın tutarlılığını koruyabilmek avutucu değil midir? Evrensel heves karşısında da, acılar konusunda, derisi yüzülenlerin ve bilginlerin yetkinliğine sahip olmakla avunamaz mıyız?

SÜRGÜNÜN YARARLARI

SÜRGÜNDEKİ birinin, her şeyden el etek çekmiş, inzivaya çekilip ortadan kaybolmuş, sefaletlerine ve bir köşeye itilmesine ses çıkarmamış birine benzetilmesi haksızlıktır. Dikkatlice incelendiğinde onda bir muhteris, düş kırıklığına uğramış bir saldırgan, hırçın bir fatih görülür. Yoksun bırakıldıkça şiddetlenir arzu ve hayallerimiz. Mutsuzluk ile megalomani arasında bir ilişki de görüyorum. Her şeyi yitiren insan son çare olarak, ünden veya edebiyat skandalından medet ummayı sürdürür. Adından başka her şeyden vazgeçmeye razıdır. Peki ama uygarların bilmediği ya da hor gördüğü bir dilde yazdığı zaman nasıl kabul ettirecektir adını?

Kendini başka bir dilde mi deneyecektir? Geçmişinin onu sürüklediği sözcüklerden vazgeçmek kolay olmayacaktır. Bir başka dili benimsemek için kendi dilini yadsıyan kişi, kimliğini, hatta düş kırıklıklarını da değiştirir. Bu kahramanca ihanetin sahibi, anılarından, bir dereceye kadar kendinden de vazgeçer.

*

Filanca akşamdan sabaha onu ünlü edecek bir roman yazar. Acılarını anlatır yapıtında. Yurtdışındaki memleketlileri kıskanır onu: Onlar da acı çekmiştir, belki de daha çok. Ve yurtsuz kişi romancı olur – ya da olmaya can atar. Buradan bir yığın şaşkınlık doğar, yaşamına damgasını vuracak bir ürpertiler ve korkular enflasyonu ortaya çıkar. Karakteristiği tekdüzelik olan cehennem de sürgü-

nün yüzü de sonsuza dek yenilenemez. Edebiyatta hiçbir şey korkunç olan kadar kızdırmaz; yaşamdaysa korkunç olan apaçık ortada olduğu için üstünde durulmaz. Ama yazarımız pes etmez; romanını şimdilik bir çekmecenin dibine gömer ve uygun vakti bekler. Şimdilik saklanan ama umudunu kesmediği bir sürpriz, bir ün hayali ayakta tutar onu. Bununla birlikte bu hayalin gücü öyle büyüktür ki, fabrikada çalışsa bile, bir gün akla hayale gelmez apansız bir ünle oradan kurtulacağı düşüncesiyle çalışır.

*

Şairin durumu da trajiktir. Kendi dili içinde kuşatılmış olan şair, dostları için; on, bilemedin yirmi kişi için yazar. Okunma arzusu, hazırlıksız romancının arzusu kadar kaçınılmazdır. Hiç değilse romancıdan daha iyi durumdadır; özverilerle, neredeyse uygunsuz denecek ödünlerle çıkarılan küçük göçmen dergilerinde şiirlerini yayımlayabilir. Filanca dergi yönetmenine dönüşür; dergiyi yaşatmak için açlıkla yüz yüze kalır, kadınların yüzüne bakmaz, penceresiz bir odaya gömülür, insanı korkutan ve allak bullak eden yoksunlukları ilke edinir. Mastürbasyon ve verem – onun kısmeti budur!

Sayıları az da olsa, göçmenler; çıkarlarını savunmak için değil de, özlemlerini, çığlıklarını, yankısız kalan çağrılarını yayımlamak amacıyla, giderleri bölüşmek, varlarını yoklarını harcamak için gruplar oluştururlar. Temelsizliğin daha yürek parçalayıcı bir biçimi boşuna aranacaktır.

Kötü düzyazı yazarları kadar iyi şairlerin de olmasının gayet yalın nedenleri vardır. Kafasında uydurduğu çocuksu bir geçmişi olmayan herhangi bir küçük halkın edebiyat ürünlerini inceleyiniz: Şiir bolluğu orada en çarpıcı özelliktir. Düzyazı, gelişmek için, belirli bir disiplin, farklılaşmış bir toplumsal katman ve bir gelenek ister: Düzyazı bir sonuca bağlanır, inşa edilir; şiirse *apansız belirir*, doğrudandır, ya da bütün olarak üretilir; mağara adamlarına ve ince duygulu insanlara vergi olan şiir ancak ötede beride,

her zaman uygarlığın kıyısında gelişir. Düzyazı iyice düşünen bir deha ve kristalize bir dil gerektirirken, şiir bir barbar dehasıyla ve biçimsiz bir dille uyuşur tümüyle. Bir edebiyat yaratmak bir düzyazı yaratmaktır.

*

Buncasının şiirden başka hiçbir ifade biçimine sahip olmamasından doğal ne var? Pek yeteneği olmayanlar da, normal bir varoluşta hiç bulmamış oldukları bu ek yeteneği, köksüzlüklerinden, ayrıksı oluşlarının özdevinimliliğinden alırlar.

Hangi nedenle olursa olsun, hangi kılıkta kendini gösterirse göstersin, sürgün başlangıçta bir baş dönmesi çığırıdır. Baş dönmesi de, herkese verilmiş bir şans değildir. Sınırda bir durumdur ve şiirsel halin uç noktası gibidir. Disiplinin dolambaçlarına girmeden, sadece yazgının teveccühü ile bu baş dönmesine ulaşmış olmak bir lütuf değil de nedir? Rilke'yi, bağlarını koparmak, görünmez olana yerleşmek için bu lüks yurtsuzun biriktireceği yalnızlıkların sayısını bir düşünün. Hiçbir dış etki sizi zorlamadığı halde, hiçbir yere ait olmamak kolay değildir. Mistikler bile ancak korkunç çabalar pahasına arınmaya varır. Kendini dünyadan söküp çıkarmak, ne yaman bir yok olma uğraşı! Yurtsuz insan bunu tarihin yardımıyla –düşmanlığıyla– zahmete girmeden başarır. Sıfır acıyla, sıfır uykusuzlukla her şeyden arınır, olaylar onu buna zorlar. Yurtsuz, bir anlamda hastaya benzer, hasta da onun gibi kişisel yeteneği olmadan, olayların etkisiyle, hastalığın yardımıyla metafiziğe ya da şiire girer. Ucuz bir mutlak mı? Belki; ama çabayla kazanılmış sonuçların, kaçınılmazlığın dinginliğinden doğan sonuçlardan daha değerli olduğu henüz kanıtlanmış değil.

*

Bir tehlike korkutur köksüz şairi: Kendi yazgısına alışmak, artık ondan acı çekmemek, onu sevmek. Kimse kurtaramaz gençliğini acılarından; acılar yıpranır. Yurt özlemi, her türlü nostalji de öyle. Üzüntüler parlaklığını yitirir, içli şiirler gibi, çabuk yitirirler de-

ğerlerini. Öyleyse, sürgüne, Hiçlik Sitesi'ne, aykırı yurda yerleşmekten daha normal ne olabilir? Şair bundan zevk aldığı ölçüde, coşkularının hammaddesini, mutsuzluğunun kaynaklarını –gördüğü ün rüyası gibi– saçıp savurur. O gurur duyduğu ve yararlandığı lanet artık onu rahatsız etmez olunca, lanetle birlikte ayrıksılığının verdiği enerjiyi ve yalnızlığının nedenlerini de yitirir. Cehennemden kovulmuştur, tekrar oraya girmeyi, ondan yeni bir güç ve ruh kazanmayı boşuna deneyecektir: Fazlasıyla dinmiş olan acıları sonsuza dek liyakatini elinden alacaktır. Daha dün övündüğü çığlıkları burukluğa dönüşmüştür, burukluktan da şiir olmaz: Bu burukluk onu şiirin dışına itecektir. Ne ezgi kalmıştır, ne de coşku. Yaraları kapanmıştır, onlardan bir anlam çıkarmak için boşuna deşecektir yaralarını: Olsa olsa acılarının taklitçisi olacaktır. Onurlu bir düşüş bekler onu. Farklılığı, özgün kaygıları olmadığı için ilhamı kurur. Çok geçmeden, adsızlığa razı olur, yeteneksizliğinden kafası karışmış bir durumda *hiçbir yere* ait olmayan bir burjuva maskesi takınır. İşte, coşkulu, lirik yaşamının sonunda, sınıfsızlığının en sağlam noktasındadır artık.

*

Düşüşünün rahatlığına yerleşmiş, "oturmuş"tur, peki şimdi ne yapacaktır? İki kurtuluş arasında seçim: inanç ve alay. Birkaç kaygı kalıntısını kendisiyle sürüklerse, bin bir yakarı yardımıyla azar azar çözecektir onları – tabii tükenmiş müteşairlerin eğlencesi olan hoş bir metafiziğe gönlünü kaptırmadıkça. Tersine, alaya eğilim gösterirse bozgunlarını o kadar azaltacaktır ki bu duruma sevinecektir. Demek ki, mizacına göre, dindarlığa ya da acı alaya kendini kaptıracaktır. İki durumda da daha yüksek bir hedefe ulaşmak için, doğru dürüst bir mağlup, uygun bir cehennemlik olmak için, talihsizliklerine egemen olduğu gibi tutkularını da yenecektir.

YALNIZLARDAN OLUŞAN BİR HALK

BİR HALKIN deneyimleri üzerine, Tarih'in yönünü değiştiren kendi tarihi üzerine bir şeyler söylemeye; olağanüstünün gerçeklikle, mucizenin zorunlulukla birleştiği doğaüstü bir mantığa bağlı gibi görünen yazgısı üzerine bir şeyler gevelemeye çalışacağım. Kimileri ona ırk, kimileri ulus, kimileri de kabile adını verir. Söz konusu halk sınıflandırmalara direndiğine göre, özetle söylenebilecek şey, bunların doğru olmadığıdır; hiçbir tanım ona uymaz. En iyi tanımı bulmak için, bambaşka bir kategoriye başvurmak gerekecektir, zira her şey onda bir tuhaftır: Gökyüzünü ilk o sömürgeleştirip *kendi* tanrısını oraya yerleştirmemiş midir? Mitleri yıkmak kadar onları yaratmakta da sabırsız olan bu halk, hem sahiplendiği hem de yüzünü kızartan bir din kurar... Basiretine rağmen gönüllü olarak kendini yanılgıya kaptırır: Umut eder, her zaman çok fazla umut eder... Enerjinin, çözümlemenin ve acı alayın tuhaf bir bileşimi. Onun yerinde kim olsa bunca düşman karşısında silah bırakırdı; ama o, umutsuzluğun uysallığına uygun değildir, bin yıllık yorgunluğuna, talihinin ona zorla kabul ettirdiği sonuçlara aldırmadan, bir beklenti sarhoşluğu içinde yaşar; aşağılanmalarından ne bir ders çıkarmaya yanaşır, ne de bunlardan, bir adsızlık ilkesi, bir alçakgönüllülük kuralı çıkarmaya. Evrensel diasporanın habercisidir: Geçmişi, geleceğimizi özetler. Yarınlarımızı hayal meyal gördükçe, ona daha çok yaklaşıyoruz,

daha çok kaçıyoruz ondan: Bir gün onunla aynı kefede olmaktan hepimiz korkuyoruz... "Yakında benim adımlarımı izleyeceksiniz" der gibidir bize, inançlarımızın üstüne bir soru işareti koyarken...

*

İnsan olmak bir dram; Yahudi olmak bir başka dram. Yahudi olduğu için durumumuzu *iki kez* yaşamak ayrıcalığına sahiptir o. Alabildiğine ayrı tutulmuş, ya da ilahiyatçıların Tanrı'yı nitelendirdikleri bir ifadeyi kullanacak olursak, *bambaşka* bir varoluşu temsil eder. Tekilliğinin bilincindedir, sürekli onu düşünür. Kendini asla unutmaz. Bir sırrın ağır yükünü taşıyanlarda bu zoraki, gergin, ya da sahte güven havasının bu kadar sık görülmesinin nedeni budur. Kökenini, geldiği çevreleri ilan edip gururla haykırmak yerine gizler: Benzersiz talihi, ona insan yığınına hâlâ yüksekten bakma hakkını vermez mi? Kurbandır, kendi tarzında, kendine özgü bir mağlup olarak tepki gösterir. Bir yandan da, bir kişilik ve bir simge haline getirdiği yılanla akrabadır. Yine de o kadar soğukkanlı olduğunu sanmayalım: Bu onun gerçek doğasını, öfkelenmelerini, sevgi ve nefret yeteneğini, öç arzusunu ya da merhamet konusundaki garipliklerini bilmemek olur. (Kimi Hasid hahamları Hıristiyan azizlerden hiç de aşağı kalmaz.) Yahudi; her yönden çok aşırı, çevre baskısından, köklülüğün saçmalıklarından kurtulmuş, bağsız, evrene ilgisiz, asla *buralı* olmayacak, başka yerden gelmiş, başlı başına yabancı bir insandır; yerliler adına, *herkes* adına, kuşkuya düşürmeden konuşamayacak olan insandır. Onun duygularına tercüman olmak, onları dile getirmek, bunu çok istese bile, ne zor iştir! Onun sürükleyebildiği, yönetebildiği, ayağa kaldırabildiği hiçbir kitle yoktur: Borazan ona yakışmaz. Uzaklarda, başka ülkelerde, başka kıtalarda gömülmüş akrabaları, ataları yüzüne vurulur. Gösterecek, sömürecek mezarları yoktur, onun herhangi bir mezarlığın sözcüsü olması mümkün değildir, kendinden başka hiç kimseyi, kendinden başka hiçbir şeyi temsil etmez. En son slogana sahip mi çıkıyor? Bir devrimin kaynağını

mı oluşturuyor? Düşünceleri zafer kazandığı, cümleleri yasa gücüne kavuştuğu anda, dışlandığını görür. Bir davaya hizmet ederse, sonuna kadar onunla övünemez. Gün gelir, davasını seyirci olarak, aldatılmış olarak seyretmek zorunda kalır. Sonra, bir o kadar büyük düş kırıklıklarıyla, bir başka davayı savunacaktır. Ülke değiştirince dramı yeniden başlar: Göç, onun dayanağı, hakikatidir, evidir.

*

Bizden hem daha iyi hem daha kötü olan Yahudi, can attığımız ama ulaşamadığımız aşırılılıkların somut örneğidir; bizim ötemizde olan *biz*'dir... Mutlaktan aldığı pay bizimkinden çok fazla olduğu için, iyilikte, kötülükte yeteneklerimizin ideal imgesini sunar. Dengesizlik içindeki rahatlığı, orada kazandığı alışkanlık, bütün tedavi biçimlerinde olduğu gibi psikiyatride de onu uzman bir dengesiz, kendi hastalıklarının bir kuramcısı haline getirir: Anormalliği bizimki gibi rastlantıdan ya da züppelikten değil; çaba gerektirmeyen, doğal ve gelenekten gelen bir anormalliktir: Halk çapında dâhice alınyazısının yararı budur. Eyleme yönelirken kaygılı, ondan vazgeçince hastadır; *ilerleyerek* iyileşir. Sıkıntıları bizimkine benzemez. Sefalete düşünceye kadar konformizmi reddeder. Onun tarihi – sonu gelmez bir parçalanma...

*

Tanrı'nın Kuzusu adına eziyet edilen Yahudi, Hıristiyanlık gücü elinde bulundurduğu sürece kuşkusuz Hıristiyan olmadan kalacaktır. Ama paradoksu –ve ondan doğan acıları– öyle sever ki, Hıristiyanlığın evrensel olarak lanetleneceği anda belki bu dine dönecektir. O zaman yeni inancından dolayı hırpalanacaktır. Dinsel bir yazgının sahibidir, Atina ve Roma'da hayatta kaldı, Batı'da kalacak. Doğan ve ölen bütün halkların hem nefret ettiği hem kıskandığı yaşamını da sürdürecektir...

*

Kiliseler sonsuza dek terk edildiklerinde Yahudiler kiliselere dönecek ya da başka kiliseler kuracaklar. Daha büyük olasılıkla da sinagoglara haç dikecekler. Bu arada, İsa'nın yüzüstü bırakılacağı ânı beklerler: Onda gerçek Mesihlerini görecekler mi? Kilise yok olmadan bilinemez bu... çünkü beklenmedik bir alıklık olmadıkça, ne Hıristiyanların yanında diz çökmeye ne de onlarla yüz göz olmaya yanaşacaklardır. Uluslar tarafından kabul edilmemiş, orta malı, ihraç malı bir Mesih durumuna düşmemiş olsaydı, Yahudiler Mesih'i tanırlardı. Roma egemenliğinde sadece onlar, imparatorların heykellerini tapınaklarına kabul etmeyeceklerdi. Buna zorlandıkları zaman ayaklanmışlardı. Onların Mesih umutları; başka ulusları fethetmekten ziyade Yehova'nın şanı uğruna tanrıları ortadan kaldırma düşü oldu: Kuşkucu halleri olan çoktanrıcılığın karşısına dikilmiş uğursuz bir din iktidarı. İmparatorlukta sürüden ayrıldıkları için hainlikle suçlanıyorlardı, çünkü onların dışlayıcılıkları, yalancılarla sofraya oturmayı kabul etmemeleri; oyunlara, gösterilere katılmaya, başkalarıyla karışmaya, onların geleneklerini benimsemeye yanaşmamaları anlaşılmıyordu. Sadece kendi önyargılarına öncelik tanıyorlardı: Cicero'nun, Seneca'nın, Celsus' un, onlarla birlikte tüm antikçağın onlara yönelik "insandan kaçma" suçlaması, bundan doğdu. Daha önce, MÖ 130 yılında, Kudüs'ü kuşattığı zaman, Antiokhos'a dostları şunu öğütlemişti: "Şehri zor kullanarak zaptet, Yahudi soyunu tamamen ortadan kaldır! Çünkü bütün uluslar içinde yalnız bunlar, toplumda öteki halklarla bir ilişki kurmayı reddediyor ve onları düşman gibi görüyorlar." (Apameia'lı Poseidonios) Bu istenmeyen halk rolünden hoşlandılar mı? İlke olarak yeryüzünde yalnız olmayı istiyorlar mıydı? Kesin olan bir şey varsa o da, uzun yıllar aşırılığın, bağnazlığın bizzat somutlaşması gibi göründükleri ve hoşgörü fikrine eğilimlerinin doğuştan değil de sonradan kazanılmış bir özellik olduğudur. Halkların en tahammülsüz ve en ezilmişi evrenselciliği en katı kısmiyetçilikle özellikle birleştirir. Doğal bir çelişki; onu çözmeye ya da açıklamaya çalışmak bir işe yaramaz.

Kabak tadı veren Hıristiyanlık; bir şaşkınlık ve rezalet kaynağı olmaktan, bunalım yaratmak ya da zekâları döllemekten vazgeçti. Artık ne zihni zorluyor, ne de onu en küçük bir sorgulamaya yöneltiyor. Neden olduğu kaygılar, yanıtları ve çözümleri gibi, etkisiz, uyuşturucudur; hiçbir gelecek kaygısı, hiçbir dram doğamaz ondan. Miadını doldurdu: Çoktandır haç üstünde esniyoruz... Onu kurtarmaya çalışmak, yaşamını uzatmak, aklımızdan bile geçmiyor. Ara sıra bizde uyandırdığıysa... kayıtsızlık. Ruhumuzun derinliklerinde kaldıktan sonra, daha yeni yüzeye çıkıyor; gözden düşmüş Hıristiyanlık çok geçmeden başarısız deneyimlerimizin toplamını artıracak. Katedrallere bir bakın: Yığını ayağa kaldıran atılımlarını yitirmiş, yeniden *taş* haline dönmüşler, küçülüp çöküyorlar; bir zamanlar gökyüzüne doğrulmuş okları da yerçekiminin pisliğine maruz kalıyor ve bıkkınlıklarımızın alçakgönüllülüğüne öykünüyorlar.

Rastlantıyla bu katedrallerden birine girdiğimizde, orada edilen duaların yararsızlığını, boşa harcanmış bunca coşku ve çılgınlığı düşünürüz. Yakında boşluk egemen olacaktır orada. Maddedeki gotik silindikçe, içimizdeki gotik de siliniyor. Hıristiyanlık, hâlâ bir parça saygınlığını koruyorsa, bunu, ne tür bir dolap çevirerek becerdiği bilinmez, zihinleri boyunduruk altında tuttuğu iki bin yılı un ufak etmek isteyen, geçmişe dönük bir kin güden geri zekâlılara borçludur. Bu geri zekâlılar gibi kinciler de giderek azalırken, bu kadar uzun sürmüş yaygınlığın yitiminden duyduğu üzüntü hiç bitmeyen Hıristiyanlık, gözünü dört bir yana dikmiş, güncelliğin ilk sırasına oturmak için uygun bir olay bekliyor. Yeniden "garip" olması için lanetli bir tarikat saygınlığına çıkarılması gerekirdi. Böyle bir şeyin altından ancak Yahudiler kalkabilirdi: Hıristiyanlığı yenilemek ve gizemini tazelemek için yeterince yabancılık duygusunu Yahudiler yansıtabilirdi. Hıristiyanlığı doğru zamanda benimsemiş olsalardı, şimdi tarihin adlarını hatırlamadığı onca başka halkla aynı kaderi paylaşıyor olurlardı. Böyle bir talihten sakınmak için reddetmişlerdir Hıristiyanlığı. Kurtuluşun geçici yararlarını Yahudi olmayanlara bırakan Yahudiler yıkımın

kalıcı sakıncalarını yeğledi. Vefasızlık mı? Aziz Paulus'tan sonra onlara sürekli yöneltilen sitem budur. Gülünç bir sitem, çünkü onların suçu aslında çok büyük bir kendine sadakattir. Davalarından emin, sevinçle şehit olmayı bekleyen ilk Hıristiyanlar onların yanında eyyamcı gibi kalır. Çünkü Hıristiyanlar şehit olarak aslında kan dökme gösterilerinin yüceliği kolaylaştırdığı bir dönemde kendilerini âdetlere kurban ediyorlardı.

Yahudilerin durumu tümüyle farklı. Onlar çağın düşüncelerini, dünyayı ele geçiren en büyük deliliği reddederek geçici olarak kıyımlardan kurtuluyorlardı. Ama ne pahasına! Yeni bağnazların anlık çilelerini çekmemek için, çarmıhın yükünü ve korkusunu taşıyacaklardı, çünkü çarmıh Hıristiyanlar için değil, onlar için işkence simgesine dönüşmüştü.

Bütün ortaçağ boyunca, içlerinden biri çarmıha gerilmiş olduğu için topluca öldürüldü Yahudiler... Hiçbir halk, düşünülmeden yapılmış, ama açıklanabilir, kısacası doğal bir davranışın bedelini böyle pahalı ödemedi. En azından, Oberammergau'da "İsa'nın Çilesi" gösterisinde bulunduğum gün bana öyle geldi... Devlet yetkilileri ile İsa arasındaki anlaşmazlıkta, halkın, gözyaşlarıyla verdiği kararın İsa lehine olduğu açıktır. Aynı şeyi yapmak için boşuna çırpınırken, kendimi duruşma salonunda *yalnız* hissediyordum. Ne olmuştu? İddia makamının kanıtlarının beni doğruluklarıyla şaşkına çevirdiği bir davada buluyordum kendimi. Hanna ve Kayafa benim nazarımda sağduyunun somut örnekleriydi. Huzurlarında görülen davaya dürüst yöntemlerle ilgi gösteriyorlardı. Sanığın kaçamak cevapları karşısında duydukları öfkeye hak veriyordum. Her açıdan kusursuzlardı, dinsel ya da hukuksal hiçbir kurnazlığa başvurmuyorlardı: Mükemmel bir sorguydu. Dürüstlükleri hoşuma gitti: Onların tarafını tutuyor ve Hain'i onaylıyor, pişmanlığına ise tepeden bakıyordum. O gün bugündür bu anlaşmazlığın çözümü beni hiç ilgilendirmedi. Salondan ayrıldığımda, halkın iki bin yıllık bir yanlış anlamayı gözyaşlarıyla sürdürdüğünü düşündüm.

Sonuçları ağır olmuşsa da, Hıristiyanlığın reddi, Yahudilerin en güzel başarısı, onları onurlandıran bir *hayır* oldu. Eskiden her ne kadar zorunluluktan yalnız yürüdülerse de, artık büyük bir sinizme (geleceklerine karşı almış oldukları biricik önlem) bürünmüş dışlanmışlar olarak, kararlılıkla yürüyecekler...

*

Vicdan azabı içlerine işlemiş Hıristiyanlar, bir başkasının onlar için acı çekmesinden tümüyle hoşnut, Calvaire'in gölgesinde dinleniyorlar. Bazen orada bu olayın aşamalarını tekrarlamaya çalışsalar da ne yararı olabilir bunun! Kilisedeyken keyifleri vurguncu kadar yerindedir; dışarı çıktıklarındaysa, zahmetsiz elde edilmiş hakikatin verdiği o gülümsemeyi zar zor gizlerler. Kendilerini her çabadan bağışık tutan ucuz, kuşkulu bir lütuftur bu. Sirkten "kurtulmuş" olanlar, yalancı Kurtuluş Kahramanları, alçakgönüllülükten gururları okşanan zevk düşkünleri, günah ve cehennem. Vicdanlarına azap çektiriyorlarsa, duygu edinmek içindir. Sizin vicdanınızı hırpalayarak daha da çok edinirler bu duyguyu. Sizde birtakım kuruntular, birtakım acılar ya da içinizi kemiren bir hata ya da günah bulmayagörsünler yakanızı bırakmaz, sıkıntınızı teşhir etmeye ya da suçluluğunuzu haykırmaya zorlarlar sizi, bu arada da sadist gibi oturup şaşkın halinizi seyrederler. Elinizden gelirse ağlayın: Bekledikleri budur, gözyaşlarınızla sarhoş olmak, düştüğünüz alçaltıcı durumlar karşısında merhametle dövünmek ve acımasızlıkla tepinmek için, acılarınızla bayram etmek için sabırsızlanırlar. Bütün bu inançlı insanlar, kuşkulu duygulara öyle susamışlardır ki, onları her yerde aranır dururlar; dışarıda bulamadıklarında da kendi kendilerine saldırırlar. Hakikat sorununa kafasını hiç takmayan Hıristiyan, "iç çatışmaları"na, kötülük ve erdemlerine, onların zehirleme gücüne hayrandır. Haç etrafında ağzı kulaklarına varır ve, iğrençliğe düşkün bir şekilde, zevk ile hiçbir zevk içermeyen duyguları birleştirir: Vicdan azabının *orgazmını* mı keşfetti? Her an buna ulaşılırken...

Yahudiler, *seçilmiş* olmalarına karşın, bu seçimden hiçbir yarar elde etmeyeceklerdi: Ne huzur ne kurtuluş... Tam tersine, bir sınama, bir ceza gibi bu seçim onlara dayatıldı. *Tanrı'nın lütfuna ermemiş seçilmişler*'di bunlar. Dualarının, mazereti olmayan bir Tanrı'ya yöneldiği için bu kadar değerliydi.

Yahudi olmayanların topluca mahkûm edilmeleri şart değildi. Ama onların yine de bu kadar gururlu olmalarına neden yoktu: Sonuçta "insan türü"nün üyesiler... Nabukadnezar'dan Hitler'e kadar, Yahudilere verilmek istenmeyen şey budur; ne yazık ki Yahudilerin bununla övünmeye cesaretleri olmadı. Tanrılara özgü bir gururla, farklılıklarıyla övünmeleri, evren karşısında, ne benzerlerinin olduğunu ne de olmasını istediklerini haykırmaları, ırkların ve imparatorların yüzüne tükürmeleri ve bir özkıyım atılımı içinde yıkıcılarının savlarını desteklemeleri, kendilerinden nefret edenlere hak vermeleri gerekirdi... Acınmayı ya da sayıklamayı bırakalım. Düşmanlarının argümanlarını kendi hesabına kullanmaya kim cesaret edebilir? Bir varlık için zar zor düşünülebilecek böylesine bir büyüklük, bir halk için asla düşünülemez. Koruma içgüdüsü bireyleri ve toplulukları bozar.

Yahudiler, sadece profesyonel Yahudi düşmanına meydan okuyacak olsaydılar, dramları çok daha küçük olurdu. Neredeyse bütün insanlıkla kavgalı oldukları için Yahudiler, Yahudi düşmanlığının çağa özgü bir olguyu temsil etmediğini, bir sürekliliği olduğunu ve dünkü cellatlarının Tacitus'la aynı anlatımları kullandığını da bilirler... Yeryüzü sakinleri iki sınıfa ayrılır: Yahudi olanlar ve olmayanlar. İkisinin değerleri ölçülse, hiç kuşkusuz birinciler üstün gelirdi; onların, insanlık adına konuşmak, kendilerini onun temsilcileri olarak görmek için yeterince hakları olacaktı. Öteki insanlara bir zaaf, bir eğilim gösterdikleri sürece içlerinde bulamayacaklar o hakları. Nasıl bir kendini sevdirmek isteğidir bu! İsteği kendi kendilerine dayatır ancak başarılı olamazlar. Bunca kısır girişimden sonra, artık bariz olanı kabullenseler, düş kırıklıklarının temelsiz olmadığını kabul etseler daha iyi olmaz mı?

*

Hasımlarınca sorumlu tutulmadıkları hiçbir olay, kıyım ya da felaket yoktur. Mantıksız bir saygı duruşu. Rollerini küçümsemek gerektiğinden değil, adil olmak için, sadece gerçek hatalarını eleştirmek gerekir: Bunlar içinde de en önemlisi, bizi şaşkınlık içinde bırakacak bir talihe (dinler tarihinde eşi yoktur bunun) ermiş bir tanrı yaratmış olmalarıdır. Böyle bir başarıyı haklı gösterecek en küçük bir şey yoktur onda: Gürültücü, bayağı, sağı solu belli olmayan, bu ağzı kalabalık tanrı, gerektiğinde bir kabilenin ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu; günün birinde ilahiyat bilginlerinin konusu, gelişmiş uygarlıkların hamisi olacağını, hayır, kimse öngöremezdi. Söz konusu tanrıyı bize zorla kabul ettirmiş olmayabilirler, yine de onu tasarlamış olmanın sorumluluğu Yahudilerdedir. Dehaları üzerinde bir lekedir bu. Daha iyisini yapabilirlerdi. Bu Yahova (Hıristiyanlık düzeltilmiş bir yorumunu sunar bize) ne kadar sert, ne kadar erkeksi görünürse görünsün, bizde güvensizlik uyandırmaktan geri kalmaz. Görevleri göz önüne alınırsa, celallenmek, bizi sindirmeye çalışmak yerine, daha dürüst, daha seçkin, özellikle de daha kendinden emin olması gerekirdi. Kararsızlıklar onun içini kemirir; bağırır, kasıp kavurur, gazaba gelir... Peki bir güç göstergesi midir bu? Büyüklük havalarının altında, tehlikeyi sezip krallığını kaybedeceğinden korktuğu için tebasına dehşet saçan bir zorbanın endişelerini fark ederiz. Ha bire Yasa'dan dem vurup ona boyun eğilmesini isteyen birine hiç yakışmayan bir yöntem. Moses Mendelssohn'un savunduğu gibi, Yahudilik bir din değil de vahye dayalı bir yasama işiyse, yasa koyucuya benzer hiçbir yanı olmayan böyle bir tanrının bunun yaratıcısı ve simgesi olması garip bulunacaktır. En küçük bir nesnellik çabası göstermekten âciz bu tanrı, taşkınlık ve çılgınlıklarını sınırlamadan, keyfince adalet dağıtır. Saldırgan olduğu kadar korkak, komplekslerle dolu bir zorba, psikanaliz için ideal bir öznedir. Tanrı metafiziğin silahlarını elinden alır. Metafizik kendi kendine dayanan, dünyadan üstün ve dünya ile arasındaki mesafeden memnun bir tözsel varlıktan zerre kadar iz bulamaz on-

da. Gökyüzünün kendisine miras kaldığı ve orada yeryüzünün en kötü geleneklerini sürdüren bu soytarı büyük olanaklar kullanır, gücünden şaşkına dönmüştür ve etkilerini hissettirmekten gurur duyar. Bununla birlikte ateşli halleri, huy değişiklikleri, dikkatsizliği, kasılmalı atılımları, bizi inandırmasa da kendine çeker. Ebediyetine hiçbir şekilde çekilmeyen tanrı, dünya işlerine karışır, onları birbirine katar, fitne ve düzensizlik tohumları eker. Şaşırtır, öfkelendirir, iğfal eder. Ne kadar dengesiz olursa olsun, cazibesini bilir ve alabildiğine kullanır. Ama bu kusurlar Eski Ahit'in hezeyan yüklü kitaplarında ortaya saçıldığına göre burada sayıp dökmenin ne yararı var? Eski Ahit'in yanında Yenisi, içler acısı zavallı bir alegori gibi kalır. İlkinin şiirini ve ürkünçlüğünü, her şeyin yüce cana yakınlık içinde bulunduğu, "güzel ruhlar"a hitap eden bir anlatı olan ikincisinde boşuna ararız. Yahudiler Yeni Ahit'te kendilerini görmeyi hiç istemediler: Böyle bir şey, mutluluğun tuzağına düşmek olurdu; kendine özgü olmaktan vazgeçmek, "onurlu" bir yazgıyı seçmek demekti ki bunların hepsi onlara yabancı şeylerdir. "Musa ulusu kendine daha iyi bağlamak için, bütün diğer ölümlülerin ayinlerine aykırı yeni ayinler getirdi. Saygı duyduğumuz her şeyle alay etmiş, bizim için pis olan her şeyi kabul etmişlerdir" (Tacitus).

"Bütün diğer ölümlüler", antikçağın kötüye kullandığı bu sayısal kanıtın modernlerin gözünden kaçması mümkün değildi: Şimdiye kadar kullanıldı, her zaman da kullanılacak. Bize düşense onu Yahudilerin lehine çevirmek, onların büyüklüğünü ortaya koymak için kullanmaktır. Onların çölün yurttaşları oldukları, çölü hâlâ öz mekânları olarak içlerinde taşıdıkları, "diğer ölümlüler" denen insan biçimindeki ağaçların şaşkın bakışları arasında bunu tarih boyunca sürdürdükleri, çok çabuk unutuluyor.

Belki şunu eklemek uygun olacak: Çölü sadece öz mekânları haline getirmeleri şöyle dursun, *fiziksel olarak* gettolarda sürdürdüler. Bu mahallelerden birini (özellikle Doğu ülkelerinde) ziyaret eden kimsenin; orada bitki örtüsü olmadığını, hiçbir çiçeğin açmadığını, her şeyin kupkuru ve kasvetli olduğunu fark etmeme-

si olanaksızdı: Tuhaf adacık, *kökleri olmayan* küçük bir evren, sakinlerine yaraşan bir dünya, yeryüzü yaşamından da melekler ya da hayaletler kadar uzak bir topluluk...

*

Dindaşlarından birinin gözlemi: "Un dinlenmesine izin vermeyen mayaya hangi kini duyuyorsa, başka halklar da Yahudilere aynı kini duyarlar." *Dinlenme*, bütün istediğimiz budur. Yahudiler de ister bunu belki: Onlara yasaktır. Onların ateşliliği sizi dürter, sizi kamçılar, alıp götürür sizi. Hiddet ve burukluk timsali olarak, sizin öfkeyle kudurmanın, saranın, iç gıcıklayıcı sapkınlıkların tadını almanızı sağlarlar ve size bir uyarıcı olarak mutsuzluğu salık verirler.

Genellikle düşünüldüğü gibi Yahudiler yozlaşmışlarsa, bu yozlaşmanın darısı bütün yaşlı ulusların başına... Peguy "elli yüzyıllık sinir zayıflığı" demişti. Evet ama gözünü budaktan esirgemeyen birinin sinir zayıflığıdır bu; zıbarmışların, dermansızların, marazlıların değil. Tüm uygarlıkların bünyesinde görülen bir olgu olarak çöküşü onlar hiç tanımazlar; bu o kadar doğrudur ki, serüvenleri tarih içinde geçmekle birlikte tarihsel özden kesinlikle yoksundur. Evrimleri ne büyümeyi içerir ne gerilemeyi, ne doruğu ne de düşüşü. Kökleri, kimbilir hangi topraktadır – bizimkinde olmadığı kesin. Onlarda hiçbir *doğal*, bitkisel şey yoktur: Ne "özsuyu" ne de kuruma olasılığı. Sürekliliklerinde soyut bir şey var; ama kansız cansız değil, biraz şeytanca, dolayısıyla biraz gerçekdışı, aynı zamanda da etkili bir şey, onları ebediyen ayıran, kaygı verici ve ters duran bir haçlı hale.

Çöküşten kurtuldukları gibi bıkkınlıktan da haydi haydi kurtulurlar. Hiçbir yaşlı halk kendini bu yaradan koruyamamış, her tedavi etkisiz kalmıştır: Bu yara nice imparatorluğu, nice ruhu, nice organizmayı kemirmedi mi? Yahudiler mucize eseri yaradan bağışıklar. Soluk alacak zamanları olmayınca, bıkkınlığa elverişli ama arzuya, iradeye, eyleme zararlı o doluluk anlarından hiçbiri

olmayınca, doygunluk duyabilecekleri ne bulunabilirdi? Hiçbir yerde duramadıklarından arzu etmek, istemek, eyleme geçmek, kaygı ve özlem içinde bulunmak onlar için kaçınılmazdır. Bir nesneye mi yoğunlaştılar? Arkası gelmez: Her olay onlar için ancak Tapınağın Yıkılması'nın bir tekrarı olacaktır. Yıkılış anıları ve beklentileri! Ateşkesin sağlanmasını hiç beklemezler. Doymazlık durumu içinde kalmak bize sıkıntı verdiği halde, onlar bu durumdan âdeta hoşnutluk duyar ve bu marazi bir huzur yaşamalarını sağlar: Kendinden geçişin sürekli yaşandığı bir topluluğa özgü ve ilahiyatın, patolojinin alanına giren, her birinin sistemli çabalarına karşın yine de açıklanamayan bir tür *marazi huzur*'dur bu.

Derinlere inmeye zorlanıp oralardan korktukları için, Yahudiler sohbetin önemsiz ayrıntılarıyla oyalanır, derin mevzulara yan çizmeye çalışırlar: Konuşur dururlar... Ama dünyadaki en kolay şeyi, benliğin yüzeyinde kalmayı başaramazlar. Söz onlar için bir kaçıştır; sosyallik bir özsavunmadır. Sessizliklerini, kendi kendilerine konuşmalarını, doğrusu insan ürpermeden hayal edemez. Yaşamımızın dönüm noktaları olan büyük felaketler, onlar için alışılmış, sıradan yıkımlardır. Onların zamanı; üstesinden gelinmiş kriz ya da gelmekte olan kriz. Dinden anlaşılan, insanın *huzursuzlukları sayesinde* yükselme iradesiyse; sofu ya da dinsiz, hepsinin dinsel bir temeli vardır; şefkati, gönül hoşluğunu, içe dalışı özenle dışladıkları bir dindarlıkları vardır – ayrıca masumları, zayıfları ve temiz insanları öven her şeyi dışlayan bir dindarlıktır bu. Safdillikten uzak bir dindarlık; çünkü onlardan hiçbiri safdil değildir, tıpkı başka bir düzlemde, hiçbirinin aptal olmadığı gibi. (Aptallıkla gerçekten işleri olmaz: Hemen hepsi cingöz insanlardır, öyle olmayanlar birkaç ender istisnadır, aptallıkla kalmayıp daha öteye giderler; bön insanlardır bunlar.)

Yahudilerin edilgin, cansız ve tekdüze duaya düşkün olmamaları anlaşılır bir şey; ayrıca onların tanrısı duadan hoşlanmaz. Hıristiyanlarınkinin tersine, can sıkıntısına pek katlanamaz. Ancak evinde oturan acele etmeksizin, rahatça yalvarır; göçebeler, kovalananlar çabuk olmak ve alnı secdedeyken bile acele etmek zorun-

dadır. Bunun için kendisi de göçebe ve kovalanmış olan, onlara sabırsızlığını, çılgınlığını bulaştıran bir tanrıya yakarırlar.

Teslim bayrağı çekmeye hazırsak, onların tahammülü ne kadar öğretici, ne kadar ibret verici! Kendimi yok etmeye hazırlanırken, kaç kez düşünmüşümdür onların direngenliklerini, dikkafalılıklarını, insanın içini rahatlattığı kadar da anlaşılmaz olan var olma arzularını! Kaç kez görüş değiştirdiysem, kaç kez yaşamak gerekliliğiyle uzlaştıysam, bunu onlara borçluyum. Yine de hep haklarını verebildim mi? Ne gezer! Yirmi yaşımdayken, onlardan biri olmadığıma üzülecek kadar sevdimse de, bir süre sonra, zamanın seyri içinde ilk sırada bir rol oynamış olduklarından dolayı onları bağışlamadım, bir sevgi-nefret öfkesiyle onlardan nefret etmeye başladım. Her yerde hazır ve nazır olmalarının parıltısı; susturulmuş olmaya, biliyordum, hatta yitip gitmeye yargılı memleketimin karanlığını daha iyi hissettiriyordu bana. Oysa şunu da iyi biliyordum: Onlar ne olursa olsun her şeye göğüs gereceklerdi. O dönemde, onların geçmişteki acılarına sadece kitabi bir merhamet duyuyordum ve onları bekleyen acıları tahmin ediyordum. Daha sonra, çektiklerini ve gösterdikleri metaneti düşününce, sergiledikleri örneğin değerini kavramak zorunda kalıyor, her şeyi terk etme eğilimine karşı mücadele etmek için aradığım desteği onlarda bulabiliyordum. Ama yaşamımın değişik anlarında ne olmuş olursa olsun, onlar hakkındaki duygularım bir konuda hiç değişmedi: Her zaman büyük saygı duyduğum, öfkelerim ve burukluklarım için Tanrı'nın bir lütfu olan *kitaplarına*, Eski Ahit'e bağlılığım. Onun sayesinde, onlarla aynı düşüncede oluyordum, onların en derin üzüntülerine; onun ve onda bulduğum teselliler sayesinde ne kadar acımasız olursa olsun gecelerim bana katlanılabilir geliyordu! Utançlarını hak etmiş gibi görünseler de bana, bunu unutamıyordum. Eyüp'ün ve Süleyman'ın dokunaklı şakalarıyla çoğu zaman hazır bulunduğu o gecelerin anısıdır minnettarlığımdaki abartıları mazur gösteren. Akıllı uslu sözleri onlardan üstün tutma haksızlığını bir başkası yapsın! Ben buna razı olamam: Onlara bizim ölçülerimizi uygulamak; onları ayrıcalıklarından soyutlamak, sıradan ölümlü-

ler haline getirmek, insan türünün bir tipine indirgemektir. Bereket versin ki onlar sağduyunun araştırmalarına aldırmadıkları gibi bizim ölçütlerimize de aldırmazlar. Bu uçurum (kendi uçurumları) terbiyecilerini düşününce ayak diremekte, enkaz olma şehvetine boyun eğmemekte yarar olduğu görülür ve, onların yıkımı kabul etmemesi göz önünde tutulursa, bunu istemenin boşuna olduğunu, kısmetimizin akıp gitmek, uçurumun çağrısına karşılık vermek olduğunu bile bile, onlara öykünmek isteriz. Bununla birlikte, bizi düşme heveslerimizden –geçici de olsa– vazgeçirerek, dayanılmaz, baş döndürücü bir dünya ile uzlaşmayı öğretirler bize: *Varoluş ustaları*'dır onlar. Köleliği uzun süre tanıyanlar içinde, sadece onlar iradesizliğin efsunlarına direnmeyi başarmıştır. Güç depolayan yasadışı insanlar. Devrim'in onlara bir statü verdiği sırada onlar öteki uluslardan daha önemli biyolojik olanaklara sahiplerdi. Sonunda özgür kaldıklarında, XIX. yüzyılda, güpegündüz ortaya çıkıp dünyayı şaşırttılar: İspanyol fetihlerinden beri benzer bir gözüpekliğe, benzer bir sıçrayışa tanık olunmamıştı. Garip, çarçabuk, umulmadık bir emperyalizm. Çok uzun zamandır birikmiş olan canlılıkları patlayıverdi ve öyle silinmiş, öyle uysal gibi görünen, evet, bu insanların, iktidara, egemenliğe ve başarıya susamış oldukları görüldü; susuzlukları, öne çıkmaya başladıkları ve taze kan olacakları uyanmış toplumu korkuttu. Açgözlü ve cömerttiler, ticaretin ve bilginin bütün dallarına, her çeşit girişime sızdılar, ama biriktirmek için hiç değil, varı yoğu saçıp savurmak için. Gündelik yaşamda yolunu şaşırmış bu ebediyet araştırmacıları tokluk içinde açlardı; altına ve gökyüzüne bağlı, ikisinin parıltısını sürekli birbirine karıştıran –aydınlık ve ürkütücü yan yana, zillet ve aşkınlık burgacı– bu insanların gerçek zenginliği işte bu bağdaşmazlıklarında yatar. Tefecilikle geçindikleri dönemde Kabala'yı gizlice derinleştirmiyorlar mıydı? Para ve gizem: Yahudilerin modern uğraşları içinde korudukları saplantıları, çözülmesi olanaksız düğüm, güç kaynağı. Onlara saldırmak, onlarla savaşmak mı? Ancak deli bunu göze alır: Onların kuşandığı *görünmez* silahlara meydan okumaya ancak o cesaret edebilir.

Çağdaş tarih onlar olmadan düşünülemez. Bu tarihe hızlandırılmış bir tempo, iyi bir nefes yönetimi, muhteşem bir soluk getirdiler – aynı şekilde bir de etkisi hâlâ keyfimizi kaçıran bir peygamberlik zehri. Onların karşısında kim yansız kalabilir? Onlara yaklaşan eli boş dönmez. Psikolojik manzaranın çeşitliliği içinde onlardan her biri ayrı bir vakadır. Biz bu insanları bazı yönlerden tanısak bile, muammalarına nüfuz edebilmek için daha atacak çok adımımız vardır. Ölümün gözünü korkutan bu onulmazlar; bir *başka* sağlığın, tehlikeli bir sağlığın, selamete götüren bir hastalığın gizini bulan bu insanlar aklınızdan çıkmaz, size acı verir ve sizi kendi bilinç, uyanıklık düzeylerine çıkmaya zorlarlar. Başkaları ile her şey değişir: Onların yanında uyunur. Ne büyük güven, ne büyük huzur! Birden "biz bize" olunur, esneyip durulur, horul horul uyunur korkusuzca. Onlarla düşüp kalkınca, toprağın rehaveti sarar insanı. En incelmişleri bile köylüler gibi, yontulmamış, kaba görünür. Ürkek bir alınyazısı içinde debelenip durur zavallılar. Hâlâ biri olacak kadar dehaları vardır. Kötü bir talih peşlerini bırakmaz: Varoluşları, toprağın ya da suyun varoluşu kadar apaçıktır. Uyuşmuş elementlerdir onlar.

*

Onlardan daha anonim varlık yoktur. Onlar olmasaydı kentler soluk alınamaz bir hale gelir, kentlerdeki heyecan, canlılık durumunu onlar sürdürür, yoksa her yerleşim yeri taşraya dönerdi: Ölü bir kent, Yahudileri olmayan bir kenttir. Maya ve virüs gibi etkilidirler, hem büyü, hem huzursuzluk duygusu yaratırlar. Onların karşısında tepkimiz hemen hemen her zaman bulanıktır: Onlar bizden hem üstte hem altta iken, asla bizimle aynı düzeyde değilken, uzlaşmak için hangi açık davranışa yönelebiliriz? Hiç kimsenin sorumluluğunu taşımadığı trajik, kaçınılmaz bir yanlış anlamanın kaynağı var burada. Özel bir tanrıya bağlanmış olmak onlar adına ne çılgınlık! Ve bakışlarını bizim anlamsızlığımıza çevirdiklerinde nasıl vicdan azabı duymazlar! Başkalarıyla birbirimize dolan-

mış olduğumuz bu düğümü kimse çözemeyecek. Onların yardımına mı koşmalı? Sunacak hiçbir şeyimiz yok. Onların bize sunacakları şey de bizi aşar. Nereden geliyorlar? Kimdirler? Onlara büyük bir şaşkınlıkla yaklaşalım: Açıkça onlardan yana tavır alanlar onları tanımıyor, onları basite indirgiyor demektir, aşırılıklarına da layık olamazlar! Dikkate değer şey şu: Sadece başarısız bir Yahudi bize benzer, o "bizden" biridir: Bizzat kendimize, uzlaşımsal ve geçici insanlığımıza doğru çekilmiş gibi olacaktır. Bundan insanın *kemale ermeyen* bir Yahudi olduğu sonucuna mı varmak gerekiyor?

*

Buruk ve açgözlü, bilinçli ve tutkulu, yalnızlıkta hep öncüdürler; *hareket halindeki* başarısızlığı temsil ederler. Her şey onları umutsuzluğa özendirdiği halde, onlar kendilerini buna kaptırmaz; çünkü başkaları nasıl konuşursa onlar öyle tasarlar, proje tutkunudurlar. Her Yahudi bir günde sayısız proje tasarlar. Kirlenmiş soyların aksine, onlar yakın geleceğe tutunur, mümkün olanın içine dalarlar: Yeninin bu özdevinimliliği sapmalarının etkililiğini ve her türlü entelektüel rahatlıktan duydukları korkuyu açıklar. Hangi ülkede yaşarsa yaşasınlar, orada zekânın en ucunda bulunurlar. Bir araya geldiklerinde, başka bir ulusta eşi olmayan bir dizi istisna, bir olanaklar ve yetenekler toplamı oluştururlar. Bir meslekleri var mıdır? Merakları bununla yetinmez; her birinin, onları başka bir yere taşıyan, bilgilerini genişleten, en tutarsız işleri benimsemelerine olanak veren tutku ya da saplantıları vardır. Öyle ki her bir Yahudinin yaşamöyküsü, tek bir iradenin birleştirdiği bir sürü kişiyi kapsar, bunun da bir benzeri yoktur. "Varlıkta diretmek" fikrini onların en büyük felsefesi tasarlamıştır; bu varlığı bilek gücüyle elde etmişlerdir. Proje tutkunlukları anlaşılır bir şey: Uyuşturan şimdiki zamanın karşısına yarının arzuları kamçılayan erdemlerini çıkarırlar. Oluş da Yahudi felsefesinin merkezi fikrini oluşturan erdemlerden biridir yine. Hiçbir çelişki yoktur iki fikir

arasında; oluş tasarlayan ve tasarlanan, *umut tarafından* parçalanan varlığa indirgenir.

Hem zaten, felsefe olarak şu ya da bu olduklarını ileri sürmek boşuna değil mi? Her ne kadar usçuluğa meyletseler de bu, eğilimden çok onları dışlayan ve acı çekmek zorunda bırakmış olan bazı geleneklere tepki gösterme ihtiyacındandır. Nitekim dehaları, pozitivizmden mistisizme varıncaya dek hangi kuram, hangi düşünce akımı olursa olsun, ona uyum sağlar. Sadece çözümleme eğilimleri üzerinde durmak onları yoksullaştırmak ve onlara büyük haksızlık yapmak olur. Sonuçta bu insanlar epey de dua ederler. Yüzlerinden anlaşılır bu, mezmur okumaktan az çok solmuştur. Ve zaten *solgun* bankacılara da sadece onlar arasında rastlanır... Bunun bir anlamı olmalı. Para ve *De Profundis* – eşsiz bir bağdaşmazlık, belki de sırlarının anahtarı budur.

Kendi tercihleriyle savaşçıdırlar, uygar halkların en savaşçısıdır onlar – çarpışmalarda strateji uzmanı gibi davranırlar, çoğu zaman yenildikleri halde, yenildiklerini kabul etmezler. Lanetlenmiş ve... kutsanmış oldukları için içgüdüleri ve zekâları birbirini sıfırlamaz: Kusurlarına varıncaya kadar her şey onlara güç verir. Aylaklık ve başıboşluklarıyla birlikte o yürüyüşleri, ev kedisine benzeyen bir insanlık tarafından nasıl anlaşılacaktı? Onlar bu insanlık karşısında ancak ardı arkası gelmeyen bir başarısızlığın, bir sonuca varamama konusunda daha başarılı oluşun üstünlüğüne sahip olacaklardı; bu da onlara göreli bir ölümsüzlük sağlamaya yetecekti. Onların iç gücü direnir: *Sonsuza* dek kırılır.

Bir zihin nevrozuna yakalanmış etken, etkili diyalektikçilerdir, (bu nevroz, girişimlerinde onları engellemez, tersine onları yüreklendirir, canlı tutar, onları baskı altında yaşamaya zorlar) bilinçliliklerine karşın serüvenle büyülenmişlerdir. Onları alıkoyacak hiçbir şey yoktur. Toprağa özgü bir kötülük, köklü uygarlıkların önyargısı, protokol içgüdüsü olan ölçülülükte pek başarılı değillerdir: Derileri yüzülmüş olmanın gururunda, saldırgan karakterlerindedir suç. Onların ironisi, başkalarını harcayan bir eğlence, bir kapris ya da sosyalleşme biçimi olmaktan uzaktır, gizli bir buruk-

luk izlenimi verir, uzun süreli bir acılıktır; zehirli okları öldürür. Gülümsemesinin dinginliğe benzer hiçbir yanı yoktur, daha çok bir sırıtmayı ve kasılmayı, aşağılanmışların öcünü andırır. Oysa, kabul edelim ki Yahudilerin sırıtışta eşleri yoktur. Onları anlamak ya da çözmek için birkaç vatan yitirmiş olmamız, onlar gibi olmamız gerekir: Bütün ülkelerin kentlisi olmamız, herkese karşı *bayraksız* savaşmamız, onlar gibi bütün davalara kucak açmasını ve ihanet etmesini bilmemiz gerekir. Zor iş, zira onların yanında biz, deneyimlerimiz ne olursa olsun, mutluluğun ve coğrafyanın çamuruna batmış zavallı kişileriz; mutsuzluğun dönekleriyiz, her işin içine eden insanlarız. Her ne kadar inceliğin tekelini ellerinde bulundurmasalar da, onların zekâsı, en şaşırtıcı olmakla kalmaz, *en eskisidir* de; âdeta ezelden beri, Âdem'den beri, Tanrı'dan beri... her şeyi bilirler.

*

Sonradan görme olmakla suçlamayalım onları: Bunca uygarlığı katetmiş, bunca uygarlığa damgalarını vurmuşken nasıl öyle olsunlar? Onlarda yeni, doğaçlama hiçbir şey yoktur: Yalnızlığa yükselmeleri Tarih'in şafağı ile aynı zamana denk düşer, kusurları bile yaşlılıklarının canlılığına, kurnazlık ve zihin açıklıklarının aşırılıklarına, çok uzun deneyimlerine bağlanabilir. Sınırların rahatlığını bilmezler: Bir bilgelikleri varsa, o da sürgün bilgeliği, toplu bir sabotajın nasıl atlatılacağını, her şeyi yitirdiğinde seçilmiş olduğuna hâlâ nasıl inanacağını öğreten bilgeliktir: meydan okuma bilgeliği. Yine de korkak muamelesi görürler! Doğrudur, hiçbir parlak zaferden söz edemezler; ama bizzat varoluşları aralıksız, korkunç, sona ermek nedir hiç bilmeyen bir zafer değil midir?

Cesaretlerini yadsımak, korkularının değerini, yüksek niteliğini görmemek olur; onlarda devinim büzülme değil yayılma, saldırı başlangıcıdır. Çünkü korkak ve çekingenlerin tersine, onlar bu korkuyu erdeme, gurur ve fetih ilkesine dönüştürür. Bu korku bizimki gibi kişiliksiz değil, güçlü ve imrenilecek bir korkudur ve

eyleme dönüşmüş binlerce ürküntüden oluşmuştur. Bize açıklamaya çekindikleri bir yöntem sayesinde, bizim olumsuz güçlerimiz onlarda olumlu güçler halini alır; bizim uyuşukluklarımız onlarda göçe dönüşür. Bizi durduran şey, onları yürütüp sıçratır: Onların seyir halindeki paniklerinin aşamayacağı engel yoktur. Bu göçebelere mesafeler yetmez; kıtalarda, nerede olduğu bilinmez bir vatanın ardına düşerler. Rahatlıkla boydan boya katettikleri uluslara bir bakın! Filanca Rus doğmuş, sonra Alman, Fransız, ondan sonra da Amerikalı ya da başka bir şey olmuş. Bu dönüşümlere karşın kimliğini korur; karakteri vardır, hepsinin karakteri vardır. En kötü düş kırıklıklarından sonra, yeni bir varoluş için, yazgılarını tekrar ele geçirmeleri için yeniden başlama yetenekleri başka türlü nasıl açıklanır? Mucize dense yeridir. Onlara bakınca hayran olup kalıyoruz. Daha bu yaşamda cehennemi tecrübe etmek zorundaydılar. Uzun ömürlerinin bedeli budur.

Onlar düşmeye başladıklarında ve yenildiklerine inanıldığında, kendilerini toparlar, doğrulur, başarısızlığın dinginliğinden kaçınırlar. Onlar hiçbir zaman vatanlarını terk etmeye kalkışmadılar, yurtlarından kovuldular, vatansız doğdular. Sürgün acemileri, toprağından daha yeni sökülenler, köhneleşmeye, düşmenin tekdüzeliğine, ne geleceği ne umudu olan bir dengeye varmak isteyen bizlerse mutluluklarımızın arkasına sığınırız; durumumuz bizi aşar; dehşete uygun değiliz, düşsel bir Balkanlar'da ayak sürümek için biçilmiş kaftandık, bir Eşsizler lejyonunun yazgısını paylaşacak durumda değildik. Devinimsizlikten ağırlaşanlar, bitkinler, şaşkın yabanıllar olarak bizler uyuşuk arzularımız ve un ufak olmuş tutkularımızla göçebe cevherine nasıl sahip olacaktık? Atalarımız toprağa eğilmiş, zar zor seçiliyorlardı. Hiç aceleleri yoktu, gidecekleri bir yer mi vardı sanki? Hızları karasabanın hızıydı: Sonsuzluğun hızı... Ama Tarih'e girmek, en küçüğünden bir ivedilik, sabırsızlık, canlılık ister. Gelenek içinde kuşatılmış tarımcı halkların ağırkanlı barbarlığından tümüyle farklı şeyler gerektirir – bu kural onların haklarıyla değil, acılarıyla ilgilidir. Sonunda orada daha iyi dinlenebilmek için toprağı süren, ölümün bir ödüle ve bir

ayrıcalığa benzediği, zaten mezardakinden farksız bir yaşam süren atalarımız; bize sonsuz uykularını, sessiz ve biraz baş döndürücü perişanlıklarını, yarı-canlıların uzun iç çekişlerini miras bıraktı.

Sersemlemiş varlıklarız; lanetimiz üzerimizde uyuşturucu bir etki yapar: Felç eder bizi. Yahudilerin lanetinin bir uyarıcı değeri vardır; bu lanet onları kışkırtır. Ondan kurtulmaya çalışırlar mı? Hassas bir soru, belki de yanıtsız. Gerçek olan şu ki, onların trajedisi Eski Yunanlarınkinden farklıdır. Bir Aiskhylos bir birey ya da ailenin mutsuzluğunu ele alır. Toplu kurtuluş kavramı gibi ulusal lanet kavramı da Helenik değildir. Trajik kahraman, kişisiz, kör bir yazgıdan nadiren hesap sorar: Yazgının buyruklarını kabul etme konusunda yüreklidir. Ölecektir o halde, kendisi ve yakınları. Ama bir Eyüp, tanrısını çok yorar, anlaşılmak ister: Kısacası kötü türden yüce bir buyruktur bu, bir Yunanı tiksindirmiş olan, ama bizi duygulandırıp allak bullak eden zevksiz bir yücelik buyruğu. Gökyüzü'ne koşullar koyan, onu kargışlarına boğan bir vebalının bu hezeyanlarına, çığlıklarına, biz nasıl duyarsız kalacaktık? Erkten el etek çekmeye ne kadar yakınsak, bu ulumalar bizi o kadar çok sarsar. Eyüp tam da soyunun insanıdır: Hıçkırıkları bir güç gösterisi, bir saldırıdır. "Gece kemiklerimi eziyor!" diye yakınır durur. Yakınması çığlık noktasına varır, kubbeleri deler bu çığlık ve titretir Tanrı'yı! Sessizlik ve zayıflığımızın ötesinde, çilelerimize sahip çıktığımız ölçüde hepimiz bu büyük cüzamlının torunları, onun perişanlık ve çığlıklarının mirasçısıyız. Ama sık sık kesilir sesimiz; haykırışlarının tonuna nasıl ulaşabileceğimizi esinlemesine karşın durgunluğumuzu sarsmayı başaramaz. Aslında konumu iyiydi: Kimi aşağılayacağını ya da kime yalvaracağını, kime darbe indirip kime dua edeceğini biliyordu. Peki ya biz kime karşı geleceğiz? Benzerlerimize mi? Böyle bir şey bize gülünç gelir. Başkaldırılarımız dile gelir gelmez, dudaklarımızda sona eriyor. Bizde uyandırdığı yankılara rağmen onu atamız olarak düşünmeye hakkımız yoktur: Acılarımız pek pısırıktır. Korkularımız da öyle. Korkularımızın tadını çıkarma istek ve cesareti olmadan onları bir itici güç ya da zevk haline nasıl getirecektik? Titremek ola-

ğan, ama titremeyi denetleyebilmek bir sanattır: Tüm başkaldırılar bundan kaynaklanır. Tevekkülden kaçınmak isteyen, ürküntülerini eğitmeli, onlara özen göstermeli, onları davranışlara ve sözlere dönüştürmelidir: Ürperti cenneti olan Eski Ahit'le arası ne kadar iyi olursa başarı şansı o denli artar.

Dil aşırılıklarından bizi uzaklaştıran, her şeyde saygı ve itaati belleten Hıristiyanlık korkularımızın da kanını kuruttu. Bizi ebediyen bağlamak isteseydi, bize acımasız davranmak ve tehlikeli bir kurtuluş vaat etmek zorunda kalırdı. Yirmi yüzyıllık bir diz çöküşten ne beklenir? Bugün nihayet ayaktayız, bir baş dönmesidir aldı bizi: Zincirlerinden boşuna kurtulmuş köleler, şeytanın utandığı ya da alay ettiği asileriz!

Eyüp, enerjisini çevresine de bulaştırdı, onun gibi adalete susamış olanlar haksız bir dünyanın apaçıklığı karşısında hiç bükülmüyorlar. Vazgeçme düşüncesi doğuştan devrimcilerin akıllarından bile geçmiyor! Eyüp, bu kutsal kitabın Prometheus'u, Tanrı'yla savaştıysa onlar da insanlarla savaşacaklar... Yazgı içlerine işledikçe, onlar bu yazgıya daha çok başkaldırırlar. *Amor fati* (yazgısını sevmek), kahramanlığa hevesli olanlar için kullanılan bu deyim, yazgı fikrine tutunamayacak kadar çok yazgısı olanlara göre değil... Yaşamı yeniden biçimlendirmeyi ve imkânsız olanı, İyi'yi ona egemen kılmak isteyecek derecede yaşama bağlı olanlar; kuruntuları içinde kendilerini haklı gösterecek her sisteme üşüşür. Gözlerini kamaştırmayan, bağnazlıklarını körüklemeyen hiçbir ütopya yoktur. İlerleme fikrini göklere çıkarmakla yetinmeyip neredeyse uygunsuz ve şehvetli bir coşkuyla sarıldılar ona. Onu tümüyle benimseyerek, bütün insanlığa vaat ettiği selametten yararlanmayı, evrensel bir inayete, bir kutsamaya erişmeyi mi umuyorlardı? Bütün yıkımlarımızın tarihinin bir iyileşme olanağını sezinlemeye başladığımız âna kadar gittiğini, bu apaçık gerçeği kabul etmek istemezler. Bir çıkmaz sokakta yaşasalar bile, bunu düşünce yoluyla reddederler. Kaçınılmaz olana, sefaletlerine başkaldıranlar, zihinlerine zincir vurmak zorunda kalacakları anda ne yazık ki kendilerini en özgür varlıklar olarak hisseder. Ne

umuyordu Eyüp pisliğinin üstünde, hepsinin beklediği ne? Vebalıların iyimserliği... Eski bir psikiyatri kitabına göre en yüksek intihar oranı onlarda olacaktı. Bu doğruysa, onlar için yaşamın yaşamdan ayrılma çabasına değer olduğu; *sonuna dek* umutsuzluğa düşemeyecek kadar yaşama bağlı kaldıkları kanıtlanmış olur. Güçleri: umutsuzluğun defterini dürmektense ona alışmak ya da ondan hoşlanmaktan. Kendilerini yok ederken bile varlıklarını öne çıkarırlar, o kadar korkarlar boyun eğmekten, görevi bırakmaktan, yorgunluklarını itiraf etmekten. Böyle bir hırs onlara gökten gelmiş olmalı. Bunu kendime başka türlü açıklayamıyorum. Çelişkileri içinde kafam karışıyor, gizleri içinde yolumu yitiriyorsam da; hiç değilse Pascal'dan Rozanov'a varıncaya dek dindar kişilerin kafalarını neden karıştırdıklarını anlıyorum.

*

Ölüm her sürgünde başlıca düşünce iken, sanki aralarında hiçbir ilişki yokmuş gibi, bu sürgünlerin, ölümü hangi nedenlerle düşüncelerinin dışında bıraktıkları üzerinde yeterince düşünüldü mü? Ölüme kayıtsız olduklarından değil, bu duyguyu zihinlerinden sürekli uzaklaştırdıklarından, ölüm karşısında bilinçli olarak üstünkörü bir tavır alacak duruma geldiler. Belki çok eski zamanlarda, kendilerini daha da tedirgin etsin diye ölüme çok fazla özen gösterdiler; belki de yarı ölümsüzlüklerinden dolayı bunu düşünmezler: Sadece geçici uygarlıklar hiçlik düşüncesini seve seve geveleyip durur. Ne olursa olsun, karşılarında yaşam vardır sadece... Ve bizim için "Her şey olanaksızdır" diye özetlenen bu yaşamın son sözü onların göğüslerini kabartsın diye bizim bozgunlarımıza, güçsüzlüğümüze ya da kısırlığımıza seslenir. Bu yaşam engelleri sevdirir onlara, rahatlıktan ve dinginliğin her biçiminden nefret hissi uyandırır onlarda. Musa, onlara bir Buda'nın diliyle, herkese yok oluş ve kurtuluş dağıtan metafizik bir yorgunluğun diliyle seslenmiş olsaydı, bu savaşçılar Musa'yı taşa tutardı. Terk etmeyi bilmeyen için ne huzur vardır ne de ahiret mutluluğu: Her özlemin yok

edilmesi olarak mutlak, sadece silahları bırakmaya razı olanların sahip oldukları bir ödüldür. Böyle bir ödül bu yola gelmez kavgacıları, bu lanet gönüllülerini, bu Arzu halkını tiksindirir... Yıkımdan zevk aldıklarını hangi saçmalıkla ileri sürebiliriz? Onlar mı yıkıcı? Oysa yeterince yıkıcı olmadıkları için eleştirilmeliler daha çok. Kaç *umudumuzdan* sorumlu değiller ki! Aslında yıkmayı kavramaktan uzaktırlar, anarşist olsalar bile her zaman gelecekteki bir sonucu, belki olanaksız, ama istenen bir yapıyı gözetirler. Hem sonra, Tanrı'yla imzaladıkları sözleşmeyi –türünde biriciktir bu sözleşme– küçümsemek haksızlık olur; herkes, tanrısız olsun olmasın, bu sözleşmenin anısını ve izini taşır. Boşuna saldırıyoruz bu tanrıya. Bugün de eskisi kadar mevcut, tensel ve görece etkilidir – tıpkı bir kabilenin her tanrısının olması gerektiği gibi. Oysa biz Hıristiyanlarınki daha evrensel, dolayısıyla da daha kansız, her tin gibi uzak ve etkisizdir. Yenisinden daha sağlam olan Eski Ahit İsrailoğulları'na yaygaracı Babalarıyla birlikte ilerleme iznini verse de, onları yıkımın iç güzelliğini takdir etmeleri karşılığında engelleyecektir.

*

"İlerleme" düşüncesini farkındalıklarının çözücü etkileriyle savaşmak için kullanırlar: Bu düşünce onların düşünülmüş kaçamağıdır, *kasıtlı* mitolojisidir. Bu keskin görüşlü zihinler bile, kuşkunun son vargıları karşısında geri çekilirler. İnsan ancak yazgısının dışında kalırsa ya da bir yazgıya sahip olmaktan vazgeçerse gerçekten kuşkucu olur. Onlar kaçamayacak kadar bağlanmışlardır yazgılarına. Aralarında nitelikli hiçbir Kayıtsız yoktur: Dine ünlemi sokmadılar mı? Kuşkucu olma lüksünü kendilerine tanısalar bile, onlarınki yaralı yüreklerin kuşkuculuğudur. Süleyman, çökmüş ve coşkulu bir Pyrrhon imgesini anımsatır... Böylece atalarının hepsinin yanılgısından kurtulmuştur. Nasıl bir hoşnutlukla acılarını ortaya döker, açarlar yaralarını! Bu sırrını açma aldatmacası, kendini *saklama*'nın bir biçimidir sadece. Boşboğaz olsalar da geçit vermezler. Size bütün sırlarını açmış olsalar bile yine siz-

den kaçarlar. Acı çekmiş bir varlıktır o; çektiği çilelerin ayrıntılarına girmeniz, onları sınıflandırmanız ve açıklamanız işe yaramaz: *Olduğu* şey, gerçek acısı, sizi aşar. Ona ne kadar yaklaşırsanız, size o kadar erişilmez gelecektir. *Cezalandırılmış* bir topluluğa gelince, oradaki tepkileri dilediğiniz gibi inceleyebilirsiniz, kendinizi orada yine bir bilinmezler yığını karşısında bulacaksınız.

*

Zihinleri ne kadar aydınlık olursa olsun, yeraltında saklı bir öğe vardır orada: Her yerde hazır bulunan bu uzaktakiler, ansızın ortaya çıkıp baskın yaparlar, kulakları kiriştedir hep, tehlikeden hem kaçar hem de onu isterler; sanki beklemeye zamanları yokmuş ve keyif anlarının eşiğinde bile korku pusu kurmuş gibi her heyecanın üzerine umutsuzların şaşkınlığıyla çullanırlar. Sımsıkı sarılırlar mutluluğa ve ölçüsüz, kaygısız yararlanırlar ondan: Âdeta başkasının mülküne el koyarlar. Epikurosçu olamayacak kadar coşkuludurlar, zevklerine zehir katarlar, tüketirler onları, en küçük bir avuntu elde etmelerini engelleyen bir acelecilik, bir öfke katarlar zevklerine: Sözcüğün –en bayağısından en yücesine kadar– bütün anlamlarıyla, işleri başından aşmış kişilerdir bunlar. *Sonra* saplantısı onları tedirgin eder; oysa yaşama sanatı –peygamberce olmayan çağlara, Alkibiades'in, Augustus'un ya da Naip'in çağına özgü– şimdi'nin eksiksiz deneyimine dayanır. Onlarda Goetheci bir tavır hiç yoktur: Ânı, en güzelini bile, hiçbir şekilde durdurmaya çalışmazlar. Durmadan Tanrı'nın yıldırımlarını çağıran, düşman kentlerinin yerle bir edilmesini isteyen onların bu peygamberleri *küller*'den söz etmeyi bilirler. Aziz Yuhanna, antikçağın en hayranlık verici ve anlaşılmaz kitabını yazmak için onların çılgınlıklarından esinlenecekti. Bir köleler mitolojisinden doğmuş olan *Kıyamet*, tasarlanabilecek en iyi gizlenmiş hesaplaşmaları temsil eder. Orada her şey cezadır, öfkedir ve tehlikeli bir gelecektir. Hezekiel, Yeşaya ve Yeremya zemini hazırlamışlardı... Kargaşalarını ya da görülerini kabul ettirmekte ustalardı, bugüne kadar görül-

memiş bir beceriyle saçmalıyorlardı: Güçlü ve buğulu zihinleri onlara yardım ediyordu. Sonsuzluk çırpınmaları, spazm geçirmeleri için bir bahaneydi. Beddualar ve ilahiler kusarak, isteriye doymayan bir tanrının gözü önünde kıvranıyorlardı. Bir din ki insanla yaratıcısı arasındaki ilişkiler bir sıfatlar savaşı içinde, düşünmelerini, aralarındaki ihtilaf üzerinde uzun uzun durmalarını, o ihtilafa çare bulmalarını engelleyen bir gerilim içinde tükenir, bir din ki harcı sıfatlar, yani dil efektleridir, yerle gök arasındaki tek birleştirme çizgisini de üslup oluşturur.

*

Bu peygamberler, bu toz bağnazları, bu felaket şairleri, faciaları hep önceden haber verdilerse, bunun sebebi güven verici bir şimdiye ya da herhangi bir geleceğe bağlanamamaları idi. Halklarını putperestlikten vazgeçirme bahanesiyle öfkelerini bu halkın üzerine boşaltıyor, ona acı veriyor ve onun kendileri kadar kudurgan, kendileri kadar korkunç olmasını istiyorlardı. O halde, onu hırpalamak, çile bakımından biricik kılmak, ölümlü bir ulus olarak biçimlenmesini ve oluşmasını engellemek gerekiyordu... Bağırışlar ve tehditlerle ona acı konusunda bu yetkinliği ve yerlileri kızdırıp uykusundan uyandıran şu uykusuz, başıboş yığın havasını kazandırırlar.

Yahudilerin doğaları gereği ayrıksı varlıklar olduklarını söyleyerek bana karşı çıkanlar olursa, ben de onların yazgıları gereği öyle olduklarını ileri sürerim. Yazgıları mutlak, saf durumdaki yazgıdır; onlara güç ve aşırılık veren, onları olduklarının da üzerine yükselten ve onlara başarısız olma konusunda hiçbir şans tanımayan bu yazgıdır. Aynı şekilde, onların yazgıları tarafından belirlenmekte yalnız olmadıkları, Almanların da aynı durumda oldukları söylenerek karşı çıkılabilir. Elbette; ama Almanların böyle bir yazgısı varsa bile, bunun daha yeni olduğu, çağın bir trajedisine gelip dayandığı unutuluyor; aslında, birbirine yakın iki başarısızlığa.

Birbirlerine doğru gizlice çekilen bu iki halk anlaşamıyorlardı: Almanlar, kaderin bu ikbal avcıları, Yahudilerin kendilerinden üstün bir yazgıya sahip olmalarını nasıl bağışlarlardı? Zulümler nefretten doğar, küçümsemeden değil; nefret ise kendimize yöneltmeye cesaret edemeyeceğimiz bir suçlamadır, başkasında somutlaşmış idealimiz karşısında bir hoşgörüsüzlüktür. Taşradan çıkıp dünyaya egemen olmaya can atıldığında, yakın bir sınırda olmayanlara saldırılır: Onların kolayca köklerinden sökületeceğine, her yerde bulunuşlarına dikkat edilir. Almanlar düşlerinin, ulaşamadıkları evrenselliğin Yahudide *gerçekleşmiş* olmasından nefret ediyordu. Onlar da kendilerini seçilmiş bir halk olarak görüyordu; hiçbir şey onları bu duruma yazgılı kılmıyordu. Art düşünceyle Tarih'ten çıkıp onu aşmaya çalıştıktan sonra Tarih'e daha da çok gömüldüler. O gün bugündür metafizik ya da dinsel bir yazgıya erişme şansını tümüyle yitirince, ne gizemi ne aşkınlığı olan, ilahiyatçı ve filozofun ilgisini çekmeyen, tarihçiden başka kimsenin dönüp bakmadığı büyük ve yararsız bir drama saplanacaklardı. Yanılsamalarının seçiminde daha titiz olsalardı, başarısız ulusların ilki olma örneğinden başkasını bize gösterirlerdi. Zamanı seçen zamanın içine dalar ve dehasını oraya gömer. Seçilmiş *olursunuz*; kendi kararınızla veya başkasının buyruğuyla seçilmezsiniz. Hele ki ebediyetle suç ortaklıkları kıskanılan bu insanlara zulümle hiç seçilmiş olamazsınız. Ne seçilmiş ne de lanetlenmiş olan Almanlar, öyle olduklarını haklı olarak ileri sürebilenlere saldırdılar: Yayılmalarının doruk ânı, çok sonraları, Yahudilerin destanında sadece bir ayrıntı olarak yer alacaktır... Evet "destan" dedim; bu mucize ve yiğitlikler dizisi, sefaletlerinin ortasında Tanrısını bir ültimatomla tehdit etmeyi sürdüren bir kabilenin bu kahramanlığı destan değil midir? Sonucunu belli etmeyen bir destan: *Başka bir yerde* mi bitecek, yoksa dehşetlerimizin kavrayışından kaçan bir felaket biçimine mi girecek?

*

Vatan her an kullanılabilecek bir uyku hapıdır. Yahudilerin hiç vatanlarının olmamasını ya da, başta İsrail olmak üzere, sadece geçici vatanlarının olmasını ne kadar kıskansak ya da hallerine ne kadar acısak azdır. Ne yaparlarsa yapsınlar ve nereye giderlerse gitsinler, görevleri uyumamaktır. Çok eskilere uzanan yabancılık statüleri böyle olsun ister. Kısmetlerinin çaresi yoktur. Geriye kalan tek çare Onarılmaz Olan'la anlaşmak. Bugüne kadar bundan iyisini bulamadılar. Bu durum zamanın sonuna dek sürecek. Ve yitip gitmeme talihsizliğini buna borçlu olacaklar...

*

Kısacası, bu dünyaya bağlı olmalarına karşın, bu dünyanın parçası değiller: Dünyadan geçişlerinde dünyalı olmayan bir şey vardır. Özlemini duydukları bir sonsuz mutluluk gösterisine mi tanık olmuşlardı çok eskiden? Algılarımızdan saklanan ne *görmüş* olmalılar? Ütopyaya gösterdikleri eğilim sadece geleceğe yansıtılmış bir anı, ideale dönüştürülmüş bir kalıntıdır. Ama onların talihi, Cennete can attıkları halde, gelip Ağlama Duvarı'na dayanmaktır.

Kendi tarzlarında melankolikdirler, acılarla beslenirler, buna inanırlar; ilk mutluluklarına, eski mutluluklarına tarihin dolambacıyla kavuşmak için bunu bir araca, bir uyarıcıya, bir yardımcıya dönüştürürler. Üzerine üşüştükleri budur, buna doğru koştururlar. Ve bu koşu, bizi hem korkutan hem ayartan, hayaletlere özgü ve muzaffer bir hava kazandırır onlara. Herhangi bir yazgıya baştan boyun eğmiş, acılarımızın *geleceğine* inanmaktan ebediyen âciz olan bizler, bu koşuda nal toplarız ancak.

BİRKAÇ ÇIKMAZ YOL ÜZERİNE MEKTUP

HEP İNANMIŞTIM, aziz dostum, siz taşra tutkunları, orada ilgisizliğe, küçümsenmeye, sessizliğe alışırsınız. Bir kitap hazırladığınızı duymak pek sürpriz olmadı benim için! Sizde müstakbel bir canavarın belirdiğini gördüm hemen: olacağınız yazar. "Bir kayıp daha" diye düşündüm. Utandığınızdan düş kırıklığımın nedenini sormaktan geri durdunuz; zaten onları size sözlü olarak iletebilecek durumda değildim. "Bir kayıp daha, *yeteneği tarafından* mahvedilmiş biri daha," diye yineleyip duruyordum.

Edebiyat cehennemine girince, orada oyunları ve zehri tanıyacaksınız; karikatürünüz dolayımsız olandan kopuk olduğu için, artık sadece biçimsel, dolaylı tecrübeler edineceksiniz; Sözcük içinde yitip gideceksiniz. Kitaplar söyleşilerinizin biricik konusu olacak. Edebiyatçılara gelince, onlardan hiçbir yarar elde edemeyeceksiniz. Ama bunun farkına çok geç, en iyi yıllarınızı derinliksiz, içi boş bir ortamda harcadıktan sonra varacaksınız. Edebiyatçı mı? O, sefaletlerinin değerini düşüren, ortaya döken, onların iciğini ciciğini çıkaran bir boşboğazdır; utanmazlık –art düşünce gösterisi– onun kuralıdır; *kendini gösterir.* Her yetenek belli bir yüzsüzlükle yan yana gider. Ancak verimsiz olan, sırrıyla birlikte ortadan kaybolan verimsiz, seçkindir çünkü o kendini sergilemeyi hor görür: Dile getirilmiş duygular alay için bir işkencedir, mizaha hakarettir.

Sırrını saklamaktan daha verimli bir şey yoktur. Sırrınız sizi kemirir, için için yer bitirir, sizi *tehdit eder*. Muhatabı Tanrı bile olsa, itiraf kendimize karşı, varlığımızın güçlerine karşı bir saldırıdır. Dinsel olan ya da olmayan sağaltım yollarının bizi kurtarmak istediği dertler, utançlar, korkular, ne pahasına olursa olsun elimizden alınmasına izin vermememiz gereken bir ortak miras oluşturur. Bizi sağaltmak isteyenlere karşı kendimizi savunmamız ve ölüm pahasına da olsa kötülük ve günahlarımızı korumamız gerekir. Günah çıkarma: gökyüzü adına vicdanların ırzına geçme! Psikolojik çözümleme ise bir başka tecavüz! Laikleştirilmiş, fahişeleştirilmiş günah çıkarma işi yakında sokak köşelerine yerleşecek; birkaç caninin dışında, herkes kamusal bir ruha, bir afiş-ruha sahip olmaya can atıyor.

Verimliliğinden içi kurumuş, gölgesini eskiten hayalet, edebiyatçı, yazdığı her sözcükle azalır, küçülür. Bir tek kendini beğenmişliği tükenmez; psikolojik olsaydı bu kendini beğenmişlik, sınırları olurdu: ben'in sınırları. Ama kozmik ya da şeytansıdır: Yazarı istila eder. "Yapıtı" yakasını bırakmaz onun; durmadan ona anıştırmada bulunur, sanki gezegenimizde onun dışında dikkate ya da ilgiye değer hiçbir şey yoktur. Ürünlerinden başka şeyden söz etme yüzsüzlüğünü ya da zevksizliğini gösterecek olanın vay haline! Bir gün, bir edebiyat yemeğinden çıkarken, edebiyatçılarda Aziz-Bartolomeos katliamındaki gibi bir telaş sezdim, siz de anlayacaksınız bunu.

Yetersizliğini bir tekniğe, yönteme ilk dönüştüren edebiyatçı Voltaire oldu. Ondan önce, olayların kıyısında olmaktan hayli mutlu olan yazar, daha alçakgönüllü idi: Sınırlı bir sektörde işini yaparken, kendi yolundan gidiyor ve dışına çıkmıyordu. Kesinlikle gazeteci değildi, olsa olsa bazı yalnızlık anlarının anekdotik yanıyla ilgileniyordu: Boşboğazlığı *etkisiz* idi.

Bizim palavracımızla birlikte işler değişir. Dönemin kafasını karıştıran konulardan hiçbiri onun acı alayından, yarım-biliminden, gürültü ihtiyacından, onun evrensel kabalığından kurtulamadı. Onda her şey pisti, üslubu dışında... Son derece yüzeyseldi; iç-

sel olana, bir gerçekliğin kendi içinde sunduğu yarara hiç duyarlı olmayan Voltaire, edebiyatta ideolojik dedikoduyu başlattı. Çene çalma, öğreti aşılama tutkusu, kapıcı düzeyindeki bilgeliği onu edebiyatçının modeli, ilkörneği durumuna getirecekti. Kendi hakkında her şeyi söylediğinden ve doğasının kaynaklarını sonuna kadar sömürdüğünden, bizi artık rahatsız etmez: Onu okur ve yanından geçip gideriz. Buna karşılık, bir Pascal'ın kendi hakkında her şeyi söylemediğini hissederiz: Bizi öfkelendirdiği zaman bile, bizim için asla *yazar* değildir.

Kitap yazmak, ilk günahla ilgisiz değildir. Çünkü bir kitap, bir masumiyet yitimi, bir saldırı eylemi, düşüşümüzün bir tekrarı değilse nedir? Eğlendirmek ya da çileden çıkarmak için kusurlarını yayımlamak! Özel yaşamımıza yönelik bir barbarlık, bir saygısızlık, bir leke. Ve bir eğilim. Nedenini biliyor da öyle söylüyorum size. Hiç olmazsa eylemlerinden nefret etmek, bu eylemleri inanmadan yapmak gibi bir mazeretim var. Siz daha dürüstsünüz: Kitap yazacak ve ona inanacaksınız; sözcüklerin gerçekliğine, o çocuksu ya da patavatsız kurgulara inanacaksınız. Bu bıkkınlığın derinlerinden bakınca, edebiyat denen her şey bana bir ceza gibi geliyor; söz etmekten korktuğum için yaşamımı unutmaya çalışacağım; ya da mutlak uyanışa kavuşamadığım için, kendimi hırçın bir havailiğe mahkûm edeceğim. İçgüdü kırıntıları ne de olsa beni sözcüklere tutunmaya zorluyor. Sessizlik dayanılmazdır: Dile sığmaz olanın özlülüğüne yerleşmek için ne büyük bir güç gerekiyor! Ekmekten vazgeçmek sözden vazgeçmekten daha kolaydır. Ne yazık ki söz, boş lafa, edebiyata doğru kayar. Düşünce bile ona yönelir, her zaman genişlemeye, kabarmaya hazırdır; onu nükteyle durdurmak, aforizmaya ya da şakaya sıkıştırmak, genişlemesine, doğal hareketine, uzatılıp şişirilmesine karşı çıkmaktır. Sistemler bundan ileri gelmekte, felsefe böyle doğmaktadır. Özlülük saplantısı zihnin gelişimini sekteye uğratır, zihin *yığınla* sözcük ister, aksi takdirde, kendi üzerine kapanır, güçsüzlüğünü yineler durur. Düşünme bir yineleme, aslolanı önemsizleştirme sanatı ise, bunun sebebi zihnin *öğretmen* olmasıdır. Ve... fikir adamlarının,

bu paradoks tutkunlarının, keyfi tanım delilerinin de düşmanı. Bayağılıktan ve "evrensel olarak geçerli olan"dan duydukları korkuyla olayların rastlantısal yönlerine, kimsenin fark etmediği apaçıklıklara yönelirler. Yaklaşık ama ilginç bir anlatımı, sağlam ama yavan bir akıl yürütmeye tercih ettiklerinden, hiçbir konuda haklı olmak istemez, "hakikatler"i feda ederek eğlenirler. Gerçek ayak direyemez: Gerçeğin sağlamlığını göstermek isteyen teorileri niye ciddiye alsınlar ki? Sıkıcı olmak ya da sıkılmak korkusu hepsinin elini kolunu bağlar. Bu korkuya kapıldığınız takdirde, tüm girişimleriniz tehlikeye düşecektir. Yazmaya çalışacaksınız; hemen karşınıza okurunuzun hayali dikilecek... ve kalemi bırakacaksınız. Geliştirmek istediğiniz düşünce emdiğiniz sütü burnunuzdan getirecektir: Onu araştırmak, derinleştirmek neye yarar? Tek bir formül onu ifade edemez mi? Üstelik zaten bildiğiniz şeyi nasıl ortaya koymalı? Sözün ekonomisi yakanızı bırakmıyorsa, hiçbir kitabı yapaylıklarını, yinelemelerini fark etmeden okumanız, yeniden okumanız olanaksızdır. Döne döne okuduğunuz bir yazar varsa, artık cümleleri şişirdiğini, sayfaları yığdığını, bir düşünceyi âdeta ezip dağıtmak için üzerine çöktüğünü görürsünüz. Şiir, roman, deneme, oyun hepsi size artık çok uzun gelecektir. Yazar, işlevi budur, her zaman, söylemesi gerekenden fazlasını söyler: Düşüncesini genleştirir ve sözcüklerle kaplar. Bir yapıttan ancak iki ya da üç *an* kalır geriye – yığının içindeki birtakım parıltılar. Ne düşündüğümü açıkça söyleyeyim mi size? Her sözcük fazladan bir sözcüktür. Ama yine de yazmak gerekir; yazalım... Birbirimizi aldatalım.

Can sıkıntısı zihni dağıtır, onu yüzeyselleştirir, bağlantılarını koparır, onu içten yıpratıp parçalar. Sizi ele geçirir geçirmez, her karşılaşmada size eşlik edecektir – tıpkı kendimi bildim bileli bana eşlik ettiği gibi. Bende ve herkeste, kendi sözlerimde ve başkalarının sözlerinde, kendi yüzümde ve bütün yüzlerde, olmadığı bir ânı bilmiyorum. Can sıkıntısı hem maske hem tözdür, hem dış görünüş hem gerçekliktir. Ne canlı ne ölü düşünemem kendimi, o olmadan. O, beni konuşmaktan utanan bir söylevciye, bunaklar ve

yeniyetmelere, kadıncağızlara, metafizik menopozlulara yönelik bir kuramcıya çevirdi, sanrılı bir kuklaya dönüştürdü. Bana verilmiş olan en küçük şeyi bile kemirmeye çabalar ve bana bir kırıntı bıraktığı olursa, kendisine bir hareket alanı gerektiğindendir... Eylem halindeki hiçlik olan can sıkıntısı beyinleri kasıp kavurur ve kırık dökük bir kavramlar yığınına indirger. Başka bir düşünceyle ilişki kurmasını engellemediği, ayırıp ezmediği hiçbir düşünce yoktur, öyle ki zihnin etkinliği yoğunluğunu yitirip bir dizi kesik kesik âna dönüşür. Parça parça kavramlar, duygular, duyumlar... – geçtiği yerde bıraktığı etki bunlardır. Azizi amatöre, Herkül'ü paçavraya çevirir. Uzayın da *ötesine* yayılan bir hastalıktır bu; ondan kaçmak zorundasınız, yoksa birtakım saçma tasarılardan başka bir şey yaratamazsınız bundan sonra – tıpkı sabrımı taşırdığı zaman benim de yaratamadığım gibi. O zaman şeylerin içlerine işleyip onları bozacak, delip geçecek, katedecek yakıcı bir düşünce, kâğıdı kemiren heceleriyle edebiyatı ve okurları ortadan kaldıracak bir kitap, Edebiyatın karnavalı ve kıyameti olacak, Söz'ün vebasına karşı ültimatom olacak bir kitap hayal ediyorum.

Dar kafalı müritlerin âdetten olduğu bir çağda isim yapma tutkunuzu anlayamıyorum. Bir karşılaştırma gerekiyor. Napolyon'un felsefe ve edebiyat alanında kendisiyle eş olan rakipleri oldu: Sisteminin aşırılığıyla Hegel, dağınıklığıyla Byron, *eşsiz* vasatlığıyla Goethe. Günümüzde, maceracıların, tiranların edebiyatçı karşılığını boşuna ararız. Her ne kadar, politik olarak, şimdiye dek görülmemiş bir bunama göstersek de, zihin alanında küçücük yazgılar kaynaşıyor, kalemle fetheden hiç kimse yoktur: Sadece birtakım cüceler, isterikler fatih oldu, birtakım *vakalar*... Güçsüzlüğümüze ait bir yapıt olmadı, cehennemde bir Don Quixote'miz olmadı, korkum o ki hiçbir zaman da olmayacak. Çağlar genleştikçe edebiyat inceliyor. Benzersiz'e gömülü cüceler olacağız.

Görünüşe bakılırsa, estetik hayallerimizi canlandırmak için, bize kuşkusuz birkaç yüzyıllık çile, bir dilsizlik tecrübesi, edebiyat dışı bir çağ gerekecek. Şimdilik tek yapacağımız bütün türleri çürütmek, onları yadsıyan aşırılıklara doğru itmek, son derece ol-

gunlaşmış olanı bozmaktır. Her ne kadar bir eksiksizlik kaygısına düşsek de, bu girişimle belki yeni bir Vandalizm tipi yaratmayı başaracağız...

Tarz dışına çıkan, bozgunlarımızı bağdaştıramayan bizler, artık kendimizi Eski Yunan'a göre tanımlamıyoruz: İşaret noktamız özlemimiz ya da vicdan azabımız olmaktan çıktı, içimizde söndü – tıpkı Rönesans gibi.

Hölderlin ve Keats'ten Walter Pater'a tüm XIX. yüzyıl, karanlıklarına karşı savaşmasını biliyor ve onların karşısına çok güzel bir Antikçağ imgesiyle çıkabiliyordu, ışık tedavisiyle, cennetle. Söylemeye bile gerek yok, uydurma bir cennetti bu. Sırf modernlikle ve onun yapaylıklarıyla savaşmak için olsa bile, önemli olan ona can atılmasıydı. İnsan kendini başka bir çağa adayabiliyor ve pişmanlığın şiddetiyle ona tutunabiliyordu. Geçmiş *iş görüyordu* hâlâ.

Artık geçmişimiz yok; daha doğrusu, geçmişte bize ait olacak hiçbir şey yok; seçilmiş ülke yok, yalancı kurtuluş, geride kalmış bir zamana sığınma yok. Bakış açılarımız mı? O kadar dolaşmışlar ki onları çözmek imkânsız: Biz, geleceği olmayan barbarlarız. Anlatım olaylarla boy ölçüşemez, kitaplar üretip bununla övünmek, en acınası türden bir gösteri oluşturur. Elli cilt yazmış bir yazarı bir cilt daha yazmaya iten zorunluluk nedir? Niçin bu başıboş çoğalma, bu unutulma korkusu, bu entipüften süs merakı? Geçim sıkıntısı çeken, köle, kalem mahkûmu edebiyatçıdan başkası hoşgörüye değmez. Ne olursa olsun, edebiyatta ve felsefede *inşa edilecek* hiçbir şey yok artık. Sadece geçimini bu konulardan sağlayanlar kendilerini bunlara adasın. Parçalanmış bir biçimler çağına, bir tersine yaratımlar çağına giriyoruz. Kim olursa olsun, orada mutluluk ve huzur içinde yaşayabilecek. Daha yeni seziyorum bunu. Barbarlık herkese açık; ondan zevk almak yeter. Çağları sevinçle bozmaya gidiyoruz.

Kitabınızın ne olacağını çok iyi sezebiliyorum. Taşrada yaşıyorsunuz, yeterince bozulmamışsınız; kaygılarınız saf, her "duygu"nun ne kadar eski olduğunu bilmiyorsunuz. İç dram sona eri-

yor. "Ruh"tan, tarihöncesi bir sonsuzluktan yola çıkan bir yapıtı hâlâ nasıl göze alıyorsunuz?

Sonra bir de üslup var. Sizinkisi –korkarım– "yüce", "güven verici", sağduyulu, ölçülü ya da incelikli türden olacak. Bir kitabın aykırılığımıza, özgünlüklerimize, *yüce* alçaklıklarımıza seslenmesi gerektiğini ve kendini çok makbul düşüncelere feda eden "insanca" bir yazarın edebi ölüm fermanını kendi eliyle imzaladığını söylüyorsunuz.

Kafamızı karıştırmayı başaran fikir adamlarını inceleyin: Bir şeyleri hesaba katmaktan uzak durup savunulamaz düşünceler öne sürerler. Hâlâ konuşuluyorlarsa, bu *sınırlı* nitelikleri, safsataya düşkünlükleri sayesindedir; "akıl"a verdikleri ödünler bizi düş kırıklığına uğratıp sinirlendiriyor. Bilgelik dehaya zararlı, yetenek için ölümcüldür. Anlıyorsunuz, aziz dostum, "yüce" tür ile işbirliğinizi niçin kaygıyla karşıladığımı...

Kendinize olumlu bir hava –orada bir üstünlük nüansı gizli– vermek için, bendeki "yıkma arzusu" dediğiniz şeyi sık sık yüzüme vurdunuz. Biliniz ki hiç yıkmıyorum; *eli kulağında* olanı kaydediyorum: Kendi kendini yürürlükten kaldıran; apaçıklıklarının yıkıntıları üstünde tekinsiz olana, karşılaştırılamaz olana, spazmlı bir üsluba doğru koşan bir dünyanın susuzluğunu kaydediyorum. Yaşlı bir deli kadın tanırım, evinin her an çökmesini bekliyor, günlerini gecelerini pusuda geçirir, odasında dolaşıp çatırtıları gözetlerken *olayın* bir türlü gerçekleşmemesine öfkelenir. Daha geniş bir çerçevede düşünürsek, bu yaşlı kadının tavrıdır bizimki de. Üstüne pek düşünmediğimiz halde bir çöküşe bel bağlamışız. Ama hep böyle olmayacak; kendi kendimizden duyduğumuz korkunun –daha genel bir korkunun sonucudur bu– eğitimin temelini, gelecekteki eğitimbilim tasarılarının ilkesini oluşturacağı öngörülebilir. Korkunç olanın geleceğine inanıyorum. Siz, aziz dostum, bu geleceğe pek hazır olmadığınız halde edebiyata girmeye çalışıyorsunuz. Sizi yolunuzdan çevirmeye yetkim yok; hiç değilse onu yanılsamaya kapılmadan yapmanızı isterim. İçinizde sabırsızlanan yaratıcıyı yatıştırın, Aziz Yohannes Klimakos'un uyarısını

benimseyip kapsamını genişletin: "Hiçbir şey yılgınlık kadar çok ilahi ödül kazandıramaz bir keşişe."

İyice düşününce, yıkmaktan biraz hoşnutluk duymuş olabilirim, ama düşündüğünüzün tersine, bu her zaman benim zararıma oldu. Bir şeyleri yıkmıyor, *kendimizi* yıkıyoruz. Nefret ettiğim her nesnede kendimden nefret ettim, yok olma mucizeleri hayal ettim, günlerimi toz ettim, zihin kangrenleri yaşadım. Kuşkuculuk benim için ilkin araç ya da yöntemdi, sonra içimde yer etti, fizyolojime dönüştü, bedenimin yazgısı, en derin ilkem haline geldi; nasıl kurtulacağımı, nasıl öleceğimi bilmediğim bir hastalık oldu benim için. Yok olmak ya da yaşayıp gitmek konusunda her türlü şanstan yoksun olan şeylere eğilimim var – çok doğru. Batı için neden her zaman kaygılı olduğumu şimdi anlayacaksınız. Bu kaygı size gülünç ya da nedensiz geliyordur. "Batı'nın bir parçası bile değilsiniz" demiştiniz bana. Acıya doymazlığımın başka nesne bulamaması benim suçum mu? Bu kadar inatçı bir vazgeçme iradesini başka nerede aramalı? Onun ölmeyi bilme becerisini kıskanıyorum. Düş kırıklıklarımı perçinlemek istediğim zaman tükenmez bir olumsuz zenginlik temasına çeviriyorum zihnimi. Ve bir Fransa, İngiltere, İspanya ya da Almanya tarihini açsam, eski ve şimdiki durumları arasındaki karşıtlık başımı döndürdüğü gibi, alacakaranlık öncülerini nihayet keşfetmiş olmaktan da gururlanıyorum.

Umutlarınızı yoldan çıkarmak arzusunda değilim: Yaşam üstlenecek bu işi. Herkes gibi siz de bozgundan bozguna geçeceksiniz. Sizin yaşınızdayken, aynı şekilde gözümü açan, beni boş hayallerimden utandıran kişileri tanıma şansım olmuştu; onlar beni gerçek anlamda eğittiler. Onlar olmasaydı, yıllara meydan okuma ya da katlanma cesaretine sahip olabilir miydim? Onlar kendi burukluklarını, acılarını bana kabul ettirerek, beni kendi acılarıma hazırlamış oldular. Büyük bir tutkuyla donanmış olanlar, bilmediği bir övünceyi ele geçirmeye koyulmuşlardı. Başarısızlık bekliyordu onları. Hassasiyet, bilinçlilik, avarelik mi? Bilmiyorum hangi erdem kesti amaçlarına giden yolu. Onlar büyük kentlerde rastlanan, yaşamak için her yola başvuran bireyler topluluğunun

üyesidir, her zaman bulur bulmaz reddettikleri bir konumun peşindedirler. Öteki ahbaplıklarımdan edindiğimden daha çok bilgiyi onların sözlerinden edindim. Hemen hemen hepsinin yanında bir kitap vardı, yenilgilerinin kitabı; edebiyat şeytanı tarafından baştan çıkarılmışlar, yine de ona boyun eğmiyorlardı, uğradıkları bozgunlar onları ne kadar büyülerse, yaşamlarını o kadar doldurmuyordu. Ortak adları "başarısızlar"dır. Basitleştirme tehlikesini de göze alarak size yazmaya çalışacağım apayrı bir insan tipi oluşturuyorlar. Başarısızlıktan zevk alan, her şeyde kendi düşüşünü arar, geleceğine yönelik hazırlıkları asla aşmaz, hiçbir girişimin eşiğinden atlamaz. İradesizlik alanında meleklerle yarışırken, eylemin sırrı üzerinde düşünür ve ancak tek bir işe girişir: terk etme. İnancı, varsa eğer, yeni teslimiyetler için, sezinlenmiş ve istenmiş bir alçalma için bahanedir: Kendini Tanrı'ya bırakır... "Gizem" üzerine mi düşünür? Haysiyetsizliğini ne kadar ileri götürdüğünü başkalarına göstermek içindir. Meyvenin içindeki kurtçuk gibi, inançlarının içinde yaşar; onlarla birlikte düşer ve kendine kalan acıları kendine karşı ayaklandırmak için toparlanır ancak. Yeteneklerini var gücüyle bastırıyorsa, bunun nedeni bezginliğini sevmesidir; geçmişine doğru ilerler, *yetenekleri uğruna* yarı yoldan döner.

Düşmanlarına karşı hayli tuhaf bir tavır benimsemiş olmak için böyle davrandığını öğrenince şaşıracaksınız. Düşündüğümü anlatayım. Başarıya hazır olduğumuz zaman, karşımızdaki düşmanların bizi dikkat ve ilgi odağı haline getirmekten kendilerini alamadıklarını biliriz. Bizi kendilerine tercih eder, işlerimize ilgi gösterirler. Onlarla uğraşmak, kinlerine olduğu gibi sağlıklarına da göz kulak olmak sırası bize gelince, bu bile kendimizle ilgili birçok yanılgıyı sürdürmemize yeter. Onlar bizi kurtarır, bize aitlerdir, bizimdir onlar. Başarısız, düşmanlarına başka türlü davranır. Onları nasıl elinde tutacağını bilmediğinden, sonunda onlarla ilişkiyi keser ve küçümser onları, hiç ciddiye almaz artık. Ağır sonuçlar karşısında ilgisizlik. Daha sonra, düşmanlarının ardına düşmeyi, kendisi için onlarda en küçük bir merak uyandırmayı,

ölçüsüzlüklerine ya da öfkelerine yol açmayı boşuna deneyecektir, onları kendi durumuna acındırmaya da, hınçlarını körüklemeye de boşuna uğraşacaktır. Kendisini kabul ettireceği kimse olmadığı için, yalnızlığına ve verimsizliğine kapanacaktır. Bu mağluplarda o kadar çok değer verdiğim yalnızlık ve verimsizlik, tekrar ediyorum size, benim eğitimimden sorumludur. Başka şeylerin yanı sıra... Hakikat tapınmasına bağlı aptallıkları onlar bana ifşa etti... Bu Hakikat sorunum olmaktan çıktığı zaman duyduğum rahatlamayı asla unutmayacağım. Bütün hataların efendisi olarak, nihayet bir görünüşler dünyasını, önemsiz gizemler dünyasını keşfedebiliyordum. Artık aranacak, ardına düşülecek hiçbir şey yoktu, hiçliğin arayışı dışında. Hakikat mi? Yeniyetmelerin bir saplantısı, ya da bir yaşlanma belirtisi. Ama yine de, bir özlem kırıntısı mıdır, kölelik ihtiyacı mıdır, hâlâ ararım onu, bilinçsizce, aptalca. En eski, en gülünç önyargıların buyruğuna yeniden girmem için bir dikkatsizlik ânı yeter bana.

Kendimi yıkıyorum, kabul ediyorum bunu; inançların yarattığı bu astım ikliminde, güçlükle soluyanların dünyasında bekleyerek soluk alıyorum; kendi tarzımda soluk alıyorum. Kimbilir, bir gün siz de, bir düşünceye nişan alma, ateş açma, onu orada kımıltısız görme, sonra da bir başka düşünce için, hepsi için aynı egzersize yeniden başlama zevkini yaşarsınız. Bir varlık üzerine eğilme isteğinizi, mahvolsun diye onu eski arzularından, eski kötü alışkanlıklarından uzaklaştırma, daha zararlı yenilerini kabul ettirme isteğinizi; bir döneme veya uygarlığa saldırma, zamanın üstüne atılma ve onun anlarını kurban etme isteğinizi; sonra kendinize dönüp anı ve hırslarınıza zulmetme ve, daha iyi boğulmak için soluğunuzu tutup havayı kirletme isteğinizi... – bu özgürlük biçimini, kendinden ve her şeyden kurtuluş olan bu soluklanma biçimini, bir gün yaşarsınız belki. O zaman ne olursa olsun, onu benimsemeden bağlanabilirsiniz.

*

Niyetim sizi Ciddiyete karşı, hiçbir şeyin bağışlatamayacağı bu günaha karşı uyarmaktı. Buna karşılık size beyhudeliği önermek istiyordum. Oysa –niçin saklamalı?– beyhudelik dünyanın en zor şeyidir; bilinçli, çabayla elde edilmiş, iradeli beyhudeliği kastediyorum. Kendi hesabıma, kuşkuculuk pratiğiyle ona ulaşmayı ümit ediyordum. Oysa bu pratik kendini karakterimize uydurur; kusurlarımıza, tutkularımıza, hatta çılgınlıklarımıza uyar; kişiselleşir. (Mizaç sayısınca kuşkuculuk vardır.) Kuşku, onu çürüten ya da onunla savaşan her şeyle artar; başka bir hastalığın içindeki hastalıktır bu, takıntı içinde bir takıntıdır. Dua ediyorsanız, duanızla aynı düzeye çıkar; sayıklarsanız, tümüyle buna öykünüp bunu gözetecektir; bir baş dönmesinin ortasında, baş döndürecek şekilde kuşkulanacaksınız. Kuşkuculuk bu nedenle ciddiyeti ortadan kaldıramaz; ne yazık ki şiir de! Yaşlandıkça, şiire gereğinden fazla bel bağladığımı anlıyorum. Sağlığımı yitirecek ölçüde sevdim şiiri; dinim şiir diniydi, ona teslim olacağımı düşünüyordum. Ah şiir! Daha dün bana tek başına binlerce âlemi hayal ettiren bu sözcük, artık kafamda bir mırıltı ve hiçlikten, iğrenç ve yapmacık bir gizemler dünyasından başka bir şey uyandırmıyor. Çok sayıda şairle dostluk kurmakla hata ettiğimi eklemek yerinde olur. Birkaçı dışında, boş bir ciddiliğe bürünmüş, kendini beğenmiş ya da çekilmez insanlardı, hilkat garibesi oldukları kadar da uzmandılar, hepsi sıfat cellatları ve kurbanlarıydı; heveslerini, ileri görüşlülüklerini, zihinsel oyuna duyarlılıklarını vaktiyle çok övmüştüm. Beyhudelik sadece bir "ideal" mi olacak? İşte bundan korkmak gerek, buna asla razı olmam. Ne zaman ki birtakım şeylere önem verdiğimi görsem kendi kafamı suçlarım, ona güvenmem ve bir zayıflıktan, bir bozukluktan kuşkulanırım. Kendimi her şeyden kurtarmaya, kendimi kökümden sökerek yükselmeye çalışıyorum; beyhude ve yararsız olmak için, köklerimizi kesip atmalı, metafizik *yabancılar* haline gelmeliyiz.

Duygusal bağlarınızı haklı çıkarmak için, ağırlığını da taşımakta sabırsızlandığınızdan, bir gün benim için yukarıdan süzü-

lüp inmenin, dalga içinde manevra yapmanın kolay olduğunu ileri sürdünüz, çünkü tarihi olmayan bir ülkeden gelen beni hiçbir şey *çökertemezdi*. Küçük bir ülkenin üyesi olmanın, arka planı olmadan yaşamanın yararını biliyordum; bir panayır cambazının, bir budala ya da azizin laubaliliğiyle, ya da kendi üzerine çöreklenmiş, bir açlık tanrısı gibi yıllarca beslenmeyi unutmuş – veya tatlı uyuşukluğunun altında sanki iğrenç bir güneş saklayan bir yılanın ilgisizliğiyle yaşamanın yararını...

Ayağıma bağ olan hiçbir gelenek yok; yakında herkesin nasibi olacak olan şu yurtsuzluk merakını geliştiriyorum. Tarihsel bir çöküşü, kaçınılmaz keşmekeşi ister istemez yaşayacağız. Birbirimizle farklılıklarımızın toplamı içinde daha şimdiden kendimizi yürürlükten kaldırıyoruz. Durmadan kendini yadsıyan tinimiz, *davranışlara*, kaçınılmaz olduğu kadar yararsız da olan dönüşümlere bölünerek merkezini yitirdi. Halimizdeki patavatsızlık ve değişkenlik buradan kaynaklanıyor. İnançsızlığımız da, inancımız da bununla damgalanmış durumda.

Tanrı'ya çatmak, onu tahtından indirip yerine kurulmak marifet değil, biricik ve belirsiz bir düşmanla savaşmaktan boş bir gurur duyan bir kıskancın işi bu. Hangi kılığa bürünürse bürünsün ateizm, tıpkı din savunuculuğu gibi (ama tam tersi nedenlerle), bir görgü eksikliğine dayanmakta; zira Tanrı'yı savunmak için bu kadar uğraşmak, ne pahasına olursa olsun ömrünü uzatmak, ikiyüzlü bir hayırseverlik gibi bir kabalık, bir dinsizlik değil mi? Tanrı'ya yönelttiğimiz sevgi ya da nefret tasalarımızın niteliğinden çok sinizmimizin bayağılığını ortaya çıkarır.

Bu durumdan biz ancak kısmen sorumluyuz. Tertullianus'tan Kierkegaard'a, inancın saçmalığı vurgulandıkça, Hıristiyanlık içinde, apaçık, gözler önünde, Kilise'nin dışına çıkan tam bir altakım yaratıldı. Bilinçlilik bunalımları içindeyken hangi mümin kendini Mantıksızlığın bir hizmetçisi gibi görmez? Tanrı cezasını çekmeliydi bunun. Bugüne dek erdemlerimizi biz ona atfediyorduk; kötülüklerimizi ona dayandırmaya cesaretimiz yoktu. İnsanlaştırıldı Tanrı, şimdi bize benziyor: Kusurlarımızın hiçbiri ona

yabancı değil. İlahiyatın genişlemesi ve insanbiçimcilik isteği hiç bu kadar ileri vardırılmamıştı. Gökyüzünün bu kadar modernleştirilmesi Tanrı'nın sonunu gösteriyor. Evrim geçirmiş, modaya uymuş bir tanrı nasıl ululanır? "Sonsuz aşkınlığı"nı, şansına küssün, hemen geri kazanmayacaktır.

Bana, "'Görgü eksikliği' sözüne dikkat ediniz. Siz ateizmi, sırf daha iyi kurban etmek için eleştiriyorsunuz," diyerek karşı çıkabilirsiniz.

Zamanımın yara izlerini üzerimde fazlasıyla hissediyorum: Tanrı'yı rahat bırakamıyorum; züppelerle birlikte, onun öldüğünü geveleyerek eğleniyorum, sanki bunun bir anlamı varmış gibi. Densizlikle, yalnızlıklarımızı ve içlerindeki en yüce hayaleti baştan savdığımızı sanıyoruz. Gerçekte, artan yalnızlıklarımız, onlara tebelleş olan şeye bizi yaklaştırmaktan başka bir şey yapmaz.

Hiçlik beni sardığında ve, Doğulu bir söze göre, "boşluğun boşluğuna" ulaştığımda, böyle bir aşırılıktan yıldırım çarpmış gibi, son çare olarak Tanrı'ya başvurduğum olur, bu ancak kuşkularımı ayaklar altına alma, kendimle çelişme ve ürpertilerimi çoğaltarak, orada bir uyarıcı arama arzusundan olsa bile. Boşluk deneyimi inançsızın mistik eğilimidir, yalvarma olanağıdır, onun doluluk ânıdır. Sınırlarımızda, bir tanrı çıkıverir ortaya, ya da onun yerini tutan bir şey.

*

Edebiyattan uzaktayız; sadece görünüşte uzak. Orada sözcüklerden başka, Söz'ün günahlarından başka şey yok. Size kuşkuculuğun onurunu öğütledim: Mutlak'ın çevresinde dönüp durmam bundan işte. Çelişkinin tekniği mi? Flaubert'in sözünü anımsayın azcık: "Bir mistiğim ve hiçbir şeye inanmıyorum." Burada zamanımızın, sonsuzca yoğun, ama tözü olmayan bir zamanın sözünü görüyorum. Bizim olan bir zevk vardır: *Bizatihi* çatışmanın zevki. Biz çırpınmalı kafalar, şüphe bağnazları, dogma ile açmaz arasında sıkışıp kalanlar, bu konularda hiç tereddütte kalmadıklarından emin olanlar kadar, *kudurmuşçasına* hazırız Tanrı'ya sıçramaya.

Sapkınlığı iş edinmiş, fıtratı dolayısıyla reddedilmiş, gelenekçilerin hem kusmuğu hem paniği olan çağdaştır ancak: İnsan, daha düne kadar, benimsenen değerlerle tanımlanıyordu, bugün vazgeçtiğimiz değerlerle. Olumsuzlamanın görkemi olmadan insan bir zavallıdır; yıkımın kapitalist, iflas heveslisi yazgısını gerçekleştirmekten âciz, içler acısı bir "yaratıcı"dır. Bilgelik mi? Hiçbir çağ kurtulamadı ondan, yani insan hiçbir zaman daha çok kendisi, bilgeliğe başkaldıran bir varlık olmadı. Hayvanbilime ihanet eden, yolunu şaşırmış hayvan, geleneğe karşı olan sapkın gibi, doğaya karşı ayaklanıyor. Demek ki bu ikinci derecede insandır. Her yenilik onun işidir. Tutkusu: başlangıçta, ne olursa olsun her şeyin çıkış noktasında bulunmak. Alçakgönüllü de olsa alçakgönüllülüğünün etkilerini başkalarına hissettirmeye can atar ve dinsel, felsefi ya da politik bir sistemin parçalanması ya da yenilenmesi gerekeceğine inanır: Bir kopuşun merkezine yerleşmek onun istediği tek şeydir. Dengeye ve kurumların paslanmasına olan nefretinden, sonlarını hızlandırmak için onları altüst eder.

Bilge yeniye düşmandır. Uyanıktır, erkten el çeker; onun protesto etme biçimi budur. *Kural* içine kapanan gururlu bilge *geri çekilerek* kendini sağlama alır. Neye yönelir? Çelişkilerini aşmaya ya da etkisizleştirmeye. Bunu başarırsa, çelişkilerinin güçsüz olduğunu, daha onlara meydan okumadan önce onları aşmış olduğunu kanıtlar. İçgüdüsü olmayan bilge için kendinin efendisi olmak, dinginliğinin kansızlığı içinde ahkâm kesmek kolaydır.

Kendimize ne kadar az öfkelenmiş olursak olalım, o zaman çelişkilerimizi engellemenin, yumuşatmanın ya da gizlemenin elimizde olmadığını fark ederiz. Çelişkilerimiz bize yol gösterir, bizi uyarır ve öldürür. Bilge bu çelişkilerin üzerine yükselerek buna alışır, acı çekmez bundan, ölmekle *hiçbir şey* elde etmez: O, yaşarken yarı ölüdür. Eskiden örnek insandı; bizim için, artık biyolojik bir kalıntıdan, bir insan müsveddesinden, çekiciliği olmayan bir aykırılıktan başka şey değil. Bilgeliği karalıyorsunuz, çünkü ona erişemiyorsunuz, belki size "yasak" olduğunu düşünüyorsunuz. Hatta böyle düşündüğünüz kesin. Bilge olmak için çok *geç*

olduğunu, nasıl olsa bunun bir işe yaramadığını, aynı uçurumun uslu deli demeden, bizi, hepimizi yuttuğunu söyleyeceğim size. Kaldı ki hiçbir zaman olmayacağım bilge olduğumu kabul ediyorum... Her kurtuluş söylemi bende zehir etkisi yapar: Bozar beni, sıkıntılarımı çoğaltır, başkalarıyla ilişkilerimi ağırlaştırır, yaralarımı azdırır, günlerimin düzeni üzerine kurtarıcı bir erdem yerine kötü bir rol oynar. Evet, her bilgelik bende *zehirli* bir etki gösterir. Kuşkusuz bu çağa fazla "ayak uydurduğumu", ona çok ödün verdiğimi de düşünüyorsunuz. Doğruyu söylemek gerekirse tutkum da var, tutarsızlığım da, bu yüzden çağı hem alkışlıyor, hem reddediyorum. O bana kutsanmış bir son eylem duygusu veriyor. Buradan, onun sona ermeyeceği, sona ermez olduğu, bitmemişliğini sürdüreceği sonucunu mu çıkarmalı? Hayır. Olacak olanı seziyorum ve bunu daha iyi bilmek için Alaric'in Roma'yı yağmalamasından sonra Aziz Hieronymus'un yazdığı mektubu tekrar tekrar okumak bana yetiyor. Bu mektup, imparatorluğun kıyısında yaşayan birinin parçalanmayı ve cansızlığı seyrederken duyduğu şaşkınlığı ve tedirginliği dile getiriyor. Düşünün; bu belge bizim önceden hazırlanmış mezartaşımız gibidir. İnsanın sonu hakkında konuşmanın doğru olup olmadığını bilmiyorum; ama bugüne kadar içinde yaşadığımız bütün kurguların düşüşünden eminim. Tarih'in nihayet karanlık yüzünü ortaya çıkardığını ve anlaşılmaz kalmak için bir dünyanın intihar ettiğini söyleyelim. Bunun gerçekleşmemesi bana bağlı olsa, kılımı kıpırdatmazdım. İnsan beni çekiyor, korkutuyor da, onu hem seviyor hem de tiksiniyorum ondan, beni edilginliğe mahkûm eden bir coşkuyla. İnsanı alınyazısının dışında bırakmak için çırpınıp durmayı aklım almıyor. Onu ezmek ya da savunmak için bön olmak gerek! Ne mutlu insan karşısında kesin, belirgin bir duygusu olanlara: Onlar *kurtarılmış* olarak ölecekler.

Benim utancıma gelince, kendimin de bir zamanlar bu mutlular sınıfına mensup olduğumu size itiraf edeceğim. İnsanın yazgısı, bunu çok önemsiyordum, ama onlardan bambaşka bir şekilde. Yirmi yaşlarındaydım, sizin gibi. Tersten bir "hümanist" olarak,

–henüz hiç sarsılmamış kibrimle– insan türünün düşmanı olmanın arzu edilebilecek en yüksek onur olduğunu düşünüyordum. Onursuzluğa gömülmek isteyen ben, başkalarının acı alaylarıyla, hakaretiyle karşı karşıya kalan herkesi ve bir yığın utançla hiçbir yalnızlık fırsatını kaçırmayanları kıskanıyordum. Böylece hain havari Yehuda'yı idealleştirdim, çünkü o adanmışlığın isimsizliğine daha uzun süre katlanmaya razı değildi, ihanet yoluyla kendini göstermek istedi. Satılmışlıktan değildir bu; ihtirasından İsa'yı *ele verdiğini* düşünmek daha çok hoşuma gidiyor. Yehuda onunla eşdeğerli olmayı, kötülükte onunla aynı düzeye çıkmayı hayal etti; iyilikte, çünkü böyle bir rakibi varken sivrilme şansı yoktu. Çarmıha gerilmiş olma onuru ona yasak olduğu için, Hakeldama ağacını Çarmıh'ın kopyasına çevirdi. İdam yolunda ilerlerken gönlüm onunla birlikteydi, putlarımı ele vermeye hazırlanıyordum... Kendinden tiksindirme cesaretini, alçaklıklarını kıskanıyordum. Sıradan bir insan, herkes gibi bir insan olmak ne acı! Yüzümü keşişlere çeviriyor, onların gece gündüz inzivada olmalarını düşünüyor, onları, işledikleri veya girişim aşamasında kalmış suçlarını geveleyip durduklarını hayal ediyordum.

Her yalnız kuşku uyandırır, diye düşünüyordum: *Temiz* bir varlık insanlardan kaçmaz. Bir hücrede yalnız kalmayı istemesi için vicdanını meşgul eden bir şeyin olması, kendi vicdanından korkması gerekir. Keşişliğin tarihinin namuslu insanlar tarafından yazılmış olmasına üzülüyordum: Böyleleri ne kendinden tiksinme ihtiyacını kavrayabilirler ne de dağları yerinden oynatacak o hüznü... Kendinden geçmiş bir sırtlan gibi, bütün yaratıklar için iğrenç olmayı umuyordum, onları kendime karşı birleşmeye, onları ezmeye ya da onlar tarafından ezilmeye zorluyordum. Kısacası ihtiras sarmıştı beni... O gün bugündür, nüans kazanan yanılsamalarım etkisini yitirecek ve alçakgönüllülük içinde bıkkınlığa, anlaşılmazlığa ve sersemliğe yönelecekti.

*

Bu palavraların sonunda, zamanımızda tutmak istediğiniz yeri görmekte zorlandığımı size yinelemekten kendimi alamıyorum; oraya girebilecek esnekliğiniz olacak mı ya da o kadar tutarsız olmayı arzu edecek misiniz? Denge duygunuz pek işe yarayacak bir şey söylemez şimdiden. Bu haldeyken o yolu yürümekten başka çareniz yok. Geçmişinizi, masumiyetinizi tasfiye etmek için baş dönmesiyle tanışmalısınız. Son yankısı olduğumuz bu sıçramayı ona maddeye yapışan korkunun yaptığını anlayan kişi için kolay iş. Zaman yoktur, akıp giden ve anların kılığına giren bu korku vardır... Korku buradadır, içimizde ve dışımızda, her yerde hazır ve görünmezdir, suskunluklarımızın ve çığlıklarımızın, dualarımızın ve küfürlerimizin gizemidir. Oysa fetihlerinden ve başarılarından gurur duyan, gelişip serpilen bu korku tam da XX. yüzyılda doruğuna ulaşır. Ne tutkularımız ne de sinizmimiz ondan bu kadarını bekliyordu. Son evren yurttaşı, son büyük safyürek olan Goethe'den bu kadar uzak olmamıza şaşılmayacak artık. Onun "vasatlığı" doğanınkiyle birleşir. Zekâ en az köksüz olanı: Elementlerin bir dostu. O her ne olduysa hepsine karşı olduğumuz için bu dosta haksızlık etmek, onu içimizde ezmek, *kendimizi* ezmek bizim için bir zorunluluk, neredeyse bir görevdir...

Bu çağla birlikte ahlakınızı bozmaya, bu çağ kadar alçalmaya ve ileri gitmeye gücünüz yoksa, onun sizi anlamadığından yakınmayın. Hele öncülerinden birine hiç inanmayın: Bu yüzyılda ışık olmayacak. Ona bir yenilik getirmek isterseniz, uykularınız delik deşik olur, ömrünüzü heba edersiniz.

Her ne olursa olsun, size karşı bir tavır almış olmakla suçlamayın beni. Kanılarım birtakım bahanelerdir: hangi hakla onları size kabul ettireceğim ki? Ancak tereddütlerim için durum farklı; bunları uydurmuyorum, inanıyorum, kendime rağmen bunlara inanıyorum. İstemeyerek de olsa size kararsızlığımı bulaştırdıysam, iyi niyetimdendir.

ÜSLUBUN SERÜVENİ

SALT BİR SÖZEL düşünme sanatının ustası olan Sofistler, sözcükler üzerine, sözcüklerin değer ve özellikleri üzerine, akıl yürütmede onlara düşen işlev üzerine ilk düşünmeye çalışan kişiler oldu: Başlıbaşına hedef, asıl amaç olarak kavranan üslubun keşfine doğru en önemli adım atılmıştı. Artık, geriye bu sözel araştırmanın yerini değiştirmekten, hedefini cümle uyumu olarak belirlemekten, soyutlama oyununun yerine ifade oyununu geçirmekten başka şey kalmıyordu. O halde araçları üzerine düşünen sanatçı sofiste borçludur, organik olarak onunla akrabadır. İkisi, farklı yönlerde, ama aynı türden bir etkinliğe devam eder. *Doğal* olmayı bırakmış olarak, sözcüğe bağlı yaşarlar. Onlarda ilksel hiçbir şey yoktur: Onları deneyimin kaynaklarına ulaştıran hiçbir bağ; hiçbir doğallık, hiçbir "duygu". Sofist düşünüyorsa eğer, düşüncesine öyle egemen olur ki, onu istediği şeye çevirir; onun peşine takılıp gitmediği için, keyfine ya da hesaplarına göre yönetir onu; kendi zihni karşısında strateji uzmanı gibi davranır; düşünmez, zihinsel işlemleri yapay olduğu kadar soyut bir plana göre tasarlar; kavramlarda birtakım gedikler açar, onların zayıflığını ortaya çıkarmaktan ya da onlara keyfi olarak bir sağlamlık ya da bir anlam kazandırmaktan gurur duyar. "Gerçeklik"i hiç dert etmez; gerçekliğin onu dile getiren göstergelere bağlı olduğunu ve önemli olanın göstergelere hükmetmek olduğunu bilir.

Sanatçı da sözcükten yaşantıya gider: *Anlatım*, yetenekli olduğu tek ilksel deneyimi oluşturur. Simetri, düzen, biçimsel işlem-

lerin yetkinliği onun doğal ortamını temsil eder: Orada yaşar, orada soluk alır. Sözcüklerin gücünü sonuna dek kullanmayı amaçladığı için, anlatımdan çok anlatımsallığa yönelir. Yaşadığı kapalı dünyada, kısırlıktan kurtulmasının tek yolu vardır: Nüansın putlaştırıldığı ve söz kimyasının safyürekli sanatın hayal bile edemeyeceği ölçülere ulaştığı bir oyunun gerektirdiği sürekli yenilenme. Bu kadar bilinçli bir etkinlik deneyimin karşı kutbunda bulunuyor olabilir, ama zihnin uç noktalarına yaklaşır. Bu etkinlik kendini ona adayan sanatçıyı bir edebiyat sofistine döndürür.

Zihnin yaşamında, kendine özerk ilke görüntüsü veren yazının yazgıya dönüştüğü bir an olur. Söz işte o zaman edebiyat ürünlerinde olduğu gibi felsefi kurgularda da hem canlılığını hem hiçliğini gözler önüne serer.

*

Bir yazarın tarzı fizyolojik olarak koşullanmıştır; kendine ait, aceleci, indirgenemez bir ritmi vardır. Cümlelerinin yapısını kasıtlı bir başkalaşımın etkisiyle değiştirmiş, özlü sözler söylemek için anlatımını daraltmış bir Saint-Simon düşünülemez. Onda her şeyin karmakarışık, tıkış tıkış, hareketli cümleler halinde yayılması gerekiyordu. Sözdiziminin gerekleri onu bir acı ve saplantı gibi izlemek zorundaydı. Soluğu, solumasının tonlaması, sık sık solumaması ona sözcüklerin sağlamlığını ve engelini zorlayan bu akıcı ve gür devinimi veriyordu. Onda, Fransızcayı karakterize eden flüt vurgularından farklı bir *org* niteliği vardı. *Nokta*'dan korkan, birbirlerini çiğneyen, dolambaçları çoğaltan, bitmek istemeyen o döngüler işte buradan doğuyordu.

Bunun tam karşısındaki La Bruyère'i düşünün; onun cümleyi kesme, sınırlama, bitirme yöntemini, sınırları belirtmedeki bütün özenini bir düşünün: Noktalı virgül saplantısıdır onun; ruhunda noktalama vardır. Kanıları, duyguları bile *ağırbaşlıdır*. Onları uyandırmaktan, kızdırmaktan ya da yormaktan korkar. Soluğu çabuk kesildiği için düşüncesinin çizgileri belirgindir; doğasının ötesine

geçmeyip berisinde kalacaktır. Bu nedenle zihnin suskunluklarında uzmanlaşmış ve beyinle ilgili olmayan her şeyi şüpheli veya yok sayan bir dilin dehasıyla iyi uyuşur. Tam da kusursuzluğu nedeniyle yavanlığa mahkûm olmuş, *İlyada*'yı ve *İncil*'i, Shakespeare'i ve *Don Quixote*'yi özümleyip çevirmeye yetersiz, her türlü duygusal yükten arındırılmış, kökeninden de uzak olduğu için, aslolana ve evrenselliğe, insandan önce gelen ya da onu aşan her şeye kapalı bir dil. Ama *İlyada*, *İncil*, Shakespeare ya da *Don Quixote* bir çeşit safyürekli tümbiliciliği andırır, insan olgusunun hem altında hem üstünde bulunan bir tümbiliciliktir bu. Yücelik, dehşet, küfür ya da çığlık... – Fransızca bunları sadece retorikle bozmak için işler. Ne coşkunluğa ne de kaba mizaha uygundur: Akhilleus, Priamos, Davud, Lear ve Don Quixote, onları aptal, acınası ya da canavarsı gösteren bir dilin katılıkları içinde boğulurlar. Ne kadar farklı olursa olsunlar, bunlar yine de *ruh* düzeyinde yaşarlar – bu da onların ortak yanıdır. Bu ruh dile gelmek için tepkilere ve içgüdüye bağlı, etten kemikten sıyrılmamış bir dil ister.

*

Aydınlığa yatkın olmadığı için aşırılığa veya muğlaklığa sürüklenmiş, doğaçlama ve düzensizlik sevdalısı, başıboş yabancı, esnekliğiyle sınırsız bir güç izlenimi veren dillerle ilişki kurduktan sonra Fransızcaya çekingenlikle yaklaşırsa, onda da bir kurtuluş yolu, bir çile ve sağaltım olanağı görür. Fransızcayı kullanarak geçmişinden kurtulur, gönülden bağlı olduğu koca bir karanlık sermayesini feda etmeyi öğrenir, yalınlaşır, *başkası* olur, zırzopluklarından vazgeçer, eski huzursuzluklarını aşar, giderek sağduyu ile, akıl ile yetinir; zaten aklı hem yitirip hem de aklı devreye sokmadan, hatta suiistimal etmeden kullanılamayacak bir aletten yararlanmak ne kadar mümkün? Böyle bir dilde nasıl çılgın –ya da şair– olunabilir? Bu dilin tüm sözcükleri gerçekte dile getirdikleri anlama bağlı görünür: Bulanık değillerdir. Şiirsel amaçlar için ondan yararlanmak bir serüven ya da işkence demektir.

"Düzyazı olarak güzel" sözü deyim yerindeyse bir Fransız şakasıdır. Cümlenin eklemlenmelerinden ibaret, *biricik gerçeklik olarak düzyazı*, dünyadan ve nesneden kurtulmuş kendi içine çekilmiş söz: Dışarıdan kopuk, kendi başına tumturaklılık, kendi tamamlanışına sıkıştırılmış bir dilin trajik kendiliği...

*

Çağımızın üslubuna dikkat ettiğimizde, bozulmasının nedenlerini sormadan edemeyiz. Modern sanatçı, bizzat kendisi ya da hakkında belirgin hiçbir düşüncesi olmadığı bir kitle için yazan yalnız bir insandır. Bir çağa bağlıdır, çizgileri oradan dile getirmeye çalışır; ama bu çağ zorunlu olarak *çehresizdir*. Kime hitap edeceğini bilmez, okurunu gözünde canlandıramaz. XVII. yüzyıl ve onu izleyen yüzyılda yazar, beklentilerini, zekâ ve incelik düzeyini bildiği dar bir çevreyi göz önünde tutardı. Olanakları sınırlanmış olduğu için, yazılmamış ama yürürlükte olan kurallardan, genel beğeniden ayrılamazdı. Günümüz eleştirmenlerinin sansüründen daha katı olan seçkinlerin sansürü; zarafete, minyatür ve sonlu olana mecbur edilmiş kusursuz ve küçük dehaların serpilmesine izin verdi.

Beğeni aylakların Edebiyat üzerine yaptığı baskıyla, özellikle toplumun edebiyatın tarzını belirleyecek kadar incelmiş olduğu çağlarda oluşur. Kusurlu bir eğretilemenin yazarını gözden düşürdüğü, böyle bir Akademi üyesinin bir hata yüzünden rezil kepaze olduğu ya da bir yaltakçı karşısında söylenmiş nükteli bir sözün mevkiler, hatta manastırlar kazandırdığı (Talleyrand için böyle olmuştu) zamanları bir düşünün ve o günden bu yana katedilen mesafeyi bir ölçün. Genel beğeniden duyulan bu korku sona erince üsluba aşırı bağlılık da ortadan kalktı. Bu duruma sızlanmak etkisiz olduğu kadar gülünç de olur. Arkamızda hayli sağlam bir bayağılık geleneğimiz var; sanat onunla yetinmeli, ona boyun eğmeli ya da tümüyle öznel bir ifade içine çekilmeli. Herkes için ya da hiç kimse için yazmak: Bu konuda herkes kendi doğasına göre bir

karar verecek. Hangisini seçersek seçelim, eskiden beğeni kusuru denen korkuluğa artık rastlamayacağımızdan eminiz.

*

Şiirsel üslup düzyazının virüsüdür, onu eklemlerinden koparıp yıkar: Şiirsel bir düzyazı hasta bir düzyazıdır. Üstelik her zaman modası geçer bunun: Bir kuşağın sevdiği eğretilemeler onu izleyen kuşağa gülünç gelir. Bir Saint-Evremond'u, bir Montesquieu'yü, bir Voltaire'i, bir Stendhal'ı çağdaşlarımız gibi okumamızın nedeni, onların ne lirizmde ne de imge aşırılığında yanılgıya düşmeleridir. Düzyazı tutanak niteliğinde olduğu için, yazar ilk duygularına egemen olmalıdır, içtenlik eğiliminden kendini korumalıdır: Bütün beğeni kusurları "kalp"ten gelir. İçimizdeki *halk* taşkınlık ve aşırılıklarımızın sorumluluğunu taşır: Bir duygudan daha halkçı ne olabilir?

*

Fark edilmez sınırlamaların toplamı, ölçü ve orantı duygusu, yetilerimize gösterilen özen, ağırbaşlılık, sözcükler karşısındaki edep, beğeni... – tüm bunlar, hiçbir şekilde "derin" olma tutkusuna kapılmamış, belli bir kansızlık uğruna güçlerinin bir kısmını feda eden yaratıcılara özgüdür. Söylemeye bile gerek yok, çağımızda bulamayız onları. Şaşılacak derecede yüzeysel olabildiğimiz çağ ebediyen bitmiştir. Zarafetin çöküşü üslubun da çöküşüne yol açacaktı; renkli, karmaşık üslup kendi zenginliğinin ağırlığı altında ezilecekti. Suç kimdeydi, suç varsa eğer? Belki romantizme yüklemek gerek; ama romantizm de genel bir çürümenin sonucuydu, *zarafetin zararına* bir özgürleşme çabasıydı ancak. Doğruyu söylemek gerekirse, XVII. yüzyılın inceliği basmakalıba, yapmacığa düşmeden ya da kemikleşmeden sürüp gidemezdi.

*

İnişe geçen bir ulus bütün alanlarda zayıflar. "Bireysel ya da ulusal her bayağılaşma," diyor Joseph de Maistre, "tamamen orantılı bir bayağılaşmayla hemen dilde göstermiştir kendini." Zayıflıklarımız yazı biçimimizde etkisini gösterir; bir ulus söz konusu olunca, giderek şaşmazlığı azalan içgüdüsü onu bütün alanlarda benzer bir belirsizliğe sürükler. Fransa, yüzyıldan fazla bir zamandır, eski kusursuzluk idealini terk etti. Roma için de aynı şey olmuştu: Gücünün gerilemesi Latincenin yavanlaşmasıyla eşzamanlıydı; uysal, dehasına karşıt kuruntuların ve doktrinlerin hizmetine girmiş Latince konsillerin ele geçirdiği bir alet durumuna gelmişti. Tacitus'un dili bozulmuş, kabalaşmış, Teslis hakkındaki saçmalamalara maruz kalmıştı! Sözcükler imparatorluklarla aynı yazgıyı paylaşır.

Salonlar çağında Fransızca, ona evrensel olma olanağını kazandıran bir yavanlık ve bir saydamlık edindi. Karmaşık olmaya, kurallara pek aldırmamaya başladığı zaman sağlamlığı zarar gördü bundan. Sonunda evrenselliğinin aleyhine serbest kaldı ve Fransa gibi, geçmişine ve dehasına taban tabana zıt bir yöne doğru evrildi. Kaçınılmaz bayağılaşma iki katına çıktı. Voltaire'in zamanında, herkes herkes gibi yazmaya çalışıyordu; ama herkes kusursuz yazıyordu. Oysa bugün, yazar kendine özgü bir üsluba sahip olmak, anlatımda bireyselleşmek istiyor. Bunu da ancak dili bozarak, kurallarını zorlayarak, yapısını, eşsiz tekdüzeliğini yıkarak başarıyor. Yazar istese bile kendini bu sürecin dışında bırakamaz; istemeye istemeye yardımcı olur ona, böyle de olmak zorundadır, yoksa edebiyat ölür. Mademki Fransızca batmak üzere, yazgısına bağlı olduğumuzu açıklayalım; ortaya çıkardığı derinliklerin yanı sıra sınırlarından duyduğu utancı yenme azminden de yararlanalım. Onun bu güzel sonbaharından, son parıltılarından acı acı yakınmaktan daha saçma bir şey olamaz. Hangi anlamda kullanılmış olursa olsunlar sözcüklerin her türlü baskıdan kurtulduğu ve imlemenin, anlamın artık ne bir gereklilik ne bir saplantı oluşturduğu bir çağda yaşadığımıza daha çok şükretmeye çalışalım. Açık olan şu: Bir dilin görkemli bayağılaşmasına tanık oluyoruz. Gele-

ceği ne olur? Sonunda belki birkaç incelik sıçraması gösterecek ya da, daha olasıdır bu, antikçağ konsillerinden de beter modern konsillerin kölesi olacak. Aşırı can çekişmeden ölmek de olabilirdi yazgısı. Kalıntı olmaya doğru ilerlesin ilerlemesin, sözcüklerinden birçoğunun ona yaşamsallıktan kalan şeyi yitirdiğini görüyoruz. Düzyazının dehası başka dillere mi yönelecek?

*

Sözcüklerin ülkesi Fransa, sözcükler karşısında duyduğu tedirginliklerle pekiştirdi varlığını. Bu tedirginliklerden izler kaldı geriye. 1950 yılında yarım yüzyılın dökümünü çıkaran bir dergi her yılın en önemli olayını aktarıyordu: Dreyfus Davası'nın sonu, Kayser'in Tanger'i ziyareti, vb... 1911 yılı için sadece şunu belirtecekti: "Faguet *malgré que*'yü* kabul etti." Dünyanın başka bir yerinde, Söz'e, onun günlük yaşamına, varoluşunun ayrıntılarına böyle bir özen gösterilmiş midir? Fransa, şeyleri feda etmek pahasına, şehvetle sevdi Söz'ü. Bilme olanaklarımız konusunda kuşkucu olan Fransa, kuşkularımızı *dile getirme* olanaklarımız konusunda hiç de öyle değildir; o kadar ki hakikatlerimizi, onlara duyduğumuz güvensizliğin ifadesiyle bir tutar. Her hassas uygarlıkta gerçeklik ile söz arasında köklü bir ayrım yapılır.

Koşullara bakmadan çöküşten söz etmenin hiçbir anlamı yoktur; edebiyatta veya dildeki çöküş ancak bunlardan birine gönülden bağlı olduğunu hisseden kişiyi ilgilendirir. Fransızca bozuluyor mu? Ancak Fransızcayı biricik ve yeri doldurulamaz bir araç olarak gören kişiyi telaşlandırır bu. Gelecekte daha kullanışlı, daha az titizlik isteyen başka bir aracın bulunması hiç ilgilendirmez onu. İnsan bir dili sevdiği zaman, ondan uzun yaşamak bir utanç olur.

*

* "-e rağmen/karşın" anlamında bir söz; "que"lü biçiminin dilbilgisel açıdan doğruluğu bir dönem için tartışmalıydı. –*ç.n.*

İki yüzyıldan beri, her özgünlük klasikliğe karşıt olarak ortaya çıktı. Ona karşı tepki göstermeyen hiçbir yeni biçim ya da anlatım yoktur. Tüm kazanımları toz duman etmek, modern düşüncenin başlıca amacı olmuş gibi geliyor bana. Sanatın hangi alanında olursa olsun, her üslup *üsluba* karşı var ediyor kendisini. Akıl kavramını, düzen, uyum kavramlarını yıkarken kendimizin bilincine varırız. Romantizme dönecek olursak, romantizm en verimli kaynakların bozulmasına doğru bir hamleydi. Artık yaşayamayacağı için klasik evreni sarsmamız, ona bir bitmemişlik havası vermemiz gerekiyor. "Kusursuzluk" artık bizi rahatsız etmiyor: Yaşamımızın ritmi bizi ona duyarsız hale getiriyor. "Kusursuz" bir yapıt meydana getirmek için *beklemeyi* bilmek, ta ki evrenin yerini alıncaya dek bu yapıtın içinde yaşamak gerekiyor. Bir gerilim ürünü olmaktan uzak bu yapıt edilginliğin, yıllar boyu birikmiş bir enerjinin ürünüdür. Ama kendi kendimizi tüketiyoruz, rezervleri olmayan insanlarız; aynı zamanda, yaratıcılıktan uzak kalmayı becerememeyen, her türlü yapıt için, tüm yarım başarılar için yaratmanın otomatizmine kapılmış insanlarız.

*

"Akıl" sadece felsefede değil, sanatta da can çekişiyor. Racine'in fazla kusursuz kahramanları, güçlükle kavranabilen bir dünyaya ait görünür bize. Phaedra'ya kadar, "Şu çektiğim acıların güzelliğine bir bakın, böyle acılar yaşamadığınıza bahse girerim!" havasında olmayan kahramanı yoktur. Böyle acılar çekmiyoruz artık; mantığımızın şekli değişti, gerçekliklere aldırmamayı öğrendik. Belirsizlik tutkumuz, davranışlarımızın ve kuşkuculuğumuzun muğlaklığı bundan: Kuşkularımız artık kesinliklerimize göre değil, daha *tutarlı* olan, biraz esnetilmesi, biraz kırılganlaştırılması gereken başka kuşkulara göre belirleniyor. Sanki amacımız hakikatin ortaya konması değilmiş, bir kurmacalar hiyerarşisi, bir yanlışlar ölçeği yaratmakmış gibi. "Hakikat"in sınırlarından ve kapris-

lerimize ya da yeniliğin peşinden gitmemize bir şekilde engel olan her şeyinden nefret ediyoruz. Oysa tek bir yönde derinleşme çabasını sürdüren klasik yapıt yeniliğe, özgünlük için özgünlüğe güven duymazdı. Ne pahasına olursa olsun gönlümüz uzamdadır; zihin gerekirse yasalarını, eski isteklerini onun uğruna feda etmelidir. Her şeye rağmen sahip olmak zorunda olduğumuz birkaç apaçıklık var, ama onlara gerçekten inanmıyoruz: Basit işaret noktaları bunlar. Davranışlarımız gibi, kuramlarımıza da hayat veren bizim acı alayımızdır. Ve yaşamsallığımızın kökenindeki bu alay neden adımlarımızın tersine ilerlediğimizi de açıklıyor. Her klasiklik yasalarını kendi içinde bulur ve onlara bağlı kalır: Tarihsiz bir şimdi içinde yaşar; bizse, bir şimdiye sahip olmaktan bizi alıkoyan bir tarih içinde yaşıyoruz. Böylece sadece üslubumuz değil, zamanımız da parçalandı. Düşüncemizi parçalamadan onu parçalayamazdık: Birbirleriyle sürekli savaş içinde, birbirlerini yok etmeye, parçalar halinde uçuşmaya hazır olan fikirlerimiz zamanımız gibi dağılıp gitmekte.

*

Fizyolojik ritim ile bir yazarın tarzı arasında bir ilişki varsa, zamansal evreni ile üslubu arasında da haydi haydi bir ilişki söz konusudur. Çizgisel ve belirlenmiş bir zamanın yurttaşı olan, o zamanın sınırlarını aşmayan klasik yazar, kısa aralıklı, kesik kesik bir yazı biçimini nasıl uygulardı? Klasik yazar sözcükleri ölçüp biçiyor, sürekli orada yaşıyordu. Sözcükler de onun için kusursuzluk çağını, kendine ait olan sonsuz şimdiyi yansıtıyordu. Ama modern yazarın zaman içinde yeri yoktu artık; kasılmış, saralı bir üslubu benimsemek zorundaydı. Böyle olmasına üzülebiliriz ve eski putların çiğnenmesinin yol açtığı yıkımlar karşısında içimiz burkulabilir. "İdeal" bir yazı biçimine yapışıp kalmak bizim için yine de olanaksızdır. "Cümle" karşısındaki güvensizliğimiz edebiyatın önemli bir kısmına bulaşır: "cazibe"ye oynayan, baştan çıkarma yöntemlerini kullanan kısmına. Sanki köhne bir dünyayı sürdürmek istiyormuş gibi hâlâ buna başvuran yazarlar şaşırtır bizi.

Her üslup hayranlığı gerçekliğin sözel biçimlenmesinden de daha boş olduğu, bir düşüncenin söyleyiş biçiminin o düşünceden daha iyi olduğu, yerinde dile getirilmiş bir bahanenin bir kanıdan, ustalıklı bir sözdiziminin düşüncesiz bir fışkırmadan yeğ olduğu inancından doğar. Bu hayranlık bir sofistin, Edebiyat sofistinin tutkusunu ifade eder. Orantılı, dengesinden hoşnut ya da fiyakasından geçilmeyen bir cümlenin arkasında, çoğu zaman, bir ilk evrene *duyum* yoluyla girmeyi beceremeyen bir zihnin rahatsızlığı saklıdır. Üslubun büsbütün bir maske ve itiraf olmasında şaşılacak ne var?

ROMANIN ÖTESİNDE

SANATÇININ, *kendisini saklayan* bir yapıt üretmek için tüm kusurlarını seferber ettiği zamanlarda, yaşamını halka ifşa etme düşüncesi aklından bile geçmezdi. Dante'nin ya da Shakespeare'in, yaşamlarının ufak tefek olaylarını yazıp başkalarının bilgisine sunduğunu düşünemeyiz. Hatta belki de olduklarından farklı bir izlenim verirlerdi. Zayıf olan modern yazarın artık sahip olmadığı bir güç terbiyesine sahiptiler. Günlükler ve romanlar benzer bir sapkınlık içindedir: Bir yaşam nasıl bir ilginç yön ve yarar sunabilir ki? Başka kitaplardan doğan kitapların, başka düşüncelere dayanan düşüncelerin ilginç yönleri ne? Bir hakikat duyumunu, varlık ürpertisini ben ancak okuma-yazması olmayan biriyle düşüp kalkınca yaşadım: Karpatlar'daki çobanlar, Almanya'daki hocalardan ya da Parisli açıkgözlerden çok daha derin bir iz bıraktılar bende; İspanya'da da yaşamöykülerini yazmayı çok istediğim berduşlar gördüm. Onların kendilerine bir yaşam icat etmeleri hiç gerekmiyordu; onlar *yaşıyordu* – uygarlaşmış insanın hiç bilmediği bir şey bu. Atalarımızın niçin mağaralarına kapanmadıklarını kuşkusuz hiçbir zaman bilemeyeceğiz.

Herkes kendisine bir yazgı yakıştırır, dolayısıyla herkes kendi yazgısını anlatabilir. Psikolojinin özümüzü ortaya çıkardığı inancı, bizi eylemlerimize, eylemlerimizin gerçek ya da simgesel bir değer içerdikleri düşüncesine bağlayacaktı. Ardından, bu "kompleksler" züppeliği geldi, bize hiçliklerimizi abartmayı, onlarla gözümüzü boyamayı, ben'imizi yetilerle ve derinliklerle ödüllendir-

meyi öğretti; oysa bu yeti ve derinliklerden açıkça yoksundur ben'imiz. Hiçliğimizle ilgili algımız ise bununla ancak kısmen sarsılmıştır. Kendi yaşamına yoğunlaşan romancının, buna inanıyormuş gibi yaptığını ve orada keşfettiği sırlara hiç saygı duymadığını hissederiz: O inanmadığı gibi, biz okurlar hiç inanmayız. Kahramanları uyanık ama zayıf, ustalık ve manevraları yüzünden şüpheli, ikinci dereceden bir insanlığa aittirler. *Dalavereci* bir Kral Lear düşünemeyiz... Romanın bayağı, sonradan görme yönleri özelliklerini belirlemiştir: zorunluluğun, yani büyük harfini yitirmiş Yazgı'nın budanması; mutsuzluğun, alçaltılmış trajedinin olanaksızlığı.

Bahtsızlık trajik kahramanın ebedi malıdır, mirastır ona; roman kahramanıysa mahvolmaya hevesli, sermayesi korku olan ve batmaktan kaygılı, onu hiç başaramamaktan ödü kopan bir küçük esnafa benzer. Felaketinden emin değildir, bu nedenle acı çeker. Ölümü konusunda hiçbir zorunluluk yoktur. Yaratıcısı, izlenimimiz öyle, onu kurtarabilir: Bu da bizde tedirgin, okuma zevkimizi berbat eden bir duygu uyandırır. Trajedi, âdeta mutlak bir düzlemde oluşur: Yaratıcısının, kahramanları üzerinde hiçbir etkisi yoktur, o ancak bir hizmetçi, bir araç durumundadır; kahramanlardır egemen durumda olan ve yaratıcıyı işlerinin ve eylemlerinin tutanağını yazmaya çağırırlar. Yazılmasına neden oldukları yapıtların içine kadar *egemen olurlar.* Bu yapıtlar yazardan da, psikolojinin hilelerinden de bağımsız gerçekler gibi görünür bize. Bu özelliğiyle okuduğumuz romanlardan çok farklıdır. Aklımız fikrimiz romancıdadır; onun varlığı çıkmaz aklımızdan; kahramanlarıyla çatıştığını görürüz; sonunda sadece o ilgilendirir bizi "Kahramanlarını ne yapacak? Nasıl kurtulacak onlardan?", kaygı dolu bir sıkıntıyla bunları düşünürüz. Balzac'ın *başarısızlar üstüne yazarken* Shakespeare havasına büründüğü söylenebildiyse, o zaman daha da bozulmuş bir insanlık türüne eğilmek zorunda kalmış romancılarımız hakkında ne düşünmeli? Evrensel esinden yoksun roman kahramanı küçülür ve bilgisinin, öngörme isteğinin, "karakter" eksikliğinin bozucu etkisini dengelemeyi başaramaz.

Modernlik olgusu her şeyden önce *zeki sanatçı*'nın ortaya çıkmasıyla şekillenmiştir. Sanatçıların eskiden soyutlama ya da incelik bakımından yetersiz olmalarından değildi bu, kendilerini birden yapıtlarının ortasında buluyor ve yöntem araştırmalarına, doktrinlere dalmadan yapıtlarını yaratıyorlardı. Sanat, hâlâ yeni olan sanat, onları *alıp götürüyordu*. Şimdi aynı durum söz konusu değil. Zihinsel olanakları ne kadar yetersiz olursa olsun, sanatçı her şeyden önce estetikçidir: Esininin dışında yerini almış, onu hazırlıyor, kendisini bilinçli olarak onunla sınırlıyor. Şair, yapıtlarını yorumlar, bizi inandırmadan açıklar onları, yaratmak ve kendini yenilemek için de artık sahip olmadığı sezgiyi taklit eder: Şiir düşüncesi onun şiir tarzı, esin kaynağı olmuştur. Şair *kendi* şiirini terennüm eder; büyük zayıflık, şiir duygusunun eksikliği: Şiir kültürüyle şiir yaratılmaz. Ancak şüpheli sanatçı sanattan hareket eder; gerçek sanatçı tarzını başka yerden alır: bizzat kendisinden... Günümüz "yaratıcısı"nın yanında, onun sıkıntıları ve boşluk duygusunun yanında, geçmişin yaratıcıları sağlıktan baygınlık geçirecek gibiydi; bizimkiler gibi kanları felsefeyle kurumamıştı. Nitekim, hangisi olursa olsun bir ressama, bir romancıya, bir müzisyene bakın: *Sorunların* onu yiyip bitirdiğini, başlıca özelliği olan güvensizliği ona kazandırdığını göreceksiniz. Girişiminin ya da yazgısının eşiğinde durmaya mahkûmmuş gibi birtakım denemeler yapar. İçgüdünün uygun bir küçülmesinin eşlik ettiği bu zihin azgınlığından kimse kurtulamaz günümüzde. Hiç tasarlanmadan ortaya çıkmış anıtsallık, görkem artık olanaksız; tersine, *ilginçlik* kategori düzeyine yükseldi. Sanatı yapan bireydir, bireyi yapan sanat değildir artık; önemli olan yapıt değil, ondan önce ya da sonra gelen yorumdur. Bir sanatçının en iyi ürettiği şey de yapabilecekleri üzerine düşünceleridir. O kendi kendisinin eleştirmeni, halk gibi kendi kendisinin psikoloğu olmuştur. Hiçbir çağ böyle bir benlik bilinci tanımadı. Bu açıdan Rönesans barbar, ortaçağ da tarihöncesi olarak görülmüştür, pek çocuksu görünmeyen XIX. yüzyıla kadar da yoktur böyle bir bilinç. Kendimiz hakkında çok şey biliriz; öte yandan, hiçbir şey *değiliz*. Doğallıkta, saflıkta, umutta ve çılgınlıktaki ek-

sikliklerimizin öcü, yani en büyük kazanımımız olan "psikolojik anlam", bizi bizzat kendimizin izleyicilerine döndürdü. En büyük kazanımımız mı? Evet, metafiziksel yetersizliğimiz yüzünden, kuşkusuz, öyledir çünkü yetenekli olduğumuz tek derinlik türü odur. Ama psikoloji aşılırsa, tüm "içsel yaşam"ımız, değişimleri hiçbir anlam taşımayan duygusal bir meteoroloji havasına bürünür. Hayaletlerin çevirdiği dolaplarla, görünüşün aşamalarıyla niçin ilgilenmeli? Peki ya *Yakalanan Zaman*'dan sonra hakkımızda bilgi vermek için bir ben'e nasıl sahip çıkmalı, sırlarımıza hâlâ nasıl güvenmeli? Eliot değil, Proust'tur *hollow men*'in, boş adamların peygamberi. Proust oluşa egemen olmamıza çalışır bellek yoluyla, siz belleğin işlevlerini ortadan kaldırın, yozlaşmamızın aşamalarını gösteren ritim olmasa bizde hiçbir şey kalmaz artık. Ondan sonra, yok olmaktan kaçınmak kendine karşı bir kabalık demektir. Yaratık olma durumu kimseyi hoşnut etmez. Bunu Proust'tan bildiğimiz kadar, Üstat Eckhart'tan da biliyoruz; birincisiyle, zamanı; ikincisiyle, sonsuzluğu yaşayarak boşluğun tadına varıyoruz. Psikolojik boşluk; metafiziksel boşluk. Biri, içe bakışın en son noktası; öteki, içe dalışın, meditasyonun. "Ben" kendilerinin sonuna kadar gitmeyenlerin ayrıcalığıdır. Ama kendinin sonuna varmak, mistik için verimli olan bu aşırılık, yazar için zararlıdır. Proust'un, yapıtından, onu tamamlayan vizyondan sonra yaşadığını düşünmeyiz. Öte yandan Proust, psikolojik ayrıntılara giden her araştırmayı gereksiz ve sinir bozucu hale getirdi. Zamanla çözümlemenin gelişmesi romancıyı da, kahramanlarını da tedirgin eder. Bir karakteri sonsuzca karmaşık hale getiremeyiz, onun içinde bulunduğu durumları da. Hepsini tanırız onların, hiç değilse sezeriz.

Can sıkıntısından daha kötü tek bir şey vardır: can sıkıntısı korkusu. Bir romanı ne zaman açtıysam bu korkuyu yaşadım. Kahramanların yaşamı ilgilendirmez beni, içlerine girmem, hiçbir şekilde inanmam onlara. Özünü saçıp savurmuş olan türün artık hiçbir konusu yoktur. Roman kahramanı ölmüştür, olay örgüsü de. İlgiye değer romanların, evren tasfiye edildiği için hiçbir olayın olmadığı romanlar olması hiç de anlamsız değildir. Yazar da orada

yok gibidir. Lezzetli bir okunaksızlıkları vardır, başları sonları yoktur, ilk cümlede takılıp kalacağı gibi binlerce sayfa da sürebilirler. Onlarla ilgili bir soru gelir akla: Aynı deneyim sürekli olarak tekrarlanabilir mi? Konusuz bir roman yazmak, iyi, hoş ama on roman, yirmi roman yazmak neye yarar? Zorunluluğu kabul edildikten sonra, bu yokluğu çoğaltmak ve ondan hoşlanmak niçin? Bu tür yapıtların içerdiği üstü kapalı görüş, varlığın yıpranmasının karşısına yokluğun bitip tükenmez gerçekliğini çıkarır. Mantıkça değeri olmayan böyle bir görüş duygusal açıdan doğrudur. (Duygusallık olmadan hiçlikten söz etmek, zaman yitirmektir.) Başvurulacak kaynağı olmayan bir araştırma, sonsuz bir boşluğun, duyum aracılığıyla yaşanmış ve düşünülmüş bir boşluğun içinde yaşanmış bir deneyim; akla aykırı bir şekilde değişmeden kalmış, hareketsiz bir diyalektik, bir tekdüzelik ve boşluk dinamizmi ortaya koyar. Boşuna çabalamak değil midir bu? *Anlamsızlık hazzı*: en üstün çıkmaz sokak. Kaygıdan, yokluğu gizeme çevirmek için değil, gizemi yokluğa çevirmek için yararlanmalı. Gizemle ilgisi bulunmayan, arka planı olmayan ve kendisini tasarlayan kişiyi anlamsızlık ifşaatının ötesine taşıyamayan bir gizem.

Öyküyü, konuyu ortadan kaldıran öykülemeye zihinsel bir çile, *içeriksiz* bir içe dalış tekabül eder... Zihin eyleme indirgenmiş görünür, ancak eylem sayesinde zihindir, başka bir şey de değildir. Tüm etkinlikleri onu kendine kavuşturur, şeylere tutunmaktan alıkoyan durağan seyre götürür. Ne bilgi, ne eylem: İçeriksiz içe dalış kısırlık ve reddin yüceltilmesini temsil eder.

Zamanın dışına çıkan roman özgül boyutunu terk eder, işlevlerinden vazgeçer: tekrarlamanın gülünç olduğu kahramanca tavır. Kendi takıntılarımızı yormaya, onları sömürmeye, onları acımasızca geveleyip durmaya hakkımız var mı? Birçok romancı, bugün Tanrı'yı *aşmış* bir mistiği düşündürüyor bana. Bunu başarmış, buraya –yani, hiçbir yere– varmış olan mistik artık yalvaramayacaktır, çünkü dualarının konusunun çok ötesine geçmiştir. Peki ya romanı aşmış romancılar niçin romanda diretirler hâlâ? Romanın öyle bir büyüleme gücü vardır ki, onu bozmak için ça-

balayanları bile etkisi altına alır. Modern zamanlardaki tarih ve psikoloji saplantısını kim ondan daha iyi dile getirebilirdi? İnsan her ne kadar zamansal gerçekliği içinde bitip tükense de, sonuçta bir roman kahramanı, bir roman konusudur, başka da bir şey değildir. Kısacası benzerimiz. Zaten roman metafiziksel bir gelişme döneminde tasarlanamazdı: Ne ortaçağda, ne Eski Yunan'da, klasik Hint'te ya da Çin'de romanın geliştiğini düşünebiliriz. Çünkü metafiziksel deneyim, zamandizini ve varlığımızın kiplerini terk eder, mutlakla iç içedir, roman kahramanının ulaşamasa da yönelmek zorunda olduğu mutlak içindedir, ama bir şartla: Mutlağın bir yazgısı olmalıdır; bu yazgı da edebi bakımdan etkili olmak için, bitmemiş bir metafiziksel deneyim gerektirir – hemen ekleyeyim, isteyerek bitirilmemiş bir deneyim. Bu durum bizzat Dostoyevski'nin kahramanlarını ilgilendirir: Kendini kurtaramayan, düşmek için sabırsız bu kişiler Tanrı'yla *yanlış* bir ilişki kurdukları ölçüde kafamızı karıştırırlar. Kutsallık, onlar için sadece parçalamanın bahanesi, kaosun uzantısı, daha kolay yıkılmalarına olanak veren bir dolambaçtır. Kutsallığa sahip olsalardı roman kahramanı olmazlardı: Kutsallığı, reddetmek için, kendiliğinden düşme tehlikesini bir daha tatmak için ele geçirmeye çalışırlar. Başarısız aziz olduğu için saralı prens bir olay örgüsünün ortasında bulur kendini, çünkü *gerçekleşmiş* bir kutsallık roman sanatıyla çelişiktir. Alyoşa'ya gelince, o azizden daha çok meleğe yakındır, onun saflığı yazgı düşüncesini çağrıştırmaz, Dostoyevski'nin onu *Karamazof Kardeşler*'in temel kişisi haline niçin getirdiği pek anlaşılmıyor. Bizim tarih korkumuzun yansıması olan melek, su altındaki gizli kayadır, hatta öykülemenin ölümüdür. Bundan, anlatıcının alanının Düşüş'ün evveliyatına kadar uzanmaması gerektiği sonucunu mu çıkarmak lazım? Bu özellikle romancı için çok doğru gibi geliyor bana; onun işlevi, değeri ve biricik var olma nedeni cehennemi taklit etmektir.

*

Bir romanı sonuna kadar okuyamamak onuruna talip değilim. Sadece romanın küstahlığına, bize kabul ettirdiği alışkanlığa ve kaygılarımız içinde tuttuğu yere karşı çıkıyorum. Şu ya da bu kurmaca kişinin çevresinde saatlerce süren tartışmalara tanık olmaktan daha dayanılmaz bir şey yoktur. Yanlış anlaşılmak istemem: Okuduğum en önemli değilse de en sarsıcı kitaplar romanlardı. Ama onlardan doğan görüşten nefret etmemi engellemez bu. Umutsuz nefret. Çünkü her ne kadar başka bir dünyaya, bizimki olmasın da hangisi olursa olsun, başka bir yaşama can atsam da, ona asla ulaşamayacağımı bilirim. Ne zaman "deneyimler"imden üstün bir ilkeye sarıldıysam, bu deneyimlerin benim için ilkeden daha yararlı olduğunu, tüm metafiziksel kararsızlıklarımın gelip havailiğime takıldığını görmek zorunda kaldım. Haklı ya da haksız, sonunda, koskoca bir türü ondan bildim, öfkemle kuşattım onu, kendime karşı bir engel, beni ve başkalarını yıpratan şeyi, içimize sızmak için Zaman'ın bir manevrasını gördüm onda, sonsuzluğun bizim için asla bir sözcükten ve bir özlemden başka bir şey olmayacağının kanıtını da gördüm. "Herkes gibi sen de romanın oğlusun", nakaratım da, bozgunum da budur.

Her saldırıda büyüden kurtulma ya da büyü yüzünden kendini cezalandırma isteği vardır. Herhangi bir romancıya geçmişin en boş bilgelerinden daha yakın olmamı asla bağışlamayacağım. Batı uygarlığının, roman uygarlığının boş laflarına zarar görme pahasına merak sarıyoruz. Edebiyatla bulandırılmış bu uygarlık, yazara neredeyse antik dünyanın bilgesine atfedilen saygınlığı veriyor. Yine de, kölesiyle birlikte Stoacısını ya da Epikurosçusunu satın alan soylu, romancısını okuyan modern burjuvanın çıkamayacağı bir düzeye yükselmek zorundaydı. Bana, o bilgenin, o da bir yalancı değilse; yazgı, zevk ve acı gibi sakız olmuş konular üzerinde nutuk çektiğini söylerseniz, ben de size şöyle karşılık veririm: Bu tür yavanlık bizimkine tercih edilir ve bilgeliğin şarlatanlığında bile roman etkinliğindeki şarlatanlıktan daha çok hakikat vardır.

Kaldı ki şarlatanlık şiirden daha saygın, daha gerçek, bunu da unutmayalım.

Kuşkusuz her şeyin şiiri olmaz. Her şeyi kaldırmaz şiir. Şiirin birtakım titizlikleri ve bir... lüksü vardır. Onun malını çalmak birçok tehlike doğurur: Şiiri bir nutuk içine yerleştirdiğinizde ondan daha dayanıksız bir şey olamaz. Romantizmden, simgecilik ya da gerçeküstücülükten esinlenen romanın melez karakterini biliyoruz. Nitekim doğuştan soyguncu olan roman, aslında şiir akımlarına özgü araçları ele geçirmekte hiç duraksamadı. Uyarlanabilir olduğu için saf olmayan roman hileyi de, yağmayı da gördü ve bütün davalara satıldı. Edebiyatın orospusu oldu. Hiçbir utanma kaygısı duymaz, ihlal etmediği özel yaşam yoktur. Aynı saygısızlıkla, çöp sepetlerini ve bilinçleri karıştırır. İşi gücü kapıları dinlemek ve dedikodu olan romancı sessizliğimizi hırgüre çevirir. İnsandan kaçan biri bile olsa insani olan romancıyı heyecanlandırır; dalıverir ona. Mistiklerin, çılgınlıklarının, "gayri insanilikleri"nin yanında ne kadar da bayağı! Tanrı'nınsa başka bir konumu vardır. Onunla uğraştığımızı düşünürüz. Ama varlıklara gönülden bağlı olmayı anlamıyorum. *Ungrund*'un (uçurum) derinliklerini, zamanın kokuşmuşluklarından önceki özü ve onun Tanrı'nın yalnızlığından da üstün olan yalnızlığını hayal ediyorum; beni benden, benzerlerimden, aşkın dilinden, başkasına duyulan merakın doğurduğu uzun sözlerden ebediyen ayıran bu yalnızlığı düşünüyorum. Romancıya çatıyorsam, herhangi bir konu üzerinde, hepimizle ilgili bir konu üzerinde çalışan romancı sözü bizden daha çok uzattığı ve uzatmak zorunda olduğu içindir. Hiç değilse bir konuda hak verelim ona: Sözü gereksiz uzatmaya cesareti var. Verimliliğinin, gücünün bedeli budur. Bayağılık konusunda geniş bir bilgiye sahip olmayan; önemsiz, ikinci derecede ve önemsiz şeyleri sezmeyen hiçbir büyük yetenek yoktur. Sayfalar, sayfalar... yığınla boş şeyler. Eğer nehir-şiir bir sapkınlıksa, nehir-roman da türün aynı yasalarına bağlıydı. *Sözcükler, sözcükler, sözcükler...* Hamlet kuşkusuz roman okuyordu.

Zihin için ne azap yaşamı ayrıntılarıyla yansıtmak, şaşkınlıklarımızı anekdotlara çevirmek! Romancı hissetmez bu azabı, "olağanüstü"nün anlamsızlığını ve saflığını hissetmediği gibi. Anlatma zahmetine değen tek bir olay var mı? Saçma bir soru bu, çünkü ben de herkes kadar roman okudum. Anlamlı bir soru, yeter ki zaman uçup gitsin bilincimizden ve yeter ki, bizi varlıklardan koparan ve kavranılmaz olanın varoluşu tanımlayan her ânın alanına yayılmasından kurtaran sessizlikten başka bir şey kalmasın bizde.

*

Anlamın modası geçmek üzere. Maksadı sezilebilen bir tuvale artık uzun süre bakmıyoruz; algılanabilir, hatları belirgin bir müzik parçası rahatsız ediyor bizi; çok kesin, çok belirgin bir şiirin anlaşılması... çok güç gelir bize. Apaçıklığın egemenliği sona eriyor; hangi açık hakikat dile getirilmeye değer? İletilebilen şeyin üzerinde durmaya değmez. Bundan, sadece "gizem"in bizi alıkoyması gerektiği sonucunu mu çıkaracağız? O da apaçıklık kadar bıktırıcıdır. Bugüne kadar tasarlanmış olan *tam* gizemi anlıyorum. Tümüyle biçimsel olan bizim gizemimizse, aydınlığın düş kırıklığına uğrattığı bir zihnin itirazından; pek kimsenin inanmadığı sanatın bu aşamasına; edebiyatta, müzikte, resimde tüm üslupların çağdaşı olduğumuz aşamaya uygun kof bir derinlikten başka bir şey değil. Seçmecilik, her ne kadar esin için zararlıysa da, ufkumuzu genişletir ve tüm geleneklerden yararlanmamıza olanak sağlar. Kuramcıyı özgür bırakır, ama yaratıcıyı felce uğratır, önünde çok geniş ufuklar açar. Oysa bir yapıt bilginin yanı başında ya da dışında yaratılır. Günümüz sanatçısı karanlığa sığınıyorsa, bunun nedeni, artık *bildiği ile* yenilik yapamamasıdır. Bilgi yığını onu bir yorumcuya, uyanık bir Aristarkhos'a çevirdi. Özgünlüğünü korumak için anlaşılmazlık içinde serüvene atılmaktan başka bir çaresi kalmaz. O halde bilgin ama kısır bir çağın ona zorla kabul ettirdiği apaçıklıklara sırtını dönecektir. Şair, yasal anlamıyla, hiçbiri gelecekten sorumlu olmayan sözcükler karşısında bulur kendini; on-

ların yaşamasını isterse, anlamlarını parçalamak, *uygunsuzluğun* peşinden koşmak zorunda kalacaktır. Genel olarak Edebiyat'ta, Söz'ün teslim bayrağını çektiğine tanık oluyoruz, ki Söz, ne kadar tuhaf gelirse gelsin, bizden daha çok yıpranmıştır. O halde onun düşen yaşam eğrisini izleyelim, onun kadar hırpalanmış ve tükenmiş olalım, can çekişmesine katılalım. Tuhaf şey: Söz hiç bu kadar özgür olmadı; işini göremez hale gelmesi onun zaferidir: Gerçek'ten ve yaşantıdan kurtulmuştur, artık işleyişindeki muğlaklık dışında hiçbir şeyi ifade etmeme lüksüne sahiptir. Bu can çekişmeyi, bu zaferi, şu anda bizi meşgul eden tür, roman, hiç unutmamalıydı.

Konusuz romanın ortaya çıkışı romana ölümcül bir darbe vurdu. Olgulardan, kişilerden, olay örgülerinden, nedensellikten eser kalmadı. Konu aforoz edilmiş, olay ortadan kaldırılmıştır; geriye bir tek hayatta olan, var olduğunu hatırlayan, *yarını olmayan* bir ben kaldı – Belirsiz'e tutunmuş, onu didik didik edip karıştıran bir ben. Bu ben, Belirsiz'i gerilime dönüştürür, o da bir başka gerilime varır: Edebiyat'ın sınırlarında esrime, çığlığa dönüşemeyen mırıltı, Boşluk'un bitmeyen duası ve kendi kendine söylenmesi, yankıyı reddeden şizofrenik çağrı, saklanan ve yerini sövgünün ya da duanın lirizmine bırakmayan bir aşırılığa dönüşme. Serüvene atılıp Muğlak'ın köklerine inen romancı; olmayan ve olamayacak olanın katmanlarını araştıran, kavranılmaz olanı eşeleyen ve onu suç ortağı ve şaşkın bakışlarımızın karşısında ortaya seren bir yokluk arkeoloğu olur. Ne olduğunun farkında olmayan bir mistik midir o? Kuşkusuz hayır. Çünkü bize beklerkenki kendinden geçmelerini betimlese de, mistik, beklentisini içine demir atmayı başardığı nesneye yoğunlaştırır. Gerilimi, ya kendisinin dışına yönelir ya da bir dayanak ve haklılık bulduğu Tanrı'nın içinde olduğu gibi kalır. Kendine indirgenmiş, bir gerçeklik temelinden yoksun gerilim şüpheli olacaktır ya da sadece psikolojinin kafasını meşgul edecektir. Gerilimi güçlendiren ve değiştiren bu gerçekliğin aldatıcı olduğunu görelim: *Acedia* krizlerinde mistik kabul eder bunu. Ama onun öyle olanakları, geriliminin öyle bir özdevinimi

vardır ki, belirsizlikten kurtulmak ya da orada yitip gitmek yerine, bu belirsizliğe bir töz kazandırır, ona bir yoğunluk ve biçim verir. Düşüşlerini yadsıdıktan ve gecelerini tanrısal cevhere değil de Yol'a dönüştürdükten sonra en acı duyguya, *varlığın* size yasak olduğu, onunla asla anlaşma yapamayacağınız duygusuna artık yabancı olduğu bir alana girer. Ve siz bu varlığın sadece çevresini, sınırlarını tanıyacaksınız; yazar olmanızın nedeni budur. Bu sınırlarla edebiyatın sınırları arasında uzanan *no man's land*'i (sahipsiz topraklar) romancı en iyi anlarında kateder. Oraya varınca, işleyeceği bir içerik ve konu olmadığı için, psikoloji yürürlükten kalkar, çünkü psikoloji konusuyla bağdaşmayan bir alana girmiştir. Kahramanların birbirleriyle hiçbir ilişki olmadan yaşadıkları bir roman düşünün – bir Adolphe'u, bir İvan Karamazof'u, bir Swan'ı rol arkadaşları olmadan: Romanın günlerinin sayılı olduğunu, her ne kadar yaşamakta inat etse de bir kadavra ömrüyle yetinmek zorunda kalacağını anlayacaksınız.

Kuşkusuz daha ileri gitmek gerekir: Bir tek türün değil, bütün türlerin, sanatın sonunun gelmesini dilemek. Bütün kaçış yolları kapalı olan insan doğru beğeniye sahip olacak, çaresizliğini haykıracak, –sadece birkaç kuşak için bile olsa– koşusunu durduracaktı. Koşusuna yeniden başlamadan önce, uyuşukluk sayesinde zindeleşmesi gerekecekti; kendi yıkımına razı olduğu ölçüde her çağdaş sanat onu buna davet eder.

Ne metafiziğin geleceğine inanmalı, ne de geleceğin herhangi bir türüne. Böyle bir saçmalık benden uzak olsun. Her son bir vaat barındırmakla kalmaz, ufku da açar. Kitapçı vitrinlerinde artık hiçbir roman görmediğimiz zaman, bir adım atılmış olacak – belki ileri, belki geri... Hiç olmazsa, boşlukların keşfedilmesi üzerine kurulmuş koca bir uygarlık yenik düşecek. Ütopya mı? Saçmalama mı? Yoksa barbarlık mı bu? Bilmiyorum. Ama son romancıyı düşünmekten kendimi alamıyorum.

Ortaçağın sonuna doğru destan silinmek üzereyken, bu yitişin çağdaşları bir teselli bulacaktı: Kuşkusuz daha özgürce soluk alıyorlardı. Hıristiyan ve şövalye mitolojisi tükenince kozmik ve tan-

rısal düzeyde tasarlanan kahramanlık yerini trajediye bıraktı: İnsan, Rönesans'ta kendi sınırlarını, kendi yazgısını ele geçirdi, açıkça görülecek derecede *kendisi* oldu. Sonra, yüceliğin baskısını uzun süre taşımaya gücü yetmeyince, romana kadar düştü, burjuva çağının destanına, destanın yerini alan romana razı oldu.

Felsefi muadillerin, anlaşılmaz simgelerle dolu kozmogonilerin, kuşkulu görünümlerin dolduracağı bir boşluk açılıyor önümüzde. Zihin bununla genişleyecek ve alışık olduğundan daha çok malzeme içerecektir. Helenistik çağı ve gnostik tarikatların çoğalmasını düşünelim: İmparatorluk, engin merakıyla, uzlaşmaz sistemleri kucaklıyor; Doğulu tanrıları benimsedikçe de birçok doktrini ve mitolojiyi onaylıyordu. Nasıl ki sonu gelmiş bir sanat kendine yabancı ifade biçimlerine açık olursa, bunun gibi, bir din de, yolun sonuna varınca öteki dinlerin istilasına bırakır kendini. Antik bağdaştırmacılığın anlayışı buydu, çağdaş anlayış da budur. Sanatların ve birbirini tutmaz dinlerin yığıldığı boşluğumuz, başka yerden çağırır putları, bizimkiler bize göz kulak olamayacak kadar yıpranmışlardır. Başka göklerde uzmanlaşmış olan bizler hiç yararlanamayız bundan: Boşluklarımızın, bir yaşam ilkesi olmayışının sonucu olan bilgimiz yüzeyin evrenselliğidir, kabalıkta ve korkunçlukta birleşmiş bir dünyanın gelişini önceden bilen dağılmadır. Antikçağda, dogmanın gnostiklerin düşlemlerine nasıl son verdiğini biliyoruz; ansiklopedik dengesizliklerimizin nasıl bir kesinliğe varacağını tahmin ediyoruz. Sanat tarihinin sanatın yerini aldığı, dinler tarihinin de dinin yerine geçtiği bir çağın iflasının resmidir bu.

*

Boşu boşuna yerinip durmayalım: Kimi iflaslar verimlidir. Romanın iflası böyledir. Selamlayalım onu o halde, yüceltelim hatta: Yalnızlığımız onunla güçlenmiş, pekişmiş olacak. Çıkış noktaları kapatılmış, kendi içimize sıkışmış olan bizler, işlevlerimiz ve sınırlarımız hakkında; bir yaşama sahip olmanın, bir kişi olmanın ya da yaratmanın gereksizliği hakkında kendimizi daha iyi sorgula-

yabileceğiz. Roman mı? Görünüşlerimizin parçalanmasına bir veto, kökenlerimizden en uzak nokta, gerçek sorunlarımızdan kaçmak için bir numara, temel gerçekliklerimiz ile psikolojik kurgularımız arasına giren bir perdedir. Onu çürüten bir ortamı, onu yadsıyan teknikleri, onu aşan gereklilikleri ona zorla kabul ettirerek romanın yıkımına koşanlara ne kadar hayranlık duysak azdır. Ayrıca zamanımızın biçimi, özü ve yapmacığı olan romanın yıkımına da. Sonuçta roman dile getirir zamanımızın bütün cephelerini, tüm ifade olanaklarını tekeline alır. Doğaları hiç uygun olmamasına karşın onu benimser niceleri. Günümüzde yaşasa Descartes büyük olasılıkla romancı olurdu; Pascal kesin. Bir tür, hiçbir şeyin baştan çıkarmadığı zihinleri baştan çıkardığı zaman, evrenselleşir. Ama ironi, bu türü ortadan kaldıranların da mutlaka onlar olmasını ister: Onlar doğasına aykırı sorunlar getirirler türe, onu çeşitlendirir, saptırır ve yapısını çökertinceye kadar yüklenirler. Romanın geleceği ile ilgilenmeyince, filozofların roman yazdığını gördüğümüze sevinmeliyiz. Edebiyat ne zaman yaşamın içine girdiyse, düzensizlikten, karmaşadan yararlanmak ya da bozgunu hızlandırmak için girmiştir.

*

Edebiyatın ölüme mahkûm olması, mümkündür, hatta arzu edilebilir. Sorgulamalarımızın, sorunlarımızın, kaygılarımızın güldürüsü ne işe yarıyor? Sonuçta otomatlara dönüşmemiz tercih edilmeyecek mi? Bireysel, çok ağır üzüntülerimizin yerini seri halinde, birörnek, katlanması kolay üzüntüler alacak; özgün ya da derin yapıtlar olmayacak, içtenlikten eser kalmayacak, düşlerin de, sırların da yerinde yeller esecek. Mutluluk, mutsuzluk *kaynağı* olmadığı için tüm anlamını yitirecek; her birimiz sonunda ideal anlamda hem tam hem de hiç olacak: *Hiç kimse* olacak. Alacakaranlığa, Yazgı'nın son günlerine erişen bizler akıntıya kapılmış tanrılarımızı seyredelim: Onlar bize pek layıktı, zavallılar. Belki biz onlardan uzun yaşayacağız, belki onlar küçülmüş, kılık değiştirmiş ve kaçak olarak geri dönecekler. Haksızlık etmeyelim; her ne

kadar hakikatle aramıza girdilerse de, şimdi geçip gittiklerini, bize hakikati gözetmeyi ya da ona meydan okumayı yasakladıkları dönemlerde olduğu gibi, bugün de hakikate yakın olmadığımızı kabul edelim. Onlar kadar sefiliz; kurmaca içinde çalışmayı, böylece de bir yanılgının yerine diğerini geçirmeyi sürdürüyoruz: En yüce kesinliklerimiz *etkin* yalanlardan başka bir şey değil...

Ne olursa olsun, edebiyatın malzemesi inceliyor ve romanın daha da sınırlı olan alanı göz göre göre yitip gidiyor. Gerçekten öldü mü, yoksa can mı çekişiyor? Bilgisizliğim buna karar vermekten alıkoyuyor beni. Romanın bittiğini savunduktan sonra vicdan azabı sarıyor beni: Ya yaşıyorsa? Bu durumda, can çekişmesinin tam derecesini göstermek, başkalarının, benden daha iyi bilenlerin işi.

MİSTİKLERİN ZANAATI

SİSTEMDEN başka her şeyi gözeten bir zihnin düşüncelerinin karman çorman bir araya toplandığı yapıtlardan daha öfkelendirici bir şey yoktur. Temel bir konu çevresinde döndükleri ileri sürülerek, Nietzsche'nin düşüncelerine bir tür tutarlılık kazandırmak neye yarar? Nietzsche bir tavırlar toplamıdır; onda bir düzen iradesi, bir birlik kaygısı aramak onu küçültmek olur. Nietzsche, tam da tutsağı olduğu ruh hallerinin değişimlerini kayda geçirdi. Felsefesi, kaprisleri üzerine düşünmedir; uzmanlar felsefesinin reddettiği değişmezleri, haksız yere onda göstermek ister.

Mistiklerin incelemesi söz konusu olduğunda da sistem takıntısı bir o kadar kuşkuludur. Düşüncesini düzene sokmaya özen gösteren bir Üstat Eckhart için daha da geçerli bu; vaiz değil midir? Vaaz, pek gizemli de olsa, *ders* gibidir, bir sav ortaya koyar ve onda bir haklılık olduğunu göstermeye çabalar. Peki bir Angelus Silesius'a ne demeli? Onun beyitleri sebepsiz çelişir ve sadece ortak bir temaları vardır: Bunca biçimi altında Tanrı'nın gerçek yüzünün hangisi olduğunu anlamak güçtür. Uzlaşmaz sözler dizisi olan *Gezgin Melek* kafa karışıklığının sonucu büyük bir görkeme sahiptir, ama yazarının çok öznel durumlarından başka bir şeyi ifade etmez: Bir birliği, sistemi olduğunu göstermeye alışmak yapıtın baştan çıkarma gücünü mahvetmektir. Angelus Silesius *Tanrı*'dan çok kendi tanrısıyla uğraşır. Şiirsel saçmalıklar yığınının nedeni budur, uzmana geri adım attırması, ilahiyatçıyı korkutması

beklenir bu durumun. Ama hiç öyle olmaz. Bu bilirkişiler Silesius'un sözlerine düzen vermek, onları yalınlaştırmak ve onlardan açık bir fikir elde etmek için çabalar dururlar. Kesinlik tutkunları olarak yazarın ebediyet ve ölüm konusunda ne düşündüğünü bilmek isterler. Ne mi düşünür? *Aklına eseni*. Kişisel ve mutlak deneyimleridir bunlar. Tanrısına gelince, hiç *tamamlanmaz*, her zaman eksik ve değişkendir, bu yüzden onun çeşitli anlarını kaydeder, oluşunu bir o kadar eksik ve değişken bir düşünceyle dile getirir. Kesin olana güvenmeyelim, herhangi bir şey üzerinde kesin görüş sahibi geçinenlerden yüz çevirelim. Angelus Silesius'un kimi beyitlerinde ölümü kötülüğe, kimilerinde de iyiliğe benzetmesine şaşırmak için, dürüstlükten ve nükteden yoksun olmak gerek. Ölümün kendisi içimizde *dönüşüm geçirdiğine* göre, aşamalarını, değişimlerini izleyelim; ölümü bir formül içine tıkmak, onu durdurmak, yoksullaştırmak ve engellemektir.

Mistik kendinden geçişlerini de, tiksintilerini de bir tanımın sınırları içinde yaşamaz: Onun istediği düşüncesinin değil duygularının gereklerini yerine getirmektir. Ve mistik, şairden daha çok yönelir duyguya, Tanrı'ya çok yakın olması bu duygu sayesindedir çünkü.

Özdeş ürpertiler, isteyerek tekrarlayabildiğimiz ürpertiler yoktur: Bir sözcüğün özdeşliği, aslında, çok sayıda farklı deneyimi kapsar. Hiçliğin binlerce algısı ve onları ifade etmek için tek sözcük vardır: Söylemin yoksulluğu evreni kavranabilir kılar... Angelus Silesius'ta, bir beyit ile öteki arasındaki ayrım; yinelenen sözcüklerin oluşturduğu benzer imgeyle, onların bireyselliğini iç çekişlerde, korkularda ve kendinden geçişlerde kaybettiren dilin bu yoksulluğuyla yumuşatılır, hatta ortadan kaldırılır. O zamandan beri, mistik, deneyimini dile getirerek onu bozar; aşağı yukarı, uzmanın da mistiğin doğasını yorumlarken bozduğu gibi.

*

Mistik inanışın, içgüdülerin yumuşamasından, özsuyunun kurumasından doğduğuna inanmak tam bir yanlış anlamadır. Bir Louis de Leon, bir Aziz Juan de la Cruz büyük girişimler çağını taçlandırdı ve Fetih'in kaçınılmaz olarak çağdaşı oldular.

Zayıf değillerdi, inançları uğruna savaştılar, Tanrı'ya cepheden saldırdılar, gökyüzüne el koydular. İsteksizliğe, dinginliğe ve edilginliğe hayranlıkları onları zor dayanılabilir bir gerilime karşı; yobazlıklarının, inançlarını yayma çabalarının, bu dünya ve öbür dünya üzerindeki güçlerinin kaynağı olan o gereksiz isteriye karşı güvence altına alıyordu. Onları anlamak için görünmez bir coğrafyanın ortasındaki Hernan Cortes'i düşünün.

Alman mistiklerin fatihlerden aşağı kalır yanı yoktu. Sapkınlığa, kişisel önermelere, protestoya eğilimleri, manevi planda, koca bir ulusun bireyselleşme iradesini ifade ediyordu. Almanya'ya tarihsel anlamını veren Reform'un anlamı buydu. Ortaçağın göbeğinde Eckhart geleneği aşar ve kendine özgü bir yola girer: Yaşamsallığı Luther'in habercisidir. Alman düşüncesinin ileride benimseyeceği doğrultuyu da gösterir. Ama ona biricik konumunu sağlayan şey, din alanında paradoksun babası olarak, insanla Tanrı arasındaki ilişkilere entelektüel bir dram şeklini vermeye çalışan ilk kişi olmasıydı. Bu gerilim, bütün bir ulusun kaynaşma içinde olduğu ve kendini aradığı bir çağa özellikle uygundu.

Bu mistiklerde şövalyelik vardı. Gizli bir zırh taşırlar, kendi kendilerine eziyet etme tutkularında yılgınlık bilmez, inlemekten gurur duyarlardı; bulaşıcı, iç yakıcı bir çılgınlıkları vardı. Suso' nun en kaçık keşişlerden aşağı kalır yanı yoktur, o denli çeşitlendirmesini bilmiştir acılarını. Zamandışı olana yönelmiş olan şövalye ruhu serüven aşkını orada sürdürür. Çünkü mistik düşünce bir serüvendir, dikey bir serüven: O yukarıya doğru ilerler ve başka türden bir uzayı ele geçirir. Bu yönüyle çöküş öğretilerinden ayrılır. Çöküş öğretilerinin özelliği kaynaktan çıkmamaları, *başka yerlerden* gelmeleridir. Doğu'dan gelip Roma'ya yerleşen öğreti-

lerde olduğu gibi. Ancak yeni bir din yaratamayan ya da mitolojinin büyüsüne kapılamayan bir uygarlığın bitkinlik arzusuna cevap veriyorlardı. Zayıflara ve kalbi kırıklara özgü *ithal malı* mutlaklarıyla günümüzün mistiklerinin de durumu farklı değil.

Yaratılmışın küstah iç çekişi olan dindarlık enerji ve zindelikten ayrılamaz. Düşsel güzellikteki görüntüsüne rağmen, Port-Royal taşkın bir maneviyatın ifadesi oldu. Fransa son içsellik ânını orada yaşadı. Daha sonra gücü ve aşırılığı ancak laiklikte yakalayabildi: Devrim'i yaptı; yumuşatılmış bir Katoliklikten sonra girişebildiği tek şey budur. Sapkınlık eğilimini yitirmiş olduğundan dinsel esinde verimsiz kalıyordu.

Fıtrat itibarıyla boyun eğmez, dualarında ölçüsüz olan mistikler gökyüzüyle oyun oynarlar, *titreyerek*... Kilise, sinir bozacak kadar uygarlaşmış bu insanları, "örnek" olabilsinler diye doğaüstünün dilencisi durumuna düşürdü. Yine de biliyoruz ki, onlar yaşamlarında ve yazılarında doğa olaylarıydı ve yine biliyoruz ki, başlarına gelebilecek en büyük felaket papazların ellerine düşmekti. Görevimiz onları papazlardan kurtarmaktır: Hıristiyanlık ancak bu şekilde bir süre daha dayanabilecek.

Onları "doğa olayları" diye adlandırdığımda, "sağlık"larının iyi olduğunu ileri sürmüyorum. Hasta oldukları bilinir. Ama hastalık onlara iğne gibi geliyor, aşırılığa yöneltiyordu. Hastalık nedeniyle, bizimkinden başka bir yaşamsallık türünün ardına düşüyorlardı. Alcantara'lı Aziz Pedro, gecede bir saatten fazla uyumamayı başarmıştı: Bir güç işareti değil midir bu? Sırf ek bir güç elde etmek için bedenlerini harap ettiklerine göre, hepsi güçlüydü onların. Uysal insanlar sanılırlar; onlardan acımasızı yoktur. Bize önerdikleri nedir? *Dengesizliğin erdemleri*. Acının her türüne açtırlar, töre dışı olan her şey büyülemiştir onları, zahmete değer tek kurmacanın fethine giriştiler; Tanrı her şeyi onlara borçludur: Şanını, gizemini, sonsuzluğunu. Onlar kavranılamaz olana varoluş kazandırır, Hiç'i canlandırmak için ırzına geçerler: Uysallık böyle bir başarıyı nasıl gösterecekti?

Filozofların soyut ve sahte hiçliğinin aksine, onlarınki tam bir

doluluk gösterir: Dünyanın dışında doyum, zamanın yüceltilmesi, düşünce sınırlarının ötesinde görkemli bir yok oluş. Kendini tanrılaştırmak, kendini bulmak için kendini yıkmak, kendi ışığında batmak... – bunlar için daha çok güç ve yüreklilik gerekir. Kendilerinin dışına açılmayı göze almış olduklarından, yaşamlarını kuran herhangi bir yanılgı yerine, her şeyin orada korkusuz ve aşılmış olduğu bir başka büyük yanılgıyı koyanlardır ancak vecde (duyumun sınır durumu, *bilincin yıkılışıyla* sona erme) uygun olanlar. Bu durumda, zihin askıdadır, düşünme ortadan kaldırılmıştır, onunla birlikte yılgınlık mantığı da. Keşke biz de mistikler gibi, apaçıklıkların ve bunlardan doğan açmazın ötesine geçmeyi becerebilseydik, gözleri kamaşmış, kutsal yanılgı olabilseydik, keşke biz de onlar gibi *gerçek* hiçliğe yükselebilseydik! Nasıl bir beceriyle Tanrı'yı ıskartaya çıkarıp, onu yeniden şekillendirmek için sıfatlarını yağmalar, çalarlar! Çılgınlıklarının köpürmesine, her zaman başka bir gökyüzü, başka bir yeryüzü üretmek üzere olan ruhlarının bu genişlemesine direnen, karşı koyan hiçbir şey yoktur. Dokundukları her şey varlık rengini alır. Olayları oldukları gibi görmenin ve bırakmanın sakıncasını anlamış olduklarından onların doğasını bozmaya çalışmışlardır. Tüm dikkatlerini bu görme bozukluğuna çevirirler. Geçişin ardından, öngörü yıkıp geçtikten sonra gerçeğin hiçbir izi kalmaz, bunu bilirler. *Hiçlik yoktur*, onların hareket noktası budur, sonu *her şey vardır* olumlamasına varmak için reddetmeyi, aşmayı başardıkları apaçıklık budur. Onları bu kadar şaşırtıcı bir sonuca ulaştıran yolu geçmedikçe, hiçbir zaman onlarla aynı düzeyde olamayacağız.

*

Daha ortaçağda aynı konuları, aynı ifadeleri yinelemekten bıkmış birtakım kişiler, dindarlıklarını yenilemek ve resmi deyimlerden kurtarmak için paradoksa, kimi kez kaba kimi kez incelmiş bir baştan çıkarıcı ifadeye başvurmak zorunda kalıyorlardı. Üstat Eckhart böyledir. Aklı fikri kesinlikte ve tutarlılıkta olmasına rağ-

men, ilahiyat konusundaki kuşkusunu belli edecek kadar yazardı: İnançlarının sapkın olması onurunu ona düşüncelerinden çok üslubu kazandırdı. Kitap ve vaazlarında suçlanan cümleleri incelediğimizde, bu cümlelerin güzel konuşmadan uzak olduğu kaygısına kapılır insan; bunlar onun inancının dâhi yönünü ortaya çıkarır. Her sapkın gibi o da anlatım biçimiyle günah işlemiştir. Dile düşman olan dinsel ya da politik ortodoksluk, öngörülmüş bir ifade ister. Hemen hemen tüm mistikler kiliseyle kavgalı oldularsa, sebebi çok yetenekli olmalarıydı. Kilise hiçbir yetenek istemez, *üslubuna* boyun eğilsin, teslim olunsun yeter. Kilise köhnemiş bir kelam adına yığdı odunları üst üste. Ondan kaçıp kurtulmak için, sapkının anlatım biçimlerini değiştirmekten, görüşlerini başka deyimlerle, *kutsal* deyimlerle dile getirmekten başka çaresi yoktu. Dilin yaşamı, dildeki sapmalar, değişim ve yaratıcılıklar konusunda Katoliklik daha hoşgörülü ve anlayışlı olsaydı, belki de Engizisyon hiç olmazdı. Paradoks yasaklanınca, ölümden ancak susularak ya da bayağılıklarla kaçılabilir.

Mistiği bir sapkına dönüştürmeye katkıda bulunan başka nedenler de vardır. Mistik, bir dış gücün Tanrı'yla ilişkilerini düzenlemesinden nefret ettiği için yukarıdan bir müdahaleyi kabul etmez: İsa'ya katlanıyor ya yeter ona. Hiç geçimli değildir, ama birkaç ödüne razı olmak, her zaman yenilerini uyduramayacağından salık verilmiş, buyrulmuş duaları mırıldanmak zorundadır. Bu kusurunu bağışlayalım. Belki, sırf yığının düzeyiyle yetinebildiğini ve onun dilini kullanabildiğini göstermek için, belki de, alçakgönüllülük eğiliminden habersiz olmadığını bize kanıtlamak için razı oluyor buna. Ama bu duruma pek sık düşmediğini, dua ederken yenilik yapmayı sevdiğini, diz üstündeyken yaratıcı davrandığını, çoğunluğun tanrısından bu şekilde koptuğunu da biliyoruz.

Hıristiyanlığın neden öldüğü ve savunucuları da muhalifleri de olmayan kiliseyi artık ne övecek ne de hırpalayacak kimsenin niçin kalmadığı şimdi anlaşılıyor. Sapkınları olmayan kilise itaat istemekten seve seve vazgeçerdi; keşke buna karşılık, dostları arasında ona saldırmak lütfunda bulunan, onu ciddiye alan, onun için

bir umut, bir korku ve telaş konusu olan gözü dönmüş birini görseydi. Bunca put barındırırken ufukta hiçbir putkırıcı görememek! İnananlar da, inanmayanlar da artık kendi aralarında yarışmıyorlar: Kimse esenliğe ulaşma ya da cehennemlik olma yarışında birinci olmayı istemiyor...

Dikkat çekici bir olay: En büyük iki modern şair, Shakespeare ve Hölderlin, Hıristiyanlığa *teğet* geçmişlerdir. Keşke onlar bunun çekiciliğine kapılsalar, kendilerine bundan bir mitoloji yaratsalardı, kilise, listesinde iki sapkına daha yer verme mutluluğuna ererdi. Haç'a çatma lütfunda bulunmayan, onu kendi seviyelerine çıkarmayan bu iki şairden biri hiç aldırmadı tanrılara, öbürü Eski Yunan tanrılarını diriltti. Birincisi duanın üstüne yükselirken, ikincisi güçsüz bildiği, ölmesini istediği bir gökyüzüne yakarıyordu: Biri kayıtsızlığımızın habercisi oldu, öteki kederlerimizin...

*

Kendince savaşçı olan münzevi, yalnızlığını gerçek ya da düşsel düşmanlarla doldurma ihtiyacını duyar. İnançlı biriyse, gerçeklikleri konusunda genellikle hiç yanılmadığı şeytanlarla doldurur yalnızlığını. Onlar olmasa, tadı tuzu kalmaz, manevi yaşamı eksikliklerini hisseder. Jakob Boehme, haklı olarak, Şeytan'dan "doğa'nın aşçısı" diye söz eder, onun sanatı her şeye tat vermektir. Düşman'ın zorunluluğunu bizzat Tanrı ilke olarak kabul ederken savaşmaktan, saldırmaktan, saldırıya uğramaktan vazgeçemeyeceğini iyi biliyordu.

Çoğu zaman olduğu gibi mistik kendi hasımlarını yaratır; bundan, düşüncesinin başkalarının varlığını hesapla, hileyle onayladığı sonucu çıkar: Sonucu olmayan bir stratejidir bu. Düşüncesi, en sonunda kendisiyle bir polemikten ibarettir: Kendisini kalabalık görmek ister, kendisine hep başka çehreler üretmek, yüzlerini çoğaltmak suretiyle bile olsa kalabalığa dönüşür: Bu bakımdan yaratıcısına benzediğinden, onun oyunlarını sürdürür.

*

Mistik olguda süreklilik eksiktir: Olgu gelişir, doruk noktasına varır, sonra bozulup karikatüre döner. İspanya'da dinsel gelişmenin durumu böyle oldu, Flandres tarafında da, Almanya'da da. Sanatlarda, artçı kendini kabul ettirmeyi başarsa da, yüceliğin paraziti ve kendinden geçişler hırsızı olan ikinci sınıf bir mistikten daha acınası bir şey olamaz. Şiirle oynamak, dahası ona bir özgünlük havası vermek mümkündür: Meslek sırlarının kavranmış olması yeter. Sanatını sadece bir *araç* olarak gören mistiğin nazarında hiç değeri yoktur bu sırların. İnsanların hoşlarına gitmeye pek hevesli olmadığı ve *başka bir yerde* okunmayı istediği için, oldukça sınırlı, oldukça güç beğenir ve ondan yetenekten ya da dehadan daha fazlasını bekleyen bir kitleye hitap eder. Ne için çabalar durur? Uçup giden deneyimlerinden artakalan ve kaçan şeyi aramak için: Ben'in titreşimleri altındaki zamansal olmayan tortuyu. Duyularını geçici olanın etkisiyle tüketen şairin tersine mistik, onları yok edilemez olanla ilişkiye geçerek tüketir. Biri neredeyse şehvetle dalar yüce olana (mistik inanç: *özlerin fizyolojisi*), öteki kendi yüzeyinde keyif çatar. Farklı düzeylerde iki zevk düşkünü. Görünüşlerin tadını alan şair onun tadını unutamaz; sessizliğin zevkine yükselemediği için, sözcüğün zevkiyle yetinen bir mistiktir. Niteliklı bir geveze, *üstün* bir gevezedir.

*

Marguerite Ebner'in *Esinler*'ini okurken ve bunalımlarına, tapılası cehennemine şöyle bir göz atarken kıskançlığa kapılır insan. Günler boyunca tek söz çıkmıyordu ağzından, sonunda ağzını açtığında, attığı çığlıklarla manastırı coşturmuş ve titretmişti. Ne diyordu Angela da Foligno? Biraz onu dinleyelim: "Düştüğümü gördüğüm çukurda, günahlarımın çokluğuna bakıyorum, onları dünyada nereden bulduğumu, açığa çıkardığımı arıyorum boşuna, boynuma asılı etlerle, balıklarla kentlerde, meydanlarda çıplak yürümek ve haykırmak istiyorum: İşte aşağılık yaratık!"

Zinde ve bilinçli olan, saflığın ve küçülmenin aşırılığından hoşlanan, çukurlardan ve yüksekliklerden başı dönen azizler ne bizim kanıtlarımızla yetinir ne de korkaklıklarımızla. Onları düşüncelere dalmış insanlar olarak görmek baştanbaşa yanılgıya düşmek demektir. Derin düşünmeye (kendine hâkim olmayı, o halde bir kan düşüklüğünü gerektirir) dalamayacak kadar bağı çözülmüş, yabani olan bu insanlar, her ne kadar olayların temellerine inmeye can atsalar da, onları buna yönelten tutum tümüyle "düşünsel" değildir. Davranışlarında ve sözlerinde hiçbir ölçülülük, Stoacılığın hiçbir izi yoktur, kendilerini her şeye izinli sayarlar; korkuda huzur buldukları için, yanlarına *gelmiş* bir ruha katlanamadıkları için, boşboğazlıklarını, patavatsızlıklarını sarstıkları yüreklerde gezdirirler. Kendilerini hoş görmektense bizzat lanetleyeceklerdir. Angela da Foligno'yu dinleyelim yeniden: "Dünyanın bütün bilgeleri ve cennetin bütün azizleri beni teselli ve vaatleriyle bunalttıklarında, bizzat Tanrı da sunduğu armağanlarla beni ezdiğinde, bu durum beni değiştirmeseydi, ben'in temelinde yeni bir işlem başlamasaydı; bilgeler, azizler ve Tanrı, bana iyilik yapmak yerine, umutsuzluğumu, çılgınlığımı, üzüntümü ve körlüğümü anlatılmaz biçimde yoğunlaştıracaktı." Bu açıklamalar ve istekler karşısında, sağduyumuzun son kalıntılarını da elden çıkarmamız, barbarlar gibi "ışığın koyu karanlığı"na atılmamız gerekmiyor muydu? Alçakgönüllülüğün zaaflarına sımsıkı bağlı olan bizler buna nasıl karar vereceğiz? Kanımız çok uyuşuk, arzularımız fazla evcilleşmiş. Kendimizi aşma olanağı hiç yok. Çılgınlıklarımıza varıncaya kadar her şeyimiz ölçülü, hesaplı. Zihnin duvarlarını yıkmak, onu altüst etmek; onun yıkılıp gitmesini arzu etmek – yeniliğin kaynağı bu! Zihin de bu şekilde, görünmez olana karşı direnir ve sadece daha önce bildiği şeyi algılar. Gerçek bilgiye açılması için, dağılması, sınırlarını aşması, yok oluş eğlencelerinden, âlemlerinden geçmesi gerekir. Kesinliklerimizin ve bizi mucizeler gerçekleştirmekten alıkoyarak kendimize hapseden bu utangaçlığın üstüne çıkma cesaretini gösterseydik, cehalet yazgımız olmazdı. Nasıl da almışız azizlerin kibrinden nasibimizi!

Hiç uyumayıp dua ediyorlarsa, Tanrı'dan gücünün sırrını sızdırmak içindir. Yalancıdır yakarmaları, çevrelerinde şeytanın dönenip durmaktan hoşlandığı bu isyancıların! Şeytanın bile sırrını aşırmakta ustadırlar, kendileri için çalışmaya da zorlarlar onu. Barındırdıkları bu kötülük kaynağını yükselmek için kullanmayı bilirler. Aralarından yıkılıp gidenler burada bir zevk bulurlar: Kurbanlar olarak değil de, Şeytan'ın ortakları olarak yetişirler. Kurtarılmış ya da yitirilmiş, herkes insanlık dışı olandan bir iz taşır, kimse girişimlerine bir sınır koymaktan hoşlanmaz. Onlar vazgeçtiler mi tam vazgeçerler. Ama küçülmüş ve zayıflamış olacaklarına, onların terk ettiklerini koruyan bizlerden daha güçlü hissederler kendilerini. Bu bedenleri ve ruhları çarpılmış devler, dehşete düşürür bizi. Onları seyredince, insan olmakla kaldığımızdan utanırız. Ve sıra onların bizi seyretmesine gelince, vasatlığımızın onların merhametine ilham ettiği sözlerin şifresini çözeriz: "Biricik olma, garip olma cesaretini gösteremeyen zavallı yaratıklar." Kuşku yok ki, Şeytan onlar için çalışır ve başlarındaki haleye yabancı değildir. Bizim içinse, onunla barış imzalayıp hiçbir şey elde edememiş olmak, ne büyük bir aşağılama!

*

Yaşamın hizmetine girmiş bir yıkıcı, *iyiliğe yönelmiş* bir şeytan olan aziz, insanın kendisine yönelik çabanın en büyük ustasıdır. Eğilimlerine hâkim olmak için olduğu gibi, kendinden de korktuğu için iyiliğe katlanır ve hemcinsleri olduğunu, onlara karşı borçlu olduğunu düşünerek, merhametin yorgunluğuna boyun eğer. Acı çeker ve acı çekmeyi sever, ama acılarının sonunda varlıkları oyuncağı haline getirir, geleceğe bir göz atar, başkasının düşüncelerini okur, onulmazları sağaltır, bir zarara uğramadan doğanın yasalarına karşı gelir. Dua etmesi ve eğilimlere direnmesi bu gücü, bu özgürlüğü ele geçirmek içindir. Zevkin bilincindedir, onu yatıştırır, köreltir: Zevkin ardına düşseydi, artık ne olağanüstü olana erişebilecek ne de bunu istemekte haklı olduğunu ileri sürebile-

cekti, gücü ve yetileri küçülecekti: Arzularında enerjiden, tutkusunda güçten eser kalmayacaktı. Dilediği şey başka türden doyumlardır ve örnek olacak cinsten bir zevk: Tanrı'ya eşit olma. Duyulardan korkusu hesaplıdır, çıkara dayalıdır. Onları tefe koyup reddeder; yine de onların başka bir yerde, biçim değiştirmiş olarak karşısına çıkacağını çok iyi bilir.

Tanrısallığın yerini almaya can attığı için, buna ödül koymak ister: Böyle büyük bir amaç tüm araçları haklı kılar. Ebediyetin kırık dökük bir bedene vergi olduğuna inanmıştır, tüm zayıflık biçimlerini araştıracak ve kendi esenliğine karşı suikasta girişecek, selamet ve zaferini onun yıkıntısından elde etmeyi bekleyecektir. Kendini doğasına bıraksaydı, ölürdü; ama hırpalanmış yaşamsallığını kullandığı için ayağa kalkar. Uzun zaman dışavurulmamış bu yaşamsallık sonunda patlar. Ve göğü ele geçirmiş zorbayı oradan atmak için göğe yönelen korkunç bir sakata dönüşür aziz. Yaradılış'ın sırrına acıyla nüfuz etmiş olanlar arasında bölüştürülmüş böyle bir lütuf, ancak sağlığın bahtsızlıkla bir tutulduğu çağlarda olur.

*

Her esinli durum işlenen, istenen bir açlıktan doğar. Azizlik –sürekli esin– kendini öldürmeden... açlıktan ölmeye terk etme sanatıdır, bağırsaklara bir meydan okumadır, kendinden geçiş ile sindirim arasındaki bağdaşmazlığın gösterilmesi gibidir. Tıka basa yiyen, tıkınan bir uygarlık kuşkucu üretir, ama aziz asla. Mutlak ne? Bir beslenme sorunu. Beslenmenin neredeyse tümünü ortadan kaldırmadan hiçbir "içsel ateş", hiçbir "alev" olmaz. İştahımızı sınırlayalım: Organlarımız yanacak, maddemiz tutuşacaktır. Acıkınca yemek yiyen kişi manevi açıdan hüküm giymiştir.

Azizler yabani itkilerle hareket ettiklerinden bu itkileri denetim altına almayı başarmışlardı, demek ki onları gizlice korumayı da biliyorlardı. İyiliğin, gücünü fizyolojik dramlardan elde ettiğini ve varlıklara bağlanmak için bedene savaş açmak, onu bozmak, ona acı çektirmek ve boyun eğdirmek zorunda olduklarını bilmi-

yor değillerdi. Her aziz, ansızın aşkı benimsemiş, sonra kendinden nefret etmeye çalışan bir saldırganı anımsatır. Ve azizler sonuna kadar kendilerinden nefret etmeyi bildiler; ama bir gün bu nefret bitince, her engelden kurtulup özgür kaldılar: Çile onlara yıkımın anlamını, yararını göstermişti, saflığın ve kurtuluşun başlangıcını. Onlar da bize özgür olmak istiyorsak hangi işkencelerden geçmek gerektiğini gösteriyorlar.

Hangi seviyede cereyan ederse etsin, yaşamımız ancak görünür formları parçalamak için gösterdiğimiz çabalar oranında gerçekten bizim yaşamımız olacaktır. Can sıkıntısı, umutsuzluk, hatta iradesizlik bize bu konuda yardım edecek, ama onları eksiksiz bir deneyime dönüştürmek, başarısız olma tehlikesini de göze alarak, ayağa kalktığımız ve bu olumsuzlukları yaşamsallığımızın yardımcıları haline dönüştürdüğümüz zamana kadar onları yaşamak koşuluyla. Onu istemesini bilen için en kötü şeyden daha verimli ne vardır? Çünkü kurtarıcı olan acı değildir, acı çekme *arzusudur.*

Ortaçağın isterisiyle nasıl alay edilir? Hücrenizde ah çekiyor ya da uluyordunuz: Başkaları da size büyük saygı gösteriyordu... Huzursuzluklarınız sizi psikiyatra götürmüyordu. Aksine iyileşme korkusuyla onları azdırıyordunuz; sağlığınızı bir utanç gibi, bir kötülük gibi saklıyordunuz. Hastalık herkesin çaresi, en büyük ilacıydı. O günden beri gözden düşmüş olan, boykot edilen hastalık varlığını sürdürür, ama kimse istemez, aramaz onu. Biz hastalar, hastalıklarımızı ne yapacağımızı bilmiyoruz. Çılgınlıklarımızdan birkaçı ebediyen kalacak, hiç kullanılmadan.

En az bunlar kadar hayranlık verici başka isteriler, çılgınlıklar da vardı: Güneşe, Varlığa, Bilinmeyene ilahiler, şiirler onlardan doğuyordu. Mısır'ın, Eski Yunan'ın şafağında, mitolojilerin taşkınlığını, elementlerle ilk temastaki vurguları düşünün! Onlarla taban tabana zıtlık içindeyiz, kökenleri görüp heyecanlanamıyoruz: Sorularımız ritimlerle hoplayıp zıplamak yerine, kavram bayağılıklarında sürüklenip gidiyor ya da sistemlerimizin sırıtışları altında bozulup anlamsızlaşıyorlar. Nerede şiirsel duyarlılığımız,

ilk zamanlarımızın sarhoşluğu, nerede o şaşkınlıklarımızın şafağı? Pythia'nın ayaklarına kapanalım, eski esrimelerimize dönelim: *Biricik anlar* felsefesi... – tek felsefe budur.

*

Gizli yaşamımızı Tanrı'ya atfetmekten vazgeçtiğimiz zaman, mistiklerin kendinden geçişleri kadar etkili durumlara ulaşabileceğiz, öbür dünyaya başvurmadan bu dünyayı alt edebileceğiz. Yine de başka bir dünya takıntısı bize musallat olmak zorunda kalsaydı, sırf görünmez olana duyduğumuz ihtiyacı karşılamak için bile olsa başka bir dünya kurmak, duruma uygun bir dünya tasarlamak elimizde olacaktı. Önemli olan duyumlarımızdır, onların yoğunluğu ve nitelikleridir – kutsal olmayan bir çılgınlığa atılma yeteneğimiz gibi. Bilinmeyen konusunda azizler kadar ileri gidebileceğiz, onların araçlarını kullanmadan. Aklı uzun bir suskunluğa zorlamak bize yetecektir.

Kendimizle baş başa kalınca başka hiçbir şey de tüm yetilerimizi hoş bir şekilde askıya almaktan bizi alıkoyamayacak. Bu ruh durumlarını hayal meyal görenler, hareketlerimizin orada her zamanki anlamlarını yitirdiğini bilir: Uçuruma doğru çıkıyor, göğe doğru iniyoruz. Neredeyiz? Anlamsız bir soru; artık *yer*'imiz yok...

ÖFKE VE TEVEKKÜL

SÖZCÜKLERİN ÖMRÜ

Düşünce tarihinin mutlaklara dönüşmüş sözcüklerin geçidinden başka bir şey olmadığına ikna olmak için, yüzyıldır en etkili felsefi olayları saptamak yeter.

Pozitivizm çağında "bilim"in zaferini biliyoruz. Bilim adına konuştuğunu iddia edenler çok kolay zırvalayabiliyordu: "Kesinlik"e ya da "deneyim"e başvurduğu sürece her şey ona mubahtı. Madde ve Enerji, çok geçmeden kendini gösterdi: Büyük harflerinin saygınlığı çok uzun sürmedi. Patavatsız ve girişken olan Evrim onların aleyhine alan kazanıyordu. "İlerleme"nin akademik eşanlamlısı, yazgının iyimser taklidi olan Evrim bütün gizemi ortadan kaldırdığını, zekâları keyfince yönettiğini ileri sürüyordu: "Halk"a hasredilmiş olan yücelik gibi bir yücelik iliştirildi ona. Her ne kadar saygınlığını yitirdikten sonra yaşama şansına sahip olduysa da artık hiçbir lirik etki yaratmıyor; onu göklere çıkaran kendini tehlikeye atar ya da modası geçmiş bir şey yapmış olur.

Yüzyılın başlangıcına doğru kavramlara duyulan güven sarsıldı. Sonra Sezgi ve beraberindekiler geldi: süre, atılım, yaşam... bu durumdan yararlanacak ve bir süre egemen olacaklardı. Sonra bir yenilik gerekti: Varoluş'a geldi sıra. Hem uzmanları hem amatörleri heyecanlandıran büyülü bir sözcük. Anahtar sonunda bulunmuştu. Artık bir birey değil, bir *Var olan* idik.

Sözcüklerin çağlara göre dökümünü, felsefi modaların sayımını kim yapacak? Böyle bir girişimde bulunulsa, bir sistemin, ter-

minolojisiyle aynı yaşta olduğunu, her zaman biçiminin yıprandığını gösterirdi. Bizi hâlâ ilgilendiren böyle bir düşünürü yeniden okumaya yanaşmayız, çünkü düşüncelerinin kuşandığı söz aygıtına katlanmak olanaksızdır bizim için. Felsefeden yapılan alıntılar edebiyata zarar verir. (Fichteci bir dille karılmış olan Novalis'in bazı parçalarını düşünelim). Öğretiler tam da başarılı olmalarını sağlayan şey yüzünden ölür: üslup. Canlanmaları için onları kendi dilimizle yeniden düşünmek ya da işlenmeden önceki, ilk ve henüz şekillenmemiş gerçeklikleri içinde tasarlamak gerekiyor.

Önemli sözcükler arasında, oldukça uzun ömürlü, melankolik düşünceler doğuran biri var. "Ruh" diyorum ona. Güncel durumuna, acınası sonuna baktığınızda dar bir alanda sıkışıp kalırız. Oysa iyi *başlamıştı*. Yeni-Platonculuğun ona verdiği önemi anımsayalım: anlaşılabilir dünyadan türetilmiş kozmik ilke. Mistisizm etkisi taşıyan tüm antik öğretiler ona dayanır. Ruhun doğasını tanımlamaktan çok müminin onu nasıl kullanacağını belirlemeye özen gösteren Hıristiyanlık, ruhu insani boyutlara indirgedi. Doğayı kucakladığı ve hem sınırsız gerçeklik hem de açıklayıcı ilke olma ayrıcalığına sahip olduğu zamanı kimbilir ne kadar özlemiştir! Ruh modern dünyada birtakım küçük başarılarla konumunu sağlamlaştırdı. İnançlısı, inançsızı onu göz önünde tutmak, kollamak ve ondan yararlanmak zorundaydı; sırf onunla savaşmak için bile olsa, maddecilikten çok ondan söz ediliyordu; bu konuda çok gönülsüz olan filozoflar bile sistemlerinde ona yer veriyordu.

Bugün, kim aldırıyor ona? Dalgınlıkla anıyoruz ancak; şarkılarımızda kaldı adı: Ancak ezgiler katlanılabilir kılıyor onu, yıpranmışlığını unutturabiliyor bize. Söz ona katlanamıyor artık: Birçok anlam yüklenen ve birçok kullanıma açık olan ruhun tiridi çıkmış, yıpranmış, küçülmüştür. Patronu olan psikolog onu evirip çevirerek işini bitirmek zorunda kaldı. Sonsuza dek bir daha yaşanmayacak olan güzel başarılara duyulan şu özlemden başka bir şey uyandırmaz artık bilinçlerimizde. Eskiden bazı bilgelerin onu kutlu saydıklarını, onu tanrıların üstüne koyduklarını ve istediği gibi kullansın diye evreni ona armağan ettiklerini de söylemeli!

SOKRATES'İN HÜNERİ

Sokrates içindeki cinin doğası hakkında aydınlatıcı bilgi vermiş olsaydı, ününün büyük bir bölümünü yitirirdi. Bilgece ağzısıkılığı, eskiler arasında olduğu gibi modernler arasında da merak uyandırdı. Bu ağzısıkılık, ayrıca, felsefe tarihçilerine, tümüyle yabancı oldukları bir durum üzerinde durma olanağını sağladı. Bu örnek bir başkasını da çağrıştırıyor: Pascal. *Dipsiz kuyu gibi bir cin.* Felsefe için iki ilginç zaaf ya da manevra... Söz konusu dipsiz kuyu, kabul edelim ki, daha az tedirgin eder. Akılla açık bir kavga halindeki zihin için, onu kavramak ve ondan destek istemekten daha doğal bir şey olamaz; ama kavramın mucidi olan akılcılığın öncüsünün "iç ses"e dayanması doğal mıydı?

Bu tür ikirciklilik, gelecek kuşakları gözeten düşünürün verimli olmasına olanak vermez. Tutarlı bir akılcı hiç ilgilendirmiyor bizi: Onu tahmin ediyor ve, nereye varacağını bildiğimizden, sistemiyle baş başa bırakıyoruz onu. Hem hesaplı kitaplı hem de esinli olan Sokrates, çelişkilerine bizi şaşırtıp tedirgin edecek bir biçim vermeyi bildi. Cini, içinden duyduğu ses, tümüyle psikolojik bir olgu muydu, yoksa, derin bir gerçekliğe mi karşılık geliyordu? Tanrısal bir kaynağı mı vardı, yoksa sadece ahlaksal bir koşulu mu karşılıyordu? Cinin sesini gerçekten duymuş muydu, yoksa bir sanrıdan başka bir şey değil miydi? Hegel Sokrates'in cinini dıştan hiçbir etkinin olmadığı tümüyle öznel bir tanrısal esin olarak gördü; Nietzsche içinse tiyatrocu numarasıydı.

Yaşam boyu, birtakım sesler duyan insan rolünün oynanabileceğine nasıl inanılır? Böyle bir rolü sürdürmek, Sokrates için bile, olanaksız değilse de çok büyük bir başarı olurdu. İçindeki cinin ona egemen olması ya da kendisinin sırf davası uğruna onu kullanmış olması aslında o kadar önemli değil! Bunu tamamen uydurduysa, kendisini başkalarına karşı korumak için kuşkusuz buna mecbur olduğundandı. Kuşatılmış bir yalnızın ilk görevi, gerçek ya da sahte bir gizeme sığınarak, eşinden dostundan kaçmak-

tır. Gerçek cin ile uyduruk cin arasında, bir gizem ile gizem görünüşü arasında nasıl ayrım yapılabilir? Sokrates'in saçmalayıp saçmalamadığını ya da bir dalavere çevirip çevirmediğini nasıl bilebiliriz?

Bununla birlikte, onun öğretisi bizi ilgilendirmese de, kendisi hakkında yol açacağı tartışmaya kayıtsız kalamıyoruz: Kendisini *vaka* olarak kuran ilk düşünür o olmadı mı? İçtenliğin çözülmez bir sorun oluşu onunla başlamaz mı?

BİR BAHÇENİN ARKA YÜZÜ

Mutluluk sorunu bilgi sorununun yerini aldığında, felsefe kendini şüpheli bir etkinliğe vermek için asıl alanını terk eder: İnsanla ilgilenir... Daha önce ele almak lütfunda bulunmadığı sorular onu şimdi meşgul eder, o da dünyanın en ciddi havasına bürünerek bunları yanıtlamaya çalışır. "Nasıl acı çekmemeli?" sorusu bu felsefeyi gerektiren soruların başında gelir. Bir bıkkınlık dönemine giren, gitgide nesnel kaygıya, bilgi açlığına yabancı olan felsefe kurguyu terk eder ve şaşırtan hakikatlerin karşısına avutan hakikatleri koyar.

Harap ve köleleştirilmiş olduğu için bir huzur formülü ve kaygıya bir ilaç isteyen Yunanistan'ın Epikuros'tan beklediği bu tür hakikatlerdir. Psikanalistin bizim dönemimizde yaptığını o kendi döneminde yapacaktı: O da, kendi tarzında, "uygarlığın huzursuzluğu"nu ortaya çıkarmıyor muydu? (Şaşkın ama incelikli bütün çağların ruhların önünü açmaya girişen bir Freud'u vardır.) Felsefe, Sokrates'ten çok Epikuros'la tedavi pratiğine yöneldi. İyileştirmek ve özellikle iyileşmek... onun tutkusu buydu: İnsanları ölüm ve tanrı korkusundan kurtarmak istemesine karşın, Epikuros bu korkuları bizzat yaşıyordu. Övündüğü o sarsılmazlık günlük deneyimini oluşturmuyordu: "Duyarlılığı" ünlüydü. Bilimleri küçümsemesine gelince, ki daha sonra bundan dolayı kınanacaktı, bunun genellikle "yaralı kalpler"e özgü bir şey olduğunu biliyo-

ruz. Bu mutluluk kuramcısı hasta biriydi: Görünüşe bakılırsa günde iki kez kusuyordu. "Ruh bozuklukları"ndan o kadar nefret etmek için kimbilir hangi sıkıntılar içinde çırpınması gerekmişti! Edinmeyi başardığı bir parça dinginliği çömezlerine gösteriyordu: Ona gönül borcu duyan bu saf yürekler ona bir bilgelik onuru kazandırdı. Yanılsamalarımız onun çağdaşlarınınkinden çok daha zayıf olduğu için, Bahçesi'nin arka yüzünü rahatlıkla görebiliyoruz.

AZİZ PAVLUS

Hıristiyanlığı kaba bir dine dönüştürmüş olduğu için, Eski Ahit'in en berbat geleneklerini, hoşgörüsüzlüğü, kabalığı, taşralılığı Hıristiyanlığa soktuğu için onu ne kadar eleştirsek azdır. Onu ilgilendirmeyen, hiç anlamadığı şeylere ne büyük bir düşüncesizlikle burnunu sokmuştur! Bakirelik, cinsel perhiz ve evlilik üzerine düşünceleri tam anlamıyla iğrençtir. Din ve ahlak konusunda taşıdığımız önyargılardan o sorumludur, alıklığın kurallarını o saptadı, o çoğalttı içgüdülerimizi hâlâ kötürümleştiren bu kısıtlamaları.

Eski peygamberlerin coşkusundan, içli ve kozmik vurgusundan eser yoktur onda, ama yığınlardaki her zevksizlik, saçmalık, gevezelik ve yobazlık bulunur. Töreler son derece ilgisini çeker. Onlardan söz ettiği anda, kötülükle heyecanlanıp sarsıldığı görülür. Yıkmak istediği kent de kurmak istediği kent de yakasını bırakmadığı için, Tanrı ile insan arasındaki ilişkilere, bu insanlar ile töreler arasındaki ilişkilerden daha az önem vermiştir. O ünlü "Mektuplar"ını yakından inceleyiniz: Bıkkınlık ve hassasiyet, içe kapanış ve seçkinlik göremeyeceksiniz; öfke, burnundan soluma, hafif bir isteri; bilgi karşısında, bilginin yalnızlığı karşısında anlayışsızlık sarmıştır bu mektupları. Her tarafta birtakım aracılar, akrabalık bağları, aile fikri: Baba, Anne, Oğul, melekler, azizler; zihinsellikten hiçbir iz yok, belirgin bir kavram yok, *anlamak* isteyen kimse yok... Günahlar, ödüller, kötülüklerin ve erdemlerin muhasebesi. Soruları olmayan bir din: bir sürü insanbiçimcilik.

Onun bize önerdiği Tanrı yüzümü kızartıyor; onu bir yana atmak bir görev: Bulunduğu noktada zaten yitip gitmiş.

Ne Lao-Tzu ne de Buda tanınabilir bir Varlık adına konuşur; inanç manevralarını küçümserler, bizi derin düşünmeye davet ederler ve bu eylemin boşa çıkmaması için sınırı Tao ya da Nirvana ile tespit ederler. Onların başka bir insan kavramı vardı.

Her şeyi üstün... bir bireye mal etmemiz gerekip gerekmediğini nasıl düşünebiliriz? İlahilerle, dualarla aranmıyor, bulunmuyor hiçbir şey. Tanrıyı kişileştirmemiz ve ona yalvarmamız tembellikten. Eski Yunanlar, tanrılar onlara yetersiz geldiği zaman felsefeyle ilgilenmeye başladılar; Olympos'un bittiği yerde kavram başlar. Düşünmek kutsamaktan vazgeçmektir, gizeme karşı ayaklanmak ve onun iflas ettiğini haykırmaktır.

*

Din değiştiren biri, kendine yabancı bir öğretiyi benimseyerek, sadece zorluklara yan çizdiği halde, kendine doğru bir adım attığını düşünür. Güvensizlikten kaçınmak için (güvensizlik temel duygusudur) talihin önüne çıkardığı ilk davaya dört elle sarılır. "Hakikat"i ele geçirmiştir bir kez, eski kararsızlıklarının, eski korkularının hıncını başkalarından çıkaracaktır. Tipik bir dönme olan Aziz Pavlus örneğinde böyle oldu. Alt etmeye çalıştığı bir kaygıyı tumturaklı havalarıyla gizlemek istiyor, başaramıyordu.

Bütün dönmeler gibi, yeni inancıyla doğasını değiştireceğine, yazışmalarında ve vaazlarında gizlemeyi başardığı kararsızlıklarını yeneceğine inanıyordu. Oyunu bizi şaşırtmıyor artık. Nice insan kandı buna. Şurası gerçek, o dönem "hakikat"in arandığı, olgular ile ilgilenilmeyen bir dönemdi. Havarimiz, Atina'da kötü karşılandıysa, orada saçmalıklarına boyun eğmeyen bir ortam bulduysa; orada hâlâ *tartışma* diye bir şey olduğu ve tahtından inmeye yanaşmayan kuşkuculuk mevzilerini koruduğu içindir. Hıristiyan saçmalıkları orada tutunamıyordu; buna karşılık, diyalektiğe yanaşmayan alt tabakanın yaşadığı Korinthos'u baştan çıkaracaktı.

Halk sövgülerle, tehditlerle ve vahiylerle, gürültülü patırtılı sözlerle kafası ütülensin ister: Çığırtkanları sever. Aziz Pavlus çığırtkandı; antikçağın en esinlisi, en yeteneklisi, en uyanığıydı. Orada çıkardığı gürültünün yankılarını duyuyoruz hâlâ. Cambaz tiyatrosuna tırmanmayı ve öfkesini haykırmayı biliyordu. Yunan-Roma dünyasına bir panayır havası getirmedi mi? Çağının bilgeleri sessizliği, vazgeçişi, tevekkülü, gerçekleştirilemez şeyleri salık veriyorlardı; daha ustaydı o, ilgi çekici reçetelerle geldi: Ayaktakımını kurtaran ve ince duyguluların moralini bozan reçetelerdi bunlar. Atinalılardan öcü mükemmel oldu. Orada zafer kazanmış olsaydı, kini azalırdı belki. Başarısızlığın bundan daha vahim sonuçları olmamıştır hiç. Ve biz bugün, sakat, çarpılmış, çilekeş paganlar isek; iki bin yıllık derin, unutulmaz bir bayağılıktan geçmiş paganlar isek; bunu bu başarısızlığa borçluyuz.

*

Yahudi olmayan bir Yahudi, sapkın, hain bir Yahudi Aziz Pavlus. Çağrılarında, davetlerinde, öfkesinde ayırt edilen içtenliksizlik izlenimi buradan geliyor. Güven vermez: Gereğinden fazla inanmış görünür. Onu nereden yakalamalı, nasıl tanımlamalı bilinmez; bir tarih kavşağına yerleşmiş olduğu için birçok etkiye maruz kaldı. Bir sürü yol arasında duraksadıktan sonra, sonunda birini seçer, *doğru yolu*. Bunun gibiler yanlış ata oynamazlar: Davranışlarının uyandıracağı yankı çıkmaz akıllarından, gelecek kuşaklar yakalarını bırakmaz, kendilerini bir davaya adarlarsa en *etkili* kurban olarak adarlar.

Artık kime kızacağımı bilemediğimde, "Mektuplar"ı açıyor, hemen rahatlıyorum. Adamımı bırakmıyorum. Beni kendimden geçiriyor, titretiyor beni. Ondan *daha yakından*, çağdaşı olarak nefret etmek için aramızdaki yirmi yüzyılı silip süpürüyorum ve gezilerine katılıyorum; başarıları canımı sıkıyor, uğradığı işkenceler keyif veriyor. Bana bulaştırdığı taşkınlığı ona yöneltiyorum: Ne yazık ki İmparatorluk böyle davranmadı!

Çürümüş bir uygarlık kendi kötülüğü ile uyuşur, kendisini kemiren virüsü sever, kendisine saygısı yoktur artık, Aziz Pavlus diye birinin ortalıkta dolaşmasına izin verir... Böylece de yenilmiş olduğunu, çürüdüğünü, bittiğini kendine itiraf eder. Leş kokusu açgözlü ve çenesi düşük mezarcıları, havarileri cezbeder, heyecanlandırır onları. Bir ışık ve görkem dünyası bu "Esin perilerine düşman" kişilerin saldırganlığı karşısında boyun eğer. Bu kudurganlar, bugün bile, tiksintiyle karışık bir korku uyandırıyor bizde. Paganlık, zararsız bir silahla, dikbaşlı bir sürüye ince ayrımları fark ettiremeyecek kadar yüce bir ironiyle karşıladı onları. Düşünen bir ince duygulu, yalvaran bir kalın kafalı ile boy ölçüşemez. Küçümseme ve gülümseme yükseltilerinde donakaldığı için ilk saldırıda pes edecektir, çünkü ayaktakımının ayrıcalığı olan canlılık her zaman aşağıdan gelir.

Antikçağın kötülükleri Hıristiyanlığın kötülüklerinden binlerce kat iyiydi. Bu ateşli beyinler, gülünç vicdan azapları olan bu ruhlar, geç kalmış bir toplumun cana yakınlık hayalinin karşısına dikilmiş bu yıkıcılar, "kalpler"i temizlemek adına bilinçleri hırpalayacaklardı. Bu ruhlardan en yetkini bunun için bir sapkınlıkla çaba gösterdi; zihinleri önce yıldıran, ardından da onları damgalayan, sarsan ve onları aşağılık bir girişime ortak eden bir sapkınlıktı bu.

Yunan-Roma şafağı yine de bir başka düşmana, bir başka umuda, bir başka dine layıktı. Hıristiyan masallarının Stoacılığı kolayca boğduğu düşünüldüğünde, zerre kadar ilerleme olduğu kabul edilebilir mi? Stoacılık yayılmayı, dünyaya egemen olmayı başarsaydı, insan olumlu bir *sonuca varırdı*, ya da hemen hemen. Zorunlu hale gelen tevekkül; acılarımıza onurla katlanmayı, haykırışlarımızı susturmayı, hiçliğimizi soğukkanlılıkla öngörmeyi öğretirdi bize. O zaman şiir de törelerimizden kaybolup gider miydi? Şiirin canı cehenneme! Buna karşılık, yıkımlarımıza sızlanmadan katlanma yeteneğine sahip olurduk. Kimseyi suçlamamak, ne kedere gönül indirmek, ne sevince ne de pişmanlığa; evrenle ilişkilerimizi uyumlu bir yenilgi oyununa indirgemek, dingin mahkûm-

lar gibi yaşamak, tanrıya yalvarmamak, onu daha ziyade uyarmak... – bu olanaklı değildi. Her taraftan kuşatılmış olan ilkelerine bağlı stoacılık dövüşmeden ölecek zarafeti gösterdi. Bilgeliğin yıkıntıları üzerine kurulur her din: Stoacılığın stratejisi Hıristiyanlığa hiç uygun değildi. İnsanlar umutsuzluğa düşeceklerse diz çökmeyi ayakta durmaya yeğlerler. Kurtuluşa can atan, onların korkaklık ve yorgunluklarıdır, tesellisizliğe yükselme ve bununla gururlanmak için nedenler bulma konusundaki yeteneksizlikleridir. Kendisini hayatta tutan umutlarla birlikte ölene yazıklar olsun. "İdeal"e doğru sürünmek ve ona gömülmek yığınlara ve vaizlere düşer! Yalnızlık, bir veriden çok bir görevdir: Ona erişmek ve onu kabullenmek, dinsel olsun olmasın her türlü girişimin başarısını güvenceye alan alçaklığın yardımından vazgeçmektir. Düşüncelerin, davranışların ve tavırların tarihini özetleyin: *Geleceğin* her zaman yığınların suç ortağı olduğunu göreceksiniz. Marcus Aurelius adına vaaz verilmez: O yalnız kendisine seslendiğinden, ne çömezleri oldu ne de müritleri; oysa "Mektuplar"dan insanı canından bezdirinceye dek söz edilen tapınaklar kurmaktan hiç vazgeçilmez. Bu böyle devam ettikçe, ben de bütün hırçınlığımla ilgimizi pek kurnazca kendi acılarına çekmeyi bilmiş Aziz Pavlus'un peşini bırakmayacağım.

LUTHER

İnançlı olmak her şey değil; ona bir lanet gibi maruz kalmak, Tanrı'da bir düşman, bir cellat, bir canavar görmek, bununla birlikte sahip olduğumuz, hayalini kurduğumuz her insanlık dışı davranışı ona yansıtarak onu sevmek... bu da önemli. Kilise gülünç, bozuk, sevimli bir varlık yarattı Tanrı'dan; Luther karşı çıkar: Tanrı, ona göre, ne bir "koca bebek" ne "babacan biri" ne de ululanması istenen bir "boynuzlu"dur; her şeyi "yutucu ateş"tir O, "şeytandan daha korkunç" ve bize işkence etmekten hoşlanan bir çılgın. Ama O'na ürkek bir saygı duyduğundan değildir bu. Yeri geldikçe ters-

ler onu, eşiti gibi davranır ona: "Tanrı beni korumaz ve onurumu kurtarmazsa, kendisinden utansın." Diz çökmeyi, alçalmayı bilir; küstah olmayı, bir kışkırtma havasında yalvarmayı, iç geçirmeden paylamaya geçmeyi, *kalemşor* olarak dua etmeyi bildiği gibi. Her sözcük tapınmak ya da lanetlemek için uygundur, en kabası bile. Tanrı'yı sükûnete davet ederek alçakgönüllülüğe yeni bir anlam kazandırdı, onu yaratıcının yoksulluklarıyla yaratılmışınkiler arasındaki bir değiş tokuş haline getirdi. Dindarlığın ve iğdiş edilmiş kaygıların sonu! En küçük bir saldırganlık, inancı ayağa kaldırır: Tanrı müşfik çağrılara yanıt vermez; sorguya çekilmek, itilip kakılmak ister, Kilise'nin ortadan kaldırmak için boşuna çabalayıp durduğu yakınlarıyla arasındaki şu yanlış anlamaları sever. Müminlerinin *üslubuna* dikkat eden Kilise, kargışlardan, küfürlerden, bağırsak seslerinden, ilahiyatın ya da sağbeğeninin, hatta... aklın bile sansürüne meydan okuyan ifadelerden başka bir şeye yanıt vermeyen Gök'ten koparır onları.

Aklın hakkını filozoflardan istemeyin; onların işi aklı iyi kullanmak ve savunmak. Aklın sırrını çözmek için, onu bedelini ödeyerek kendi bedenlerinde tanıyanlara başvurun. Luther'in akla orospu demesi sıradan bir rastlantı değildir. Doğası da, tavrı da öyledir. Numarayla, oynaklıkla ve utanmazlıkla yaşamıyor mu? Hiçbir şeye bağlı olmadığından, hiçbir şey *olmadığından,* kendini herkese verir, herkes onun kendisine ait olduğunu öne sürebilir: Haklılar da, haksızlar da; kurbanlar da, zorbalar da. Hiçbir davaya hizmet etmez: Her şeyi hiç çekinmeden, hiç zayıflık göstermeden, hiçbir ayrıcalık tanımadan aynı düzleme koyar; ilk gelen lütfuna erişir. Ancak bönler onun en büyük varlığımız olduğunu ilan eder. Luther maskesini indirdi aklın. Şeytan tarafından ziyaret edilme onurunun herkese bağışlanmadığı bir gerçek.

*

Şeytanla içli dışlı yaşayanlar, kendini iğvaya kaptıran ve sırf daha iyisini bulmak için ondan kaçanlar... "Onu boynumda asılı olarak

taşıyordum," der Luther. "Yanımda yattı, yatağımda, karımdan daha çok!" Hatta "şeytanın Tanrı olup olmadığını" sorar kendine.

Bir sığınak olmaktan uzak olan inancı, istenen, aranan bir yıkımdı, hoşuna giden, onu kendi gözünde yücelten bir tehlikeydi. Saf din olsa bile kısır olurdu: Dinde derinlikli ve bulaşıcı olan şey tanrısal değil şeytansıdır. Dini Şeytan'ın dostlarından korumak istemek onun kanını kurutmak, onu yavanlaştırmak, küçültmektir. Kurtuluşun gerçekliğine inanmak için her şeyden önce düşüşün gerçekliğine inanmak gerekir: Her dinsel edim, inancın hammaddesi olan cehennemin algılanmasıyla başlar; cennet mi, o daha *sonra* gelir ancak, düzeltmeye yönelik ve avutucu bir şey olarak: Bir şatafat, gereksiz bir ekleme, denge ve bakışım duygumuzun gereği bir keyfiyet. Şeytandır ancak *zorunlu olan*. Ondan vazgeçen din zayıflar, parçalanır, yaygın, bilgiç bir dindarlık olur. Ne pahasına olursa olsun kurtuluşu isteyen, asla önemli bir dinsel kariyere ulaşamaz.

Reform'un başarısı vicdanların uykusunu kaçırmış, Roma'nın uyuşturucularını reddetmiş ve iyi bir Tanrı ve önemsiz bir Şeytan imgesinin karşısına ikircimli bir tanrı ve çok güçlü bir cin veya iç ses imgesini koymuş olmasıdır. Luther Alınyazısı düşüncesinin ahlak dışı bir düşünce olduğunu biliyordu. Onu savunmak, onu yaymak için fazladan bir nedendi bu. Görevi kafaları karıştırmak, onlarda infial uyandırmak, sıkıntılarını derinleştirmek, olanaksız umutlara zorlamaktı; kısacası, *seçilmişlerin sayısını azaltmaktı*. Bazı konularda Düşman'ın telkinlerine uyduğunu kabul edecek kadar dürüst biriydi. İnananların çoğunluğunu mahkûm etme yürekliliği ancak bununla açıklanabilir. Şaşırtmak, tedirgin etmek mi istiyordu? Hiç kuşkusuz. Peygamberlerin sinizmi bizi öğretileriyle, hatta kurbanlarıyla barıştırır...

*

Umutlu olamamasına karşın o da bir kurtarıcı simgesi oluşturur: Onun çizdiği yolda ilerleyen birçok özgürleşme hareketi var. Tan-

rı'nın mutlak egemenliğini ilan ettiyse bütün diğer otorite biçimlerini alçaltmak içindir. "Hükümdar olmak ve haydut olmamak, neredeyse olanaksız bir şeydir." Başkaldırı özdeyişleri güzeldir ama sapkınlıkla ilgili olanlar daha da güzel. Avrupa bir dizi bölünmeyle tanımlanıyor, başarıları heterodoksilerin geçit törenine dayanıyorduysa, bunu ona borçluydu. Birçok yenilikçinin atası olan Luther'in onlar karşısında iyimserliğe, devrimlerin onurunu lekeleyen bu kötülüğe kapılmamak gibi bir üstünlüğü vardı. Günah'ın kaynaklarına bizden daha yakındı, insanı özgürleştirmenin illaki onu kurtarmak demek olmadığını bilmiyor olamazdı.

Ortaçağ ile Rönesans arasında bocalayan, kanılar ile çelişik itkiler arasında kararsız kalan Rabelais, iç daralmalarıyla güçten düşmekte, rengi solmakta olan bir Hıristiyanlığı canlandırmaya herkesten daha uygundu. Yalnız o biliyordu, onu karartmak için nasıl davranacağını. Onun dindarlığı *kara* idi. Pascal'ın dindarlığı da Kierkegaard'unki de onun dindarlığı yanında sönük kalır: Biri fazla yazardır öteki fazla filozof. Ama o, gücünü köylülere özgü sinir zayıflığından alan Rabelais, İyiliğin güçleriyle de, Kötülüğün güçleriyle de savaşmak için gereken içgüdüye sahiptir. Sade ve hoş olan kabalığı asla bıktırmaz. Onda hiçbir sahtecilik, klasik havarilikten eser yoktur: ne bilgiç kin ne de yapmacık bir şiddet. Korkularının kaygısızlığı içinde bir mizah tınısı duyulur: Özellikle Hıristiyanlığın savunucularında olmayan bir şey. Luther mi? İnsanileşmiş bir Aziz Pavlus'tur o.

KÖKENLER

Kanın ve özsuyunun uykusuzluğunu, coşkuyu aşan paniği göze aldıktan sonra; uykuya ve en eski yalnızlıklarımızın boş bilgisine dönmemiz gerekmeyecek miydi? Bize uykusuzluktan önceki bir dünya gerekirken, biz kayıtsızlığa, canlıların, ruha mahkûm olanları bekleyen sıkıntılardan hiç etkilenmeyen mineralin yetkin iç kanamasına imreniyoruz. Taş, kendinden emin, hiçbir şey iste-

mez; oysa sessiz bir yakarı olan ağaç, yürek paralayıcı bir çağrı olan hayvan, sözün berisinde acı çeker. Sessizlik ve çığlık çağları onları kurtarmamızı, onlara tercüman olmamızı boşuna bekler; sözün firarileri olan bizler artık sadece ayrımsızlığın saltanatına, karanlığa ve ışık çarpmadan önceki sarhoşluğa, kökensel ışıksızlığın ortasında sürekli esrimeye can atıyoruz sadece. Bu ışıksızlığın izlerini içimizin en derinlerinde veya Tanrı'nın çeperlerinde bulmak arada bir nasip olacak bize.

KENDİNE ACIMANIN ÖTESİNDE

Mağlubu kendine acıyan biri sanmayın; o, karşı karşıya geldiği tehlikelere karşı kendini savunacak enerjiye sahiptir. Sızlansın bakalım! Yaşamsallığının kılığını böyle değiştirir. Elinden geldiği kadar kendini ortaya koyar: Gözyaşları saldırgan bir niyeti gizler çoğu zaman.

Coşkusunu ya da sinizmini zayıflık işaretleri gibi düşünmeyin; coşku ve sinizmi gizli bir güçten, içini dökme ya da geri çevirme yeteneğinden doğar. Duruma, koşullara göre birini kullanır: İyi donanmıştır. Zaten ufuksuz, dingin, çıkmazlarının içine gömülmüş, doruğuna bozgunda ulaşmakla övünen bir varoluşun avuntularından habersiz değildir. O halde onu mutluluğu ile baş başa bırakın. Buna karşılık, artık kendine acıyamayan, sefaletini reddeden, onu doğasının, sesinin dışına süren kişiyle ilgilenin. İnleme ve sırıtma olanaklarından vazgeçmiş olan bu kişi, nesne haline getirdiği yaşamıyla ilişkisini keser. Acıları da kendisinin dışında meydana gelir ve onları belleğinde tutarsa da, bu onların değerini düşürmek, onları şeyleştirmek, maddeye terk etmek içindir. Hiç kimse, kendisi bile, neye tepki verdiğini bilmez. Yolunu şaşırmış bilgeler vazgeçer ondan; ama onun aklını yitirmeden delilerden öteye gittiği görülebilseydi belki delilerde bir acıma ya da kıskançlık duygusu yaratırdı.

UÇURUMUN TADI

Mümin, her çözüm karşısında, bilgi sürecini her sonlandırma girişimi karşısında hoşgörüsüzlüğü, kesin olan karşısında tiksintiyi yaşadığı zaman, kurtuluşun çekiciliğine boyun eğmiş olduğu için cezalandırılacağını düşünür. Günahı böyle yaratır, ya da tek başına yaratılamayacak kadar etkili olan kendi "karanlıkları"na yönelir, bu karanlıklar onu ele geçirir ve Aydınlık'ta bir başarısızlığa çevirir.

Dindar düşünürleri okumaktan, onların ürküntülerine dalmaktan, onlarla beslenmekten kendimi alamıyorum. Pascal'ın ürküntülerine büyük bir mutluluk içinde tanık oluyorum ve ne kadar bizden biri olduğunu görmekten de şaşkına dönüyorum. Romantizm onun ele aldığı konuları sulandırdı sadece: Senancour dağınık bir Pascal'dır, Chateaubriand horlayan bir Pascal. Günümüz psikolojisinin işledikleri arasında onun şöyle bir dokunup geçmediği, önceden sezmediği konular pek azdır. Ama o daha iyisini yaptı: Dini, kuşkularla doldurarak ve düşünülüp taşınılmış bir uyuşukluğa benzeterek, inançsızın gözünde yeniden ayağa kaldırdı. Tutkulu, kararsız, kendi tarzında patavatsız olan bu cennet ve cehennemin dedikodu yazarı, kuşkusuz azizleri kıskanıyor, onlarla eşit olmamaya içerliyor ve karşılarına ancak parçalanmış bir inancı çıkarabiliyordu: Yerinde bir parçalanma, yoksa birkaç yavan *Fioretti* ya da uyutucu bir *Sofu Yaşama Giriş* bırakmış olacaktı. Tanrı lütfundan biraz daha çok kafasını kurcalayan can sıkıntısını düşünür sürekli; onu ruhumuzun "ağu"su, "kalbin derininde" yatan ilke, tözümüz haline getirir. Bu duyguyu sadece hissediyormuş gibi göründüğü mü söylenecek? Bundan daha yanlış bir şey olamaz; iyi yüreklilik ya da dindarlık numarası yapabiliriz, içtenlikle inanarak dua edebiliriz (ki o böyle yapıyordu), ellerimizi kavuşturup duruma uygun bir tutum takınabiliriz (salık verdiği şey buydu); ama hiçbir uygulama, hiçbir gelenek, hiçbir davranış bizi can sıkıntısına hazırlamaz; hiçbir öğreti onu öğütlemez, hiçbir

inanç bağışlamaz onu. Lanetlenmiş bir duygudur. Pascal onu kendinde bulduğu için isteklerine karşılık veriyordu ve belki de "ağu" sunu seviyordu. Aklı ondadır, "şan"da olduğu gibi; bize ondan öyle yoğunlukla söz ediyordu ki, şanın ona göre hiçliğimizi göstermek için bir bahaneden ibaret olduğunu düşünmek güçtür. Ona ihtiyacımız olduğunu belirtiyor ve onu tüm ayrıntılarıyla çözümlüyordu; kuşkulu ve anlamlı bir ayrıntı: Şan saplantısı altında saklanır genellikle can sıkıntısının işleri...

Pascal da her ahlakçı gibi ahlaksızdır, bizi acılarımıza ve yaralarımıza bağlamaya pek düşkündür; kendimizden nefret etmeyi, kendimizden korkmanın acılarını tatmayı öğretecektir bize; vicdanlarımız irinleniyorsa, vecd halindeki vebalılar gibi çürümüşlüğümüze hayran isek, sorumluluk ona aittir.

Hem etten kemikten kurtulmuştur hem de nefsine düşkündür, anlamsızlığımız üzerine eğildiğinde, zevkten dört köşe olduğunu hissederiz; hiçliğimizle sarhoş olur; bizi geçersiz kılan her şeyle heyecanlanır, sonsuzla en küçüğün karşıtlığı coşturur onu, çürümüşlüğümüzün gösterisine bir uzman olarak katılır: Hastalıklarımızdan hazlarımızın tözünü elde etme sanatına giden yolu açan o değil midir?

Kendinden nefret etmenin tadı: uçurumun tadı! Bunlardan birini yanında bulan birine acımayalım artık: Kuşkusuz bundan zevk alıyor, ama görünüşü kurtarmak için dehşete kapılmış görünüyordu. En büyük zekâlar bile hazları söz konusu olduğunda yalan söyler: Uçurumu gözetlemektir bu hazlardan biri. Bunu utanmadan kabul etmek için son zamanların utanmazlığı ve özel sırlarımız için hepimizin hissettiği şu merak şarttı. Aslında "kalbin derinleri"nde yapılan yoklamalar bizi Bilinçdışı'nın keşfine, Pascalcı "karanlıklar"ın son biçimine yöneltmek zorundaydı.

KURTULUŞA DOĞRU İLK ADIM

Öz ile ilgili bir deney yapmak, görünüşlerden kurtulmak için, bunu başarmak için büyük soruların ortaya konması kesinlikle gerekmiyor; herkes Tanrı üzerine konuşabilir ya da metafizik bir cila atabilir. Okumalar, sohbet, aylaklık gerekeni sağlar. Sahte tedirginden daha olağan bir şey yoktur, çünkü her şey öğrenilir, tedirginlik bile.

Bununla birlikte gerçek tedirgin, doğuştan tedirginlerin sayısı da sahtesinden az değildir. Sözcüklere verdiği tepkiden tanırsınız onu. Sözcüklerin yetersizliğinin ayırdında mı? Sözcüklerin fiyaskosu önce ona acı çektiriyor, sonra sevindiriyor mu? Hiç kuşkunuz olmasın, özgür bir ruh karşısındasınız ya da onu karşınızda bulmak üzeresiniz. Bizi olaylara, nesnelere sözcükler bağladığına göre, önce sözcüklerden vazgeçmeden olaylardan, nesnelerden kopamayız. Sözcüklere güvenen, her türlü bilgelikten haberdar olsa bile, kölelik ve bilgisizlik içinde kalır. Buna karşılık sözcüklere karşı ayaklanan ya da onlardan korkuyla vazgeçen herkes kurtuluşa yaklaşır. Bu korku ne öğrenilir ne de iletilir: İçimizde, en derinlerimizde hazırlanır o. Şaşkınlığından bu korkuyu hissedecek duruma gelen zavallı bir kaçık, gerçek bilgiye daha yakın, bunu duyamayan bir filozoftan daha "özgür"dür. Çünkü özle ilgisi olmayanı elemekten uzak olan felsefe onu kabullenir ve hoşlanır ondan: Felsefenin harcadığı tüm çabalar sözcüğün ve dünyanın ikiz hiçliğini algılamaktan bizi alıkoyma amacını gütmüyor mu?

İRONİNİN DİLİ

Cennete ne kadar yakın olursak olalım, ironi gelip bizi oradan uzaklaştırır. "Aptallık," der, "çok eski ya da gelecekteki bir mutluluk düşünceniz. Özlemlerinizden, zamanın başı ve sonuyla ilgili o çocuksu saplantınızdan kurtulun. Ölü süre demek olan ebediyet

ancak güçsüzlerin kafasını kurcalar. Bırakın an soğursun düşlerinizi!"

Bakışlarımızı bilgiye mi çeviriyoruz? İroni bize bunun yararsızlık ve saçmalığını gösterir: "Şeyleri sorunlara indirgemek neye yarar? Bilgileriniz birbirini geçersiz kılıyor, en eskisi en yenisinden üstün değil. *Zaten bilinen*'e hapsolmuşsunuz, sözcüklerden başka konunuz yok: Düşünce varlığa denk düşmüyor."

Dokuz yıl boyunca duvara karşı meditasyona dalıp öylece kalakalan bir Hindu keşişi düşünüp hayran olduğumuzda; ironi, bu keşişin bunca zahmetler sonunda hiçliği bulduğunu, zaten onunla başladığını bize öğretmek için araya giriverir! "Görüyorsunuz ya," der, "düşünce maceraları ne kadar gülünç. Görünüşler için ondan vazgeçin. Ama arkalarında bir derinlik, bir gizem aramayın; hiçbir şeyin ne derinliği ne de gizemi var. Yanılsamayı eşelemekten, tek mevcut gerçekliğe kastetmekten sakının." Bu dilde üsteleyen ironi bizi buna alıştırır, metafizik deneyimlerimizi de, bizi onları denemeye çağıran modelleri de tehlikeye atar. Mizahla ağırlaşır ironi ve bu mutlak demek olan *zamanın dışı* bizi gelecekten ebediyen dışlar.

ZULÜM - BİR LÜKS

Normal ölçülerde korku eylem ve düşünce için zorunludur, duyularımızı ve zihnimizi uyarır; o olmadan ne bir cesaret ne de bir korkaklık edimi olur... o olmadan, edim olmaz kısacası. Ama ölçüyü kaçırınca, içimizi kaplar, dışarı taşar, zararlı bir etkene, zulme dönüşen korku budur. Titreyen, başkalarını titretme düşü kurar, dehşet içinde yaşayan vahşet içinde ölür. Böyleydi Roma imparatorları. Birazdan boğazlanacaklarını hissettiklerinden, bunu önceden sezdiklerinden, kıyımla avunuyorlardı... İlk pusunun ortaya çıkarılması içlerindeki canavarı uyandırıyor, kışkırtıyordu. Korkuyu unutmak için de zulme batıyorlardı. Ama biz sıradan ölümlüler, başkasına karşı zalim olma lüksünü kendimize yakış-

tıramayız, dehşetimizi kendi bedenimiz ve ruhumuz üzerinde uygulamak ve yatıştırmak zorundayız. İçimizdeki zorba titrer; eyleme geçmesi, öfkesini boşaltması, öcünü alması gerekir; bizden alır öcünü. Durumumuzun alçakgönüllülüğü bunu gerektirir. İmparatorluğu olmadığı için kendi vicdanından başka ezip yaralayacak bir şeyi olmayan nice Neron vardır aramızda, korkularımızın içinde...

GÜLÜMSEMENİN ÇÖZÜMLEMESİ

Birini deliliğin bekleyip beklemediğini bilmek isterseniz, *gülümsemesine* bakmanız yeter. Sıkıntıyla benzer bir hava mı sezdiniz onda? O anda, çekinmeden ruh doktoru kesilebilirsiniz.

Bir varlığa bağlı olmayan ve başka yerden, bir *başkası*'ndan gelmiş gibi görünen gülümseme kuşkuludur; o gerçekte, bir başkasından, duygularını ortaya çıkarmadan önce bekleyen, hazırlanan ve kendini düzenleyen bir çılgından gelir.

Bizden yayılan geçici ışık olan gülümsememiz, sürmesi gerektiği kadar sürer, onu yaratan durumun ya da nedenin ötesinde devam etmez. Yüzümüzde gezinip durmadığından güçlükle fark edilir; belirli bir duruma yapışır, o an içinde dağılır gider. Öteki gülümseme, kuşkulu olan, onu doğuran olaydan sonra da devam eder, oyalanıp durur, nasıl yok olacağını bilmez. İlk anda dikkatimizi çeker, kafamızı karıştırır, sonra rahatsız eder bizi, sarsar, yakamızı bırakmaz. Onu soyutlamaya ya da reddetmeye çalışmayın boşuna, o bize bakar, biz ona bakarız. Onu atlatmanın, onun nüfuz etme gücüne karşı kendimizi savunmanın bir yolu yoktur. Bize esinlediği sıkıntı havası şişer, yoğunlaşır ve korkuya dönüşür. Ama o, bitme gücü olmadığından, muhatabımızdan ayrı ve bağımsız olarak açılıp gelişir: Kendinde gülümseme, ürkünç gülümseme, herhangi bir yüzü, örneğin bizimkini, gizleyebilen bir maskedir...

GOGOL

Bazı –doğrudur, ender– tanıklıklar onu bir aziz gibi gösterir bize; bazı tanıklıklar da –daha çoktur bunlar– bir hayalet gibi. "Bende, canlı bir varlık etkisi pek az uyandırıyordu," diye yazacaktı Aksakof ölümünün ardından. "Cesetlerden o kadar korkan ve görmeye dayanamayan ben, onun bedeni önünde hiçbir korku duymadım."

Onu asla terk etmeyen bir soğukluktan iflahı kesilmiş, söylenir durur: "Titriyorum, titriyorum." Ülke ülke dolaşır, doktorlara danışır, klinikleri aşındırır: Hiçbir iklimde iyileşmez bu içteki soğukluk. Hiçbir ilişkisi bilinmiyor onun. Yaşamöyküsü yazarları açıkça iktidarsızlığından söz eder. İnsanı daha çok yalnızlaştıran kusur yoktur. İktidarsız olan; onu başkalarından ayrı gösteren, onu anlaşılmaz ve usa aykırı gelecek şekilde tehlikeli kılan bir iç güce sahiptir; korkutur. Hayvan hayvanlıktan çıkar, insanın soyu ile ilişkisi kesilir, içgüdü yaşamı terk eder, o yitirdiği her şeyle belirginleşir: Zihnin gözde kurbanıdır. İktidarsız bir fare düşünülebilir mi? Kemirgenler söz konusu işi şaşılacak derecede iyi yapar. İnsanlar için aynısı söylenemez: İnsanlar ne denli ayrıksılarsa, varlık zincirinden onları koparan bu önemli zayıflık o denli belirginleşir. Tüm etkinlikler için izin verilmiştir onlara, zoolojinin bütününe bizi akraba eden o etkinliğin dışında. Cinsellik bizi eşitler, daha doğrusu: gizemimizi elimizden alır... Diğer ihtiyaç ve girişimlerimizden çok, cinsellik bizi benzerlerimizle eşitler; onu ne denli uygularsak, o denli herkes gibi oluruz: Yurttaşlığımızı kanıtlamamız hayvanlara özgü sayılan bir işlem sırasında olur: Cinsel eylemden daha *kamusal* bir şey yoktur.

Zorunlu ya da gönüllü perhiz, bireyi Tür'ün hem altına hem üstüne koyar, kafamızı karıştırıp bizi şaşkına çeviren bir aziz ve budala karışımına çevirir. Bir keşiş karşısında, ayrıca kadından vazgeçen, *bizim gibi* olmaktan vazgeçen her insanın karşısında duyduğumuz anlaşılmaz nefret buradan gelir. Yalnızlığını asla bağışlamayacağız: Bizi tiksindirdiği gibi küçük de düşürür bu yal-

nızlık; kışkırtır bizi. Kusurların tuhaf üstünlüğü! Gogol bir gün, aşka boyun eğseydi, "o anda toz olacağını" itiraf etmiştir. Bizi altüst eden ve büyüleyen böyle bir itiraf bize Kierkegaard'un "sırrı"nı, onun "ete batmış kıymık"ını düşündürür. Bununla birlikte Danimarkalı filozof erotik bir yaradılışta idi: Bozulan nişanları, aşktaki başarısızlığı yaşamı boyunca onu yedi bitirdi ve dinsel yazılarını bile etkiledi. O halde Gogol'ü Swift ile, şu öteki "şaşkın" ile mi karşılaştırmalı? Onun sevme şansı değilse bile, en azından kurban yaratma şansı olduğunu unutmak olur bu. Gogol'ün yerini belirlemek için Stella'sız, Vanessa'sız bir Swift hayal etmemiz gerek.

*

Müfettiş ya da *Ölü Canlar*'da gözlerimizin önündeki varlıklar, bir yaşamöyküsü yazarının gözlemi bu, "hiçbir şey" değildir, "hiçbir şey" olunca da "her şey"dirler.

Gerçekten de "töz"den yoksundurlar; evrensellikleri buradan gelir. Çiçikov, Pliuşkin, Sobakeviç, Nozdrev, Malinov, *Palto*'nun ya da *Burun*'un kahramanları, bizzat özümüze indirgenmiş bizler değilse, nedir bunlar? "Boş ruhlar" diyor Gogol; yine de belirli bir yüceliğe ulaşırlar: Düzlüğün yüceliğine. Âdeta saplantılarımızı, ufacık takıntılarımızı, her gün çevirdiğimiz dolapları incelemeye kendini vermiş bir Shakespeare, bayağılığı konu eden bir Shakespeare'dir o. Gündeliğin algılanmasında hiç kimse Gogol kadar ileri gitmemiştir. Onun kahramanları, gerçeklik dolayısıyla gitgide yok olurlar ve kendimizi tümüyle bulduğumuz simgelere dönüşürler. Düşmezler, oldum olası düşmüşlerdir. Aklımıza ister istemez *Ecinniler* geliyor; ama Dostoyevski'nin kahramanları sınırlarına doğru yükseldikleri halde, Gogol'ünkiler kendi sınırlarına geri çekilirler; birinciler onları aşan bir çağrıya yanıt verir gibi görünürken ötekiler sadece sınırsız bayağılıklarına kulak verirler.

Gogol ömrünün son yıllarında vicdan azabı içindeydi; kahramanlarının sadece kötülük, bayağılık, pislik olduğunu düşünüyor-

du. Onlara erdem kazandırmayı, onları güçsüzlüklerinden kurtarmayı düşünmek gerekiyordu. Böyle yazdı *Ölü Canlar*'ın ikinci bölümünü; bereket versin, ateşe attı onu. Kahramanları "kurtarılamaz"dı. Davranışı deliliğine verildi, oysa sanatçı vicdanının tedirginliğindendi; yazar peygambere üstün geldi. Ondaki acımasızlığı, insanları küçümsemesini, dünyayı lanetli görmesini seviyoruz: Öğretici bir karikatüre nasıl katlanırdık? Telafi edilemez bir kayıp der kimileri, daha doğrusu, yararlı bir kayıp.

*

Son dönemindeki Gogol nasıl kullanacağını bilmediği karanlık bir gücün etkisi altındadır; zaman zaman irkilmelerle uyandığı derin bir uyuşukluğa gömülür; bir hayaletin irkilmesidir bu. Ona "kaygı krizleri"ni uzak tutma olanağı veren mizah zamanla kaybolur. Acıklı bir serüven başlar. Dostları terk eder onu. *Mektuplarımdan Seçmeler*'i yayımlama çılgınlığını gösterir; bunun "halk için bir şamar, dostlarım için bir şamar, kendim için bir şamar" olduğunu kabul eder. Slavcılar ve Batıcılar görmezlikten gelir onu. Kitabı bir iktidar, kölelik övgüsü, bir gerici saçmalamasıydı. Mutluluğu için Matvey diye bir papaza, üzerinde bir günah çıkarıcı ve işkenceci etkisi bırakan, sanata duyarsız, dar kafalı birine sarıldı. Ondan aldığı mektupları üzerinde taşıyor, tekrar tekrar okuyordu – tam bir aptallık, budalalık tedavisi. Pascal'ın *aptallaşın* buyruğu bunun yanında basit bir şaka gibi kalır. Papaz Matvey'in Gogol üzerindeki etkisi Puşkin'in etkisinden daha büyük olmuştur. Puşkin dehasına destek olurken, Matvey dehasının kalıntılarını boğmaya çalışıyordu... Vaaz vermekle yetinmeyen Gogol kendini daha da cezalandırmak istiyordu; yapıtı kaba güldürüye, şaklabanlığa evrensel bir anlam veriyordu: Dinsel acıları hissedilmeliydi.

Onun ölüm döşeğinde çektiği acıları hak ettiğini, insan figürünü çarpıtma cesaretini bununla ödediğini ileri sürenler olabilir. Bunun tersi doğru gibi geliyor bana; doğruyu görmüş olmanın cezasını çekti: Sanat alanında, kefaretini ödediğimiz hatalarımız de-

ğil, "hakikatler"imizdir, gerçekten sezdiğimiz şeylerdir. Kahramanları peşini bırakmıyordu. Klestakov'ları, Çiçikov'ları, –kendi itirafına bakılırsa– hep içinde taşıyordu: Onların alt-insanlığı onu eziyordu. Hiçbirini kurtarmamıştı; sanatçı olarak kurtaramazdı da. Dehasını yitirince, kurtuluşunu gerçekleştirmek istedi. Kahramanları engelledi bunu. Dahası, istemeye istemeye, onların boşluğuna bağlı kalacaktı.

Burada, düşündüğümüz (Saint-Simon'un "doğuştan sıkkın" dediği) Naip değildir, Baudelaire ya da Kilise Adamı değildir, kötülüğün olmadığı bir dünyada yaşasaydı Şeytan'ın duyacağı can sıkıntısı da değildir, duaları kendi aleyhine dönen bir varlıktır. Bu aşamada, can sıkıntısı mistik bir onur kazanır. "Her mutlak duyum," diyor Novalis, "dinseldir." Gogol'de can sıkıntısı zamanla inancın yerini alır ve onun için mutlak duyum olur, din olur.

SÖZ USTALIĞI

En çok hangi varlığa imrendiğim sorulursa bana, yanıtım hazırdır: Sözcüklerin ortasında keyif çatan, onları tartışmaya açmadan, işaretlere, göstergelere benzetmeden, sanki gerçekliğe denk düşüyorlarmış ya da gündelik yaşam içine dağılmış mutlaktan ibaretlermiş gibi, refleks olarak gösterilmiş bir rıza ile orada saflıkla yaşayan varlık. Buna karşılık, sözcüklerin gizini ortaya çıkaran, iç yüzünü, hiçliğini gösteren varlığı kıskanmak için hiçbir nedenim yok. Bu sonuncusu için, gerçek olanla kendiliğinden ilişkiler yoktur artık; kullandığı araçlardan soyutlanmış, tehlikeli bir özerkliğe sıkışmış, onu korkutan bir kendiliğe erişmiştir. Sözcükler kaçar ondan: Onları yakalayamaz, nostaljik bir nefretle peşlerine düşer ve sırıtmadan ya da iç çekmeden asla ağzına almaz onları. Her ne kadar onlarla artık bir düşünce ve duygu ortaklığı olmasa da, vazgeçemez onlardan, en çok uzaklaşmış olduğu anda onlara daha çok tutunduğu açıktır.

*

Dilin bizde yarattığı tedirginliğin, gerçeğin bize esinlediği tedirginlikten hiç farkı yoktur; sözcüklerin derininde sezdiğimiz boşluk, nesnelerin derininde kavradığımız boşluğu anımsatır: Nesneler ile simgeler, gerçeklik ile göstergeler arasındaki ayrımın yapıldığı iki algı, iki deneyim. Şiirsel edimde bu ayrım kırılma şeklini alır. Uzlaşılmış anlamlardan, kalıtsal evrenden ve ortalıktaki sözcüklerden kendini içgüdüsel olarak kurtaran şair, bir başka düzenin peşindedir; apaçıklığın hiçliğine, bizatihi bakışa meydan okur. Söz ustalığına girişir.

Bir dünya düşünün, Hakikat sonunda keşfedilmiş, herkes boyun eğmiş ve o yaklaşıklığın ve mümkün olanın büyüsünü muzaffer bir şekilde darmadağın etmiş. Öyle bir dünyada şiir tasarlanamaz. Ama, şansına, hakikatlerimiz kurgulardan güçbela ayırt edilebildiği için, şiir onları kabul etmeye yanaşmaz; bizimki kadar gerçek, bizimki kadar sahte bir evren kuracaktır şiir kendine. Ama ne o kadar geniş, ne o kadar güçlü... Sayı üstünlüğü bizden yana: Kalabalığız, kendimizle ilgili uzlaşımlarımızda ancak istatistiğin verebildiği bir güç var. Bu üstünlüklere bir o kadar önemli bir başkası eklenir: Eskimiş sözcüklerin tekelini elinde bulundurma üstünlüğü. Yalanlarımızın öyle bir sayısal üstünlüğü olacaktır ki, her zaman şairlere galip geleceğiz, ve söylemin gelenekçiliği ile dizenin sapkınlığı arasındaki tartışma asla bitmeyecek.

Az da olsa kuşkuculuğun çekiciliğine kapılırız, yararcı dile karşı yaşanmış olan öfke yatışır ve zamanla boyun eğişe dönüşür: Ona razı olur, onu benimseriz. Çünkü nesnelerde sözcüklerden daha fazla töz yoktur, onların olasılık dışı olmalarıyla yetiniriz; olgunluktan ya da bıkkınlıktan, Söz'ün yaşamına karışmaktan vazgeçeriz: Hiçliğini ortaya çıkardıktan sonra, ona ek bir anlam yüklemek, sınırlarını zorlamak ya da onu yenilemek neye yarar? Kuşkuculuk: Sözcüklerin üzerine sarkan gülümseme... Onları sırayla ölçüp biçtikten sonra, iş biter, düşünmeyiz artık onları. "Üsluba" gelince, kendimizi hâlâ ona adamışsak eğer, bunun tek sorumlusu aylaklık ya da sahtekârlıktır.

Şair bunu başka türlü değerlendirir: Dili ciddiye alır. Kendine göre bir dil yaratır. Bütün tuhaflıkları sözcüklere karşı hoşgörüsüzlüğünden ileri gelir. Onların kabalığına ve yıpranmışlığına dayanamaz, onlar yüzünden ve onlar adına acı çekmeye yazgılıdır; ama yine de kendini onlarla kurtarmaya çalışır, kurtuluşunu onların canlanmasından bekler. Olaylara bakışı ne kadar yapmacık olursa olsun, şair asla gerçek bir inkârcı değildir. Sözcükleri canlandırmak istemek, onlara yeni bir cansuyu vermek, bir bağnazlık, çizgi dışı bir bulanıklık ister: Şiirsel olarak yaratmak Söz'ün suç ortağı ve tutkunu olmaktır, sahte bir nihilist olmaktır: Her türlü söz ustalığı bilinçliliğin zararına gelişir...

Şiirden sorularımıza bir yanıt vermesini ya da özsel bir esin sağlamasını beklememeli. Şiirin "gizemi" bir başka gizemden farklı değildir. O halde niçin başvururuz ona? Niçin –kimi anlarda– ona başvurmaktan rahatsız oluruz?

Sözcüklerin ortasında yalnız kaldığımızda, onlara en küçük bir heyecanı iletecek gücümüz kalmadığında ve bize en az bizim kadar kuru, etkisiz göründüklerinde, zihnin sessizliği nesnelerin sessizliğinden daha ağır olduğunda, insanlıkdışılığımızın dehşetinin bizi yakaladığı noktaya inmiş oluruz. Apaçıklıklarımızdan uzakta demir almış gemiler gibiyiz, bizi dilsizliğin içine atan bu dil korkusunu tanırız hemen – kesinlik ve kuşkularımızın geçici yitimi karşısında bizi yalnız şiirin avuttuğu baş dönmesi ânıdır bu. *Olumsuz saatlerin* içindeki mutlaktır şiir; hepsinin değil, sözel evrende yaşadığımız tedirginlikten doğan saatlerin. Şair sözcüklerle kurtulmaya çalışan aykırı bir yaratık olduğuna göre, evrenin boşluğunu bizzat boşluğun simgesiyle doldurduğuna göre (zira sözcük boşluktan başka bir şey midir?), bu olağanüstü düşünde niçin peşinden gitmiyoruz? Günlük dilin kurgularını ne zaman terk edip bu dilden başka kurgular, tekinsiz, hatta kesin kurgular istesek başvuracağımız insan şair olur. O zaman, her başka gerçekdışılık bizimkine yeğ görünmez mi? Bir dizede konuşmalarımızla ya da dualarımızla bayağılaştırılmış tüm bu sözcüklerden daha çok töz varmış gibi görünmez mi? Şiir ulaşılabilir ya da ulaşılmaz, etkili

ya da temelsiz mi olmalı, bu ikincil bir sorundur. Çalışma ya da esin, ne önemi var. Şiirden beklentimiz bizi sözün zulmünden, acılarından kurtarmasıdır. Bunu başarırsa, kurtuluşumuzu sağlar, *bir an için...*

Karşıt nedenlerden dolayı, dil sadece yığına ve şaire yararlıdır. Sözcüklerin üzerinde uyumakta ya da onlarla savaşmakta yararımız olabilir, ama onlardaki yalanı açığa çıkarmak için onları yoklamakla bir tehlikeyi de göze alırız. Bunun için uğraşan, onlarla ilgilenen ve onları çözümleyen biri sonunda onları bozar, gölgelere çevirir. Bunun cezasını çekecek, çünkü onların yazgısını paylaşacaktır. Herhangi bir sözcüğü defalarca yineleyin, bakın; hiçbir anlamı kalmayacak, sönüp gidecek, dolayısıyla *içinizde* de bir şey sönüp gidecektir. Sonra aynı şeyi başka bir sözcükte yapın. Adım adım, kısırlığınızın baş döndürücü noktasına, söz ustalığından çok ötelere varacaksınız.

Bir ayağımız çukurda olmadan, sözcüklere güvenmekten vazgeçmeyiz, kastetmeyiz güvenliklerine. Onların hiçliği bizim hiçliğimizden kaynaklanır. Zihnimizle bir bütün oluşturmayan sözcükler hiçbir zaman işimize yaramamış gibidir. Peki bu sözcükler var mı? Varoluşlarını hissetmeden kavrarız. Onların bizi, bizim onları terk etmemiz, ne yalnızlık! Özgürüz, bu doğru, ama onların zulmünü özleriz. Şeylerle birlikte varlardı; ortadan kayboldukları anda, şeyler de onları izlemeye hazırdır ve gözlerimizin önünde küçülüp giderler. Her şey azalır, her şey sönüp gider. Nereye kaçmalı, hangi yoldan kaçıp kurtulmalı bu küçülmeden? Madde pörsür, boyutlarını terk eder, yerlerini boşaltır... Böylece korkumuz genişler, her yeri kaplar ve evrenin yerini alır.

BİR İNSANDIŞININ İZİNDE

Hiçlik duygusunu hiçliğimizin duygusu yerine koyuyoruz, korkaklık bu. Çünkü genel hiçlik bizi güçbela kaygılandırır: Onda çoğu zaman bir vaat, parça parça bir yokluk, açılan bir çıkmaz yol görürüz.

Epey zamandır, kendisi ve başkası hakkında her şeyi bilen, tanrısal bir açık görüşlülük sahibi bir bilge-şeytan aramakta direttim. Onu bulduğuma inandığım her defasında, duruma bakıyor, sonra aşağıdan alıyordum: Yeni seçilmiş kişinin yine de bir lekesi, bir kara noktası vardı bilmediğim, onu insanların düzeyine indiren bir bilinçsizlik ya da zayıflık noktası vardı... Onda arzunun ve umudun ya da bir pişmanlık şüphesinin izlerini görüyordum. Sinizmi tam değildi, açıktı bu. Ne yaman düş kırıklığı! Arayışıma da devam ediyordum her zaman ve her zaman en gözde insanlarım bir yerde günah işliyorlardı: *İnsan* oradaydı, gizli, örtük ya da görünmez bir şekilde. En sonunda Tür'ün zorbalığını anladım ve hiçliğini tümüyle anlamış olan bir insandışının, bir aykırı varlığın peşinde koşmaktan vazgeçtim. Onu düşünmek çılgınlıktı; öyle bir şey var olamazdı, mutlak bilinçlilik organların gerçekliğiyle bağdaşmazdı.

KENDİNDEN NEFRET ETMEK

Özsaygı kolay şey: Korunma içgüdüsünden çıkmıştır, biraz bozulmuş olsalar da hayvanlar onu bilir. Daha zor olan ve yalnızca insanın başarabildiği şey, kendinden nefrettir. İnsanı cennetten kovdurduktan sonra, anların arasına giren boşlukta, onların arasında insanı uyanık tutmak için, onu dünyadan ayıran mesafeyi genişletmek için elinden geleni yapar bu nefret. Bilinç bu nefretten doğar, insan olgusunun hareket noktasını bu nefrette aramak gerek. Kendimden nefret ediyorum: insanım; kendimden tümüyle nefret

ediyorum; tümüyle insanım. Bilinçli olmak, kendinden ayrılmış, kopmuş olmaktır, kendinden nefret etmektir. Bu nefret köklerimize işler, aynı zamanda Bilim Ağacı'na özsuyunu sağlar.

İşte dünyanın dışında ve kendinden uzaklaşmış insan. Onu canlılar arasına koymak çok güç, yaşamla ilişkisi o kadar yüzeyseldir; ölümle ilişkisi de öyle. İkisi arasında tam bir yer edinemeyen insan ilk adımlarından beri hile yapmakta. İnsan: davetsiz bir misafir, sahte bir canlı, sahte bir ölümlü, düzenbaz. Bilinç, bu olduğu şeye katılmama, bu hiçbir şeyle örtüşmeme yetisi, yaradılış düzeninde hiç öngörülmemişti. O bunu bilir, ama ne sonuna dek kabullenmeye cesareti vardır, ödü patlar bundan, ne de kurtulmak için vazgeçer ondan. Doğasına yabancı, kendi içinde yalnız, bu dünyadan da ötekinden de kopuktur, hiçbir gerçekliği tümüyle benimsemez. Kendisi yarım gerçekken nasıl başarsın ki bunu? *Varoluşsuz* bir varlıkken.

Zihne doğru attığı her adım yaşama zıt bir yanılgıya denktir. Şeylerle yeniden bağ kurmak için bilinç serüvenine nasıl da son verir! Ama kurtulmayı ne istediği ne de başarabildiği kendinden nefret duygusuyla (suçluluk duygusunun sona erdiği) bu sersemlik halinden kurtulur. Varlıkların çizgisinden, bilinen kurtuluş yollarından ayrılan insan, *önemli* hayvan unvanını koruyabilmek için hiç durmadan yenilikler yapar.

Bilinç onda her ne kadar geçici bir olgu ise de, patlama ve onunla birlikte parçalanma noktasına varıncaya kadar onu zorlamak hakkıdır. Kendini yok ederken, özüne yükselecek ve görevini yerine getirecektir; kendi kendinin düşmanı olmak görevini. Yaşam maddeyi bozduysa, o da, evet, yaşamı bozmuştur. Deneyimi tekrar yaşanacak mı? Geleceği varmış gibi görünmüyor hiç. Her şey şunu gösteriyor: İnsanoğlu doğanın yapacağı son çılgınlık!

MASKENİN ANLAMI

Düşüncemiz ne kadar ilerlese de, çıkarlarımızdan ne kadar kopuk olsa da, bazı şeylerin adını koymakta tereddüt eder. Son korkumuz mu söz konusu? Gizler bu korkuyu, bizi gözetir, kollar. Böylece, ne zaman ki onca deneyimden sonra "yazgı"mız ortaya çıksa, düşüncemiz orada bir sınır, ötesinde her türlü araştırmanın amaçsız olacağı bir gerçeklik gösterir bize. Ama bu sınır, bu gerçeklik, iddia ettiği gibi gerçekten o sınır, o gerçeklik midir? Bizi ona bağlamak, onu bize kabul ettirmek istediğinde kuşkulu göründükçe, kuşkulanırız ondan. Bir bitimin olamayacağını ve onun içinde bir başka gücün, üstün bir gücün ortaya çıktığını hissederiz. Bu gücü görmezlikten gelmek için düşüncemiz ne kadar hile ve gayret gösterirse göstersin, sonunda onu tanır, adını da koyarız. Ve gerçeğin tüm niteliklerini elinde toplamış görünen bitim, bu son artık bir yüzden başka bir şey değildir. Bir yüz mü? Hatta o bile değil, *bizi incitmeden* ortadan kaldırmak için kullandığı gücün basit bir görüntüsü, değişik bir biçimi.

"Yazgı" sadece bir maske, ölüm olmayan her şeyin maske olması gibi.

TRAJEDİ SALGINI

Acılarını bir solukta okuduğumuz şanslı kahramanın, trajik insanın bizde uyandırdığı duygu acıma değil, kıskançlıktır, sanki bizim hakkımızdır o acılar ve kahraman onları bizden aşırmıştır... Onları geri almaya neden çalışmıyoruz? Her durumda bizi ilgilendirir onlar... Buna daha iyi ikna olmak için, onları kendi acılarımız olarak ilan ediyor, büyütüyor, ölçüsüz boyutlara çıkarıyoruz; trajik kahraman boşuna kıvranıyor, boşuna sızlanıyor karşımızda, duygulandıramıyor bizi, çünkü biz onun izleyicileri değil, salondaki rakipleriyiz – *onun* acılarına ondan daha iyi katlanabilecek

rakipleriz: Acıları sahiplenirken, *sahnedeki* konumlarının ötesinde abartırız. Yazgısını kuşanmış, ondan çok daha hızlı kendi bozgununa doğru koşan bizler, olsa olsa yukarıdan bir tebessüm göndeririz ona; suçun ya da cinayetin, vicdan azabının ya da kefaretin artılarını kendimize saklarız. Ne kadar yakındır bize, ne kadar basit görünür ıstırabı! Onun tüm acılarını biz yüklenmedik mi? Ete kemiğe büründürmek istediği ama başaramadığı kurbanı biz temsil etmiyor muyuz? Ama, ey acı alay, sonunda ölen *odur* yine!

SÖZCÜĞÜN DIŞI

Edebiyatın içine kapandıkça, onun hakikatlerine uyar, onları doğrulamaya, hiçliklerini süslemeye çalışırız. Üzücü bir durum kuşkusuz. Ama daha kötüsü var: bilgeliğin hakikatlerini kucaklamadan, bu hakikatleri aşmak. Hangisine yönelmeli? Zihnin hangi alanına yerleşmeli? Edebiyatçı değiliz artık; yine de yazıyoruz, anlatımı tümüyle küçümseyerek. Birtakım eğilim kalıntılarını korumak ve bundan vazgeçme cesareti olmamak, edebi olsun olmasın her eğilimi kökünden kazıma cesaretine dayanan bilgeliğin tanımadığı anlaşılmaz, ikircikli, hatta trajik bir durumdur. Yolu Edebiyattan geçme talihsizliğine uğrayan insan biçim fetişizmini ya da sadece sözcüklere nasip olan bir boşinancı her zaman koruyacaktır. Savsakladığı ya da korktuğu bir yeteneğe sahip olan bu insan, inançsız bir şekilde ister istemez yarım kalmış birtakım girişimlere ya da işlere atılır; herkese nasip olmayan bu Boşluk başarısında gözü olan söz ile sükût arasında kalakalmış bu savruk kendi adına konuşur ya da kendi adına bağlanır. "Gerçek yaşam" sözcüklerin dışındadır.

Sözcük yine de kafamızı bulandırır ve bize egemen olur: Evreni onun içinden çıkaracak kadar ileri gitmedik mi? Kökenimizi farfara bir tanrının gevezeliğine, doğaçlamalarına bağlamadık mı? Evrenin doğumunu söze indirgemek, dili Yaradılış'ın aracı haline getirmek, başlangıcımızı aldatıcı bir Söz ilkçağına mal etmek!

Görüldüğü üzere edebiyatın geçmişi çok gerilere gider, çünkü – saçmalamaktan yana hiç eksiğimiz olmadı– maddenin ilk sıçrayışlarını ona bağlamaya çekinmedik.

YALANIN ZORUNLULUĞU

Girdiği yolun başında ölümcül hakikatleri sezen insan, artık onlarla yaşayamayacak duruma gelir: Ona sadık mı? İşte o zaman ondan umut kesilir. O hakikatleri unutmak, onları yadsımak... – yaşamla barışmasının, Bilgi'nin, Dayanılmaz-olan'ın yolunu terk etmesinin tek yolu budur. Yalanın, eyleme teşvik eden her yalanın ardından, ona tapar ve kurtuluşunu ondan bekler. Herhangi bir saplantı baştan çıkarır onu, yeter ki içindeki merak şeytanını boğsun ve zihnini dondursun. Bu yüzden, dua ya da bambaşka bir delilik sayesinde düşüncelerinin akışını durduran, zekânın sorumluluklarından kurtulan ve soluğu bir tapınakta ya da bir tımarhanede alma mutluluğuna erişen herkesi kıskanır. O da nelerini vermezdi, bir yanılsama sayesinde, bir aptallığa sığınarak sevinebilmek için! Bunun için çalışacaktır. "Yıkımımdan kurtulmak için oyun oynayacağım, inatla, kaprisle, nobranlıkla direteceğim. Solumak beni büyüleyen bir sapkınlık. Hava kaçar benden, toprak titrer ayaklarımın altında. Tüm sözcükleri çağırdım ve bir dua haline gelmelerini emrettim; suskun sözcükler donakaldı. Çığlığım bunun için, susmayışım bunun için: 'Hiçbir şey umurumda değil, benim hakikatlerimin dışında!'" İşte yalanlardan kurtulmaya, onları ıskartaya çıkarmaya hazırlananın hali bu. O kadar uzun süre istemiş olduğu körlüğü göklere çıkarırken bir sıkıntı alır onu, cesareti kalmaz: Bilgisinin öcünden, açık görüşlülüğünün geri dönüşünden, onca acı çektiği kesinliklerinin baskınından korkar. Her türlü güvenceyi yitirmiştir, kurtuluş yolunun ona yeni bir cehennem azabı gibi görünmesi için bu kadarı yeter.

Kuşkuculuğun geleceği Safyüreklilik, iyimserlik, cömertlik... bunlara botanikçilerde, saf bilimlerin uzmanlarında, kâşiflerde rastlanır, politikacılarda, tarihçilerde ya da papazlarda asla. Birin-

ciler, birbirlerine pek aldırmazlar, ikinciler ise birbirlerini etkinlik ve araştırmalarına konu ederler. İnsan ancak insanla yakınlaştığında hırçınlaşır. Düşüncelerini insana yöneltenler onu incelemek ya da yardım etmek isteyenler, er geç ondan nefret edecek, tiksinecek duruma gelirler. Psikolog böyledir, ama mesleği gereği yakınlarına en küçük bir güven duymayan, yanılsamadan en uzak örnek insan papazdır; bilmiş görünüşü, kurnazlığı, sahte yumuşaklığı ve derin sinizmi bundandır. İçlerinde azizliğe yönelenler, doğrusunu söylemek gerekirse pek azdır; müritlerini daha yakından gözlemiş olsalardı bunu başaramazlardı: İlk günahın meraklıları –ve asalakları– olarak yaşamayı beceremeyen, yolunu şaşırmış, *kötü* papazlar oldular.

İnsan hakkındaki her yanılgıdan kurtulmak için, günah çıkartma bilimine, bu çok eski deneyime sahip olmak gerekirdi. Kilise öyle yaşlı, öyle uyanık ki, artık ne kimsenin kurtuluşuna inanabilir, ne de hoşgörüsüzlükten hoşlanabilir. Ateşli ve şüpheli insanlardan oluşan sınırsız bir yığınla dalaştıktan sonra, sonunda onları kavramak ve onlardan bıkmak, kuruntularından, acılarından ve itiraflarından tiksinmek zorunda kalacaktı. Ruhların kuytusunda iki bin yıl! Onun için bile çok fazlaydı bu kadarı. Bıkkınlık eğiliminden şimdiye kadar olağanüstü korunmuş olan Kilise, artık boyun eğiyor buna: Yükümlü olduğu vicdanlar onu tedirgin ediyor, yiyip bitiriyor. Sefaletlerimizden, alçaklıklarımızdan hiçbiri onun ilgisini çekmiyor artık: Merhametini ve merakını tükettik. Hakkımızda her şeyi bildiği için, küçümsüyor bizi, başka yerde koşuşturmamıza, araştırmamıza aldırmıyor... Bağnazlar daha şimdiden terk ediyorlar onu. Yakında kuşkuculuğun son sığınağı olacak.

KORKUNUN GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİM

Rönesans'tan beri, bilim, ne düşman ne dost, kayıtsız bir doğada yaşadığımıza inandırmaya çalıştı bizi. Korku rezervlerimizdeki azalma bunun sonucu olsa gerek. Önemli bir tehlike, çünkü bu korku, varoluşumuzun ve dengemizin koşullarından, temel öğelerinden biriydi.

Ruh durumlarımıza yoğunluk ve dirilik veren korku merhamet ve ironimizi kamçılıyor, nefretlerimizi olduğu gibi aşklarımızı da canlandırıyor, duygularımızın her birini acıyla tatlandırıyordu. Soluğunu ensemizde hissettiğimiz sürece biz, varlıktan hoşnut, belirsizliklere ve tehlikelere susamış, yenmeye ya da yenilmeye hasret kovalananlar oluyorduk. Pervası, müdanası olmayan korku, densizlik konusundaki marifetlerini, korktuğumuz ve çok sevdiğimiz ustalığını sergiliyordu. Bize verdiği ürpertiler ne kadar büyükse ona düşkünlüğümüz de o kadar büyüyordu. Egemenliğinden kurtulmayı kimse aklından geçirmiyordu. O bizi yönetiyor, bize boyun eğdiriyordu, biz de zaferlerimize ve bozgunlarımıza bunca güvenle yön verdiğini görmekten mutluyduk. Değişimden muaf görünen korkunun kendisi de değişim geçirmeliydi, hem de en acımasızlarını. Onu ortadan kaldırmak için sabırsızlanan "ilerleme"nin darbeleri altında, özellikle son yüzyılda, gizlenmeye, çekingen ve hatta utangaç olmaya, alıp başını gitmeye, neredeyse yok olmaya başladı. Daha uyanık olan çağımız sonunda ürküntüye kapılır bundan: Nasıl yardımına koşmalı, diye düşünüyor insan, ona eski konumunu nasıl kazandırmalı, ona haklarını nasıl iade etmeli? Bilimin kendisi üstlendi bu işi; tehdit oldu, dehşetin kaynağı oldu. Ve mutluluğumuz için gerekli bu kadar korkuya sahip olduğumuzdan eminiz şimdi!

VARMIŞ BİR ADAM

Derinliklerle ilişkisini kesmeyen, onlarla düşüp kalkan kişide bir saygı uyandırmıyor "gizem", ondan hiçbir şekilde söz etmez, ne olduğunu da bilmez; orada yaşar... İçinde devindiği gerçeklik ondan başkasını kapsamaz; daha aşağı ve ötede hiçbir alan yoktur; o her şeyin aşağısında ve her şeyin ötesindedir. Aşkınlıktan usanmış, zihinsel işlemlerin ve onlara bağlı yükümlülüklerin üstündedir, dayanağı sonu gelmez ilgisizliğidir... Ne din ne metafizik karıştırır kafasını; dipsizlikteyken neyin dibini bulacak ki? Doymuştur kuşkusuz. Ama hâlâ var olup olmadığını bilmez.

Verili bir gerçekliğin arkasında bir başka gerçekliği aradığımız ölçüde, bizzat mutlak'ın ötesinde, hâlâ aradığımız ölçüde, kendimizi perçinleriz. İlahiyat Tanrı'ya mı takılıp kalır? Asla. Daha yükseğe çıkmak ister, tıpkı özü araştıran, ama ona takılıp kalmaya tenezzül etmeyen metafizik gibi. İkisi de nihai bir ilkede demirlemekten korkar, gizden gize geçer, açıklanamaz olanı yüceltir ve utanmadan kötüye kullanır. Gizem, ne büyük şans! Ama gizeme erdiğine inanmak, onu bildiğini ve orada ikamet ettiğini sanmak ne büyük bir lanet! Arayış bitti: Gizem orada, elin erişebileceği yerde. Bir ölünün elinin...

HÜZÜN KIRINTILARI

I. Ansızın, her şeyin berisine, her nesnenin varolmayış noktasına doğru kayıp gidiyorum. Ben: bir etiket. Yüzüme koşut olarak bakışlarım içinde kendime dalıyorum. Her nesne başka, her şey başka. Bir yerde, bir göz. Kim gözetliyor beni? Korkuyorum ve sonra korkunun dışına atıyorum kendimi.

Yaşadığım anların, olduğum öznenin dışında nasıl girebilirdim zamana? Süre mumyalaşıyor, oluş olmuş bitmiş. Soluyacak, bağı-

racak zerre kadar hava yok artık. Soluk yadsınmış, düşünce susuyor, zihin-ruh artık yok. Tüm evetleri çamura buladım, iskeletin parmağındaki yüzükten daha bağlı değilim dünyaya.

II. "Başkaları," demişti bir berduş bana, "ilerlemekten zevk alıyor; ben, gerilemekten." Ne mutlu o berduşa! Ben gerilemiyorum bile; duruyorum... Gerçekliğin kendisi de öyle, kuşkularımdan dolayı o da duruyor. Kuşkularımla beslendikçe, onları şeylere yansıtıyor, kararsızlıklarımla öcümü alıyorum onlardan. Her şey dursun, mademki, herhangi bir ufka artık ne bir adım atabiliyorum, ne de düşünebiliyorum bunu. Dünyadan önceki bir tembellik beni *bu* âna çiviliyor... Ne zaman ki, onu sarsmak için, içgüdülerimi uyarsam, bir başka tembelliğe, melankoli adını taşıyan şu trajik tembelliğe yenik düşüyorum.

III. Tenden, organlardan, her hücreden duyulan tiksinti, asli, kimyasal bir tiksinti. Bende her şey parçalanıyor, bu tiksinti bile. Hangi içyağında, hangi pislikte barınıyor ruh! Her gözeneği bir hayli kokuyu yok edip yine de uzayı kokutan bu beden, olsa olsa, bir bok yığınından, içinden geçen neredeyse o kadar iğrenç kandan, yerkürenin geometrisini bozan bir urdan başka bir şey değildir. Doğaüstü bulantı! Çürümesinin hangi aşamada olduğunu, onu bekleyen morarma yazgısını, istemeye istemeye de olsa bana açıklamayan kimse yaklaşamaz bana. Her duyum kasvetli, her şehvetin sonu mezar! Ne kadar iç karartıcı olursa olsun, hangi düşünce hazlarımızın telkin ettiği sonucun, kâbusun düzeyine çıkabilir? Metafiziksel gerçekleri sefahat arasında arayınız, başka bir yerde bulamazsınız. Hiçliğimizi, eğlencelerimizin bizden bir an için gizlediği uçurumu ancak duyularımızı bitkin düşürürken, onlara işkence ederken kavrarız. Çok saf ve çok yeni olan ruh veya zihin yaşlı bedeni kurtaramaz, gittikçe çürür gözlerimizin önünde beden. Bu çürümeyi izlerken sinizmimiz de geri adım atar ve gözyaşları içinde bayılır. Başka işkencelere, o kadar katlanılmaz olmayan bir gösteriye layık olurduk o zaman. Aslında ne bedenle-

rimizle kurtuluş vardır ne de ruhlarımızla. Günlerimin bir dökümünü yapsaydım, kuşkusuz birçok cehenneme tek başına yetmeyecek tek bir gün bulamazdım.

"Tanrı'nın mührü" ile alınları damgalanmayanları Kıyamet'te en kötü işkencelerin beklediği söylenmiştir. Herkes bağışlanacaktır, onlar hariç. Çekecekleri acılar akrep tarafından zehirlenmiş bir insanın acılarına benzeyecek ve ölümü, aslında içlerinde olan ölümü isteyecekler boş yere...

"Tanrı'nın mührü" ile damgalanmış olmamak – nasıl da anlıyorum, nasıl da anlıyorum bunu!

IV. Aklıma estikçe şu imparatoru, Tiberius'u düşünüyorum; sertliğini ve acımasızlığını, adalara olan tutkusunu, Rodos'ta geçen gençlik yıllarını, Kapri'deki yaşlılığını. İnsanoğlunu kavranılmaz bulduğu için seviyorum onu, kimseyi sevmediği için seviyorum. Kupkuru, sivilceli, ancak dehşetin içini ısıtabildiği buz gibi bir canavar, sürgün tutkusu vardı: Sanki kaleme aldığı sürgün listesinin başında o vardı... Yaşadığını hissetmek için, korku duyması ve ondan esinlenmesi gerekiyordu: Herkesten korkuyorsa, herkesin ondan korkmasını istediği içindir. Girmeye cesaret edemediği Roma'nın varoşları ile Kapri arasındaki bu gidiş geliş, insanların ona verdiği bu tiksinti... Bir başka çağın yergicisi olan Swift gibi o da, insandan önce bir yergici. Her şey beni terk ettiğinde, *kendimi terk ettiğimde*, iğrençliklerine ve acımasızlıklarına sarıldığım, sarhoşluklarından güç aldığım bu iki kişiyi düşünüyorum. Kendimi terk ettiğimde, evet, onlara doğru yöneliyorum: O zaman hiçbir şey beni onların yalnızlığından ayıramaz.

V. Kimileri için mutluluk öyle tuhaf bir duygudur ki onu yaşadıkları anda kaygılanır ve yeni durumları hakkında kendilerini sorguya çekerler; geçmişlerinde buna benzer hiçbir şey yoktur: En kötünün güvenliğinden ilk kez dışarı çıkmışlardır. Beklenmedik bir ışık korkudan titretir onları, sanki güneşler asılıdır parmaklarında, un ufak olmuş cennetleri aydınlatmak için. Kendilerini kur-

tarmasını umut ettikleri bu mutluluk, niçin böyle bir çehreye bürünür? Ne yapmalı? Belki de onlara ait değil bu mutluluk, belki de yanlışlıkla çıktı karşılarına. Apışıp kalmış, büyülenmişlerdir, onu doğalarına katmayı, ona sahip olmayı denerler, mümkünse, ebediyen. Ona öyle kötü yakalanmışlardır ki, ondan zevk almaları için, onu eski korkularına eklemek zorunda kalırlar.

VI. İnancın kendisi hiçbir şeyi çözmez; siz ona eğilimlerinizi ve kusurlarınızı eklersiniz; mutluysanız, doğarken payınıza düşmüş mutluluk miktarını çoğaltacaktır; yok eğer doğal olarak mutsuzsanız, sizin için fazladan bir yırtılmadan, yıpranmadan başka bir şey ifade etmeyecektir: *Şeytani* bir inanç. Ebediyen kovulduğunuz cennetin özlemini fazladan bir eziyet ve işkence gibi hissedeceksiniz. Yalvarıyorsunuz: Dualarınız, onları hafifletecek yerde, özlemlerinizi de, çarelerinizi de, acılarınızı da ağırlaştıracaktır. Aslında herkes, ne eklemişse onu bulur inancında: Seçilmiş kişi, onunla daha iyi çıkarır kurtuluşunun tadını, cehennemlik de daha çok batar pisliğine. İnanmanın çözülemez olanı aşmaya yettiğine nasıl inanılabilir? İnanç yoktur, ancak değişik ve uzlaşmaz birtakım inanç biçimleri vardır. Sizinkinden, hangisi olursa olsun, bir yardım beklemeyin: Oldum olası neyseniz biraz daha o olmanıza olanak sağlayacaktır...

VII. Hazlarımız ne yitip gider, ne gözden kaybolurlar; bizde acılarımız kadar ama bir başka biçimde iz bırakırlar. Bize ebediyen yitip gitmiş gibi görünen hazlardan kimisi, bizi bir bunalımdan kurtaracak ve kimisi, haberimiz olmadan, düş kırıklıklarımıza, kimisi feragat ve vazgeçişe karşı koyacaktır; bilincinde olmadığımız yeni ilgiler yaratılmış olacak bizde ve sadece canavarlığın ve ürkünçlüğün kalıntılarını koruyacak olan belleğimizin bu eğilimine denk düşecek bir sürü küçük umutlar canlanmış olacak içimizde. Çünkü satılıktır belleğimiz: o acılarımızın davasını savunur, acılarımıza *satılmıştır*.

VIII. Kassianus'a, Evagoras'a ve Aziz Nilus'a göre, kayıtsızlıktan daha korkunç şeytan yoktur. Kendini kayıtsızlığa kaptıran keşiş ömrünün sonuna dek onun kurbanı olacaktır. Pencereye dayanıp dışarı bakacak, ziyaretçileri bekleyecektir, kim olursa olsun, palavra sıkmak için, oyalanmak için.

Her şeyden arınmak ve sonra yolumuzu şaşırmış olduğumuzu anlamak, yalnızlık içinde beklemek ve bu yalnızlığı terk edememek! Başarılı olan her münzeviye karşılık çuvallamış binlercesi vardır. Bu mağlupların, dualarının etkisizliğine gömülmüş bu düşkünlerin şarkıyla ayağa kalkmaları bekleniyordu, sonsuz bir mutluluk, sevincin yolu yordamı zorla kabul ettiriliyordu onlara. Şeytanın kurbanı olan bu insanlar seslerini nasıl ve kime karşı yükselteceklerdi? Tanrı lütfundan çağımız kadar uzaklaşmış bu kişiler zamanlarını kendi kısırlıklarını çölün kısırlıklarıyla, içlerindeki boşluğun maddi imgesiyle karşılaştırmakla geçiriyorlardı.

Pencereme dayanmışken, kısırlığımı, Kent'in kısırlığıyla değil de ne ile karşılaştıracaktım? Yine de *diğer* çöl, gerçek çöl, hiç çıkmıyor aklımdan. Ah orada kalabilsem ve insan kokusunu orada unutabilsem! Tanrı'yla komşu olup, onun perişanlığını ve uzak bir hücrenin anısının canlandığı anlarda düşünü gördüğüm tanrısal sonsuzluğu koklasam! Önceki yaşamımda hangi manastırı terk etmiş, hangisine ihanet etmiştim? Beynimde hangi göğün yapılıp bozulduğunu bilmezken yarım kalmış, yüzüstü kalmış dualarım şimdi peşimden geliyor.

IX. "Ali! Ali!" Bu sözcüklerin dışında, sözcüklerle anlaşmaktan vazgeçen bir dervişin ağzından başka bir sözcük çıkmıyordu, hiçbir zaman, hiçbir yerde. Onun sessizlik perhizini bu sözcükler bozuyordu sadece.

Dua: Tanrı'ya verilmiş bir ödün, birtakım *cümleler* ve onların içerdiği her yaltaklanma. Kendini özsel olan uğruna kurban eden dervişimiz dili, görünüşün simgesini feda etti: Nefsini köreltecek ya da inancın aşırılıklarını benimseyecek olsa bile, dile başvuran her insan mutlaktan vazgeçer. Her insan ve, haydi haydi, her aziz.

Assisi'li Francesco çömezleri gibi, rakipleri gibi bir söylevciydi. Tek bir şey, tek bir sözcük bile önemlidir. Konuşuyorsak, bu şeyi öyle bulamadığımızdan, bulamayacağımızdandır.

X. Güvene layık olan ancak oyunu kaybetmeye razı olandır: Bunu başarırsa, canavarı, hani bir şey yapmaya, zafer kazanmaya çalıştıkça yarattığı o canavarı öldürmüş olacaktır. Saflığımız pahasına, tüm gerilemelerimizin işte bu toplamı pahasına ilerleriz ancak. Bir kirlenme atılımıyla desteklenen, yönlendirilen edimlerimiz bizi cennetten koparır, düşkünlüğümüzü, dünyaya bağlılığımızı güçlendirir: Bizde antik var olma sapkınlığını uyarmayan ve sağlamlaştırmayan ileriye doğru hiçbir hareket yoktur.

Varlıkları başından savmak yetmez; şeyleri daha da savmak, onları lanetlemek ve tek tek ortadan kaldırmak gerekir. İlk yokluğumuza yeniden kavuşmak için, evrendoğumlarımızı geriye doğru izleyelim ve, bizde ölüm utancı olmadığına göre, bu dünyadan bize kalan her izi ve olduğumuz şeyin son anısına kadar her şeyi yok edelim hiç değilse. Her şeyden vazgeçme ve her şeye ihanet etme gücünü, adsız bir korkaklığın cesaretini versin bize bir tanrı!

BOŞLUK CÜMBÜŞÜ

Eğilimler alanını terk etme çaresi olmayan sanatçı varoluşun dar bir bölgesinde devinir. At gözlüğü takar: yeteneği zaafıdır onun. Dehaya sahip olsa bile görüş açısının tutsağıdır, ona *belirli* bir görüş sağlayan talihsizliğin elindedir.

Hiçbir şeye yeteneği olmamak ne üstünlük, ne özgürlük! Her şey sunulur size, her şey size ait olur, uzaya egemensiniz, bir nesneden ötekine, bir dünyadan öbürüne geçersiniz. Evren ayaklarınızın altındadır, mutluluğun özüne ulaşırsınız hemen: Varlığın sıfır noktasında (soluk durumuna, soluk alıp veren ve hiçbir gizemin ağırlaştırmadığı ebediyet durumuna yükseltilmiş, nakledilmiş yaşam) yücelme.

Her yerde olmaya mecbur, aynı anda her yerde hazır olmanın kölesi olan Tanrı bile tutsaktır. Ondan daha özgür, daha serbestsiniz, yokluktan yararlanırsınız, enginliğini keyfinize göre araştırırsınız: azledilmiş madde, duyulmaz iç çekiş, pratiği yitirmenin ve hem yaşamın hem ölümün zevki.

*

Yetenekleri olan her insan acınmayı hak eder: Ressam, renklerden daha ne elde edecektir? Şair, nasıl uyandıracaktır yorgun, uykulu sözcükleri? Peki tüm ses bağdaşımlarının düşünülmüş olduğu bir dünyada müzisyenin geleceğine ne demeli? Derinden mutsuzdurlar, karmaşık olana bağlanmışlardır tümüyle. Sanatın çıkmaz yolunu, mirastan yoksun bırakıldıklarını unutmaları için şaşkınlıklarına sövüp saymamalı, onları ilgi çemberine almalıyız.

Ne kadar talihli olduğumuzu ilan etmeden susturamayız onları. Bizi bir yükten, yeteneğin belalarından kurtardığı için Takdiri İlahi'ye şükredelim. Bir yandan elimizden her şeyi alırken, bir yandan her şeyi sunar. Eksiksiz yoksunluğumuz onun merhametinden mi, yoksa savsaklamasından mı doğuyor? Bildiklerimiz buna karar verme olanağı vermiyor bize. Ama şu gerçek ki, O, bize eşsiz bir lütufta bulunacaktır: Bizde eksik olan tüm yeteneklerle zengin değil miyiz? Hiçbir şey olmamak – sonsuz olanak, sürekli bayram.

*

Rahat içinde olmaz asla sanatçı, düzensizliğini sürdürmeli, gücünü boşa harcamalı, mutluluğu da mutsuzluğu da kendisi üretmeli, imal etmeli. Hiçbir işe bağlanmadığı için bilge de kısır olmak için uğraşır durur, hiç harcamadığı enerjiyi biriktirir. Hakikati, dile gelmiş olan, iletişim, sanatı besleyen ve doğrulayan her şey, doğrunun önündeki bu engel, bu yalan aracı pahasına elde eder. Sanatçı kendi buluş yetilerini boğar, edimlerini ve davranışlarını yönetir, vecdin ve heyecanın yardımını reddeder. (*Dâhi bilge* yok-

tur.) Ne çekişmeye doymayan trajedi ne de bu açgözlülüğün mekânı olan tarih onun merakını engeller: İkisini de aşmıştır, öğeleri bir araya getirir; yaratmayı, Tanrı'yı ya da Şeytan'ı kopyalamayı reddeder, kendini de melek ve aptal üzerine, onların sersemliğinin üstünlüğü üzerine derin bir düşünceye verir; o sersemliğe *zihin açıklığının* araçlarıyla ulaşmak ister.

Kaynaklarını kötü kullandıktan sonra tükenip gitmek "yaratıcı"nın kendine özgü niteliğidir: Sahip olduğu güçler onu terk eder, takıntılarının yoğunluğu azalır. Yaşamsallığını ya da aklını korusa bile, heyecanlanma yeteneği için aynı şey söylenemez. Yaşlılık onun sonudur gerçekten. Bilgeyse, tersine, ömrünün sonunda kendini gerçekleştirir. Onun *bittiğini* düşünemeyiz hiç; oysa bu sözcük, bir noktadan sonra her sanatçıya uygun düşer. Bir yapıt kendisini yok etme arzusuyla ortaya çıkar ve yaşam pahasına yaratılır. Bilge bu arzuyu bilmez ya da yenmiştir. Onun en büyük tutkusu iz bırakmadan ortadan kaybolmaktır. Ama bizim kafamızı karıştıran ortada görünmeme iradesinde büyük bir güç vardır. Gizini zorlukla çözebiliriz: Kendisini yok etmeden her an nasıl var olabilir? Yine de bu giz, kendimize, nihai gerçekliğimize yaklaştığımızda sezilebilir. O zaman sözcükler, her türlü yararlarını, her türlü anlamlarını yitirir, çok eski bir bayağılığın failleri gibi görünürler bize. Sanki kendi üzerine kapanmış bakışlarımız maddenin evreninden farklı bir evrene sahipmiş gibi, görme biçimimize varıncaya kadar her şey değişir. Gerçekten, bu dünya artık ne algılarımızın alanına girer ne de sürekli belleğimizdedir. Ne sözcüğe katlanabiliriz ne de ona gönül indirmek isteriz, niteliği olmayan bir mutluluk, sıfatı olmayan bir ürperme içinde yan gelip yatıyoruz. Tanrı'da öğle uykusu...

VAR OLMA EĞİLİMİ

BİR OLUMLAMADAN öbürüne geçenler vardır: Onların yaşamı bir "evet"ler dizisidir... Gerçeğe ya da onlara öyle görünen şeye bütün gücüyle katılanlar, onlar her şeye razı olurlar ve bunu söylemeye hiç çekinmezler. Açıklamadıkları ya da "olağan şeyler" arasına koymadıkları hiçbir anormallik yoktur. Kendilerini felsefeyle ne kadar kirletirlerse, ölüm kalım oyununda o kadar *iyi seyirci* olurlar.

Diğerleri için, olumsuzlamaya alışkın olanlar için, bir şeyi olumlamak, sadece kafaları bulandırma isteği değil, aynı zamanda kendileri hakkında bir çaba, bir özveri de gerektirir: En küçük bir evet onlarda nelere mal olur! Ne yadsıma! Onlar bir evetin asla yalnız gelmeyeceğini, başka evetlerin sırada olduğunu bilir: Nasıl düşüncesizce atılırlar buna? Yine de "hayır"ın güvenliği sinirlendirir onları. Herhangi bir şeyi olumlama ihtiyacı ve merakı böyle doğmuştur onlarda.

Olumsuzlamak: Ruhu özgürleştirmek için bunun gibisi yoktur. Ama olumsuzlama, ancak onu ele geçirip kendimize mal etmeye çalıştığımızda verimlidir; ele geçirildikten sonra da olumsuzlama tutsak alır bizi: O da bir zincir olur. Köleliklerden kölelik beğeneceksek, varlığın köleliğine yönelmek daha iyi, gerçi bu da belli bir yırtılma olmadan olmaz: Söz konusu olan, hiçlik salgınından, baş dönmesinin rahatlığından tümüyle kurtulmaktır.

İlahiyatçılar bunu uzun zaman önce fark etmişti: Umut sabrın meyvesidir. Eklemeli; alçakgönüllülüğün de. Gururlunun umut

edecek *zamanı* yoktur... Bekleyemez, doğasını zorladığı gibi zorlar olayları; başkaldırılarını tükettiğinde buruktur, yoldan çıkmıştır, vazgeçer: Onun için orta yol yoktur. Bilinçli olduğu kesindir; ama bilinçlilik, bunu unutmayalım, sevme yeteneksizliği dolayısıyla, kendilerinden olduğu gibi başkalarından da uzaklaşanların özelliğidir zaten.

*

En büyük evet, ölüme evettir. Birçok şekilde söyleyebiliriz onu... Gündüz görünen hayaletler vardır, kendi yokluklarıyla baş başa, bir kenarda yaşarlar, kimseye bakmadan sessiz adımlarla sokakları arşınlarlar. Ne gözlerinde ne davranışlarında bir endişe görünür. Dış dünya onlar için artık var olmadığından tüm yalnızlıklara katlanırlar. Dalgınlıklarına, ilgisizliklerine özen gösterirler. Benzeri görülmemiş olanın anısı ile bir kesinliğin eli-kulağındalığı arasında bulunan, ilan edilmemiş bir evrene aittirler. Gülümsemeleri yenilmiş bin bir korkuyu, korkunç olanı mağlup etmiş zarafeti düşündürür. Nesnelerin arasından geçerler, maddenin içine işlerler. Kendi kökenlerine mi ulaştılar ya da ışığın kaynaklarını kendi içlerinde mi buldular? Hiçbir bozgun, hiçbir zafer onları sarsmaz. Güneşten bağımsızdırlar, kendi kendilerine yeterler. Ölüm'le aydınlanmışlardır.

Tözümüzü aşındırma işinin yapıldığı ânı belirleme imkânından yoksunuz. Biz ancak bundan bir boşluk doğduğunu ve kendi yıkım düşüncemizin adım adım oraya yerleştiğini biliriz. Güçbela tasarlanan bulanık bir düşüncedir bu: Sanki bu boşluk kendi kendini düşünmüş gibi. Sonra bir ses dönüşümü olur: İçimizde, ta derinlerde, öyle bir ses duyulur ki ısrarıyla bizi felç de edebilir, bize bir itilim de kazandırabilir. O halde, ölümün altında ya da onunla aynı düzeyde, korkunun ya da özlemin tutsağı olacağız. Bu ses içinden çıktığı boşluğu sürdürürse, korkunun; boşluğu doluluğa çevirirse, özlemin. Düzenlememize göre, ölümde ya varlık eksikliği ya da fazlalığı göreceğiz.

*

Geç kazanılmış bir şey olan süre algımıza dokunmadan önce, korku bizim uzanım duygumuza, dolaysıza, *sağlamlık* yanılsamasına saldırır: Mekân azalır, uçup gider, hava gibi hafif, saydam olur. Yerini korku alır, bu korku genişler ve onu kışkırtan gerçekliğin, ölümün yerine geçer. Tüm deneyimlerimiz; özerk bir gerçeklik haline getirilmiş, bizi sebepsiz bir ürperti, nedensiz bir titreme içine kapatan, bir gün... öleceğimizi unutma tehlikesiyle bizi baş başa bırakan bu korku ile ben'imiz arasında bir değişime indirgenmiş olur. Korku özsel kaygımızı ne eritmek ister ne de tüketmek, ancak içimizde bir eğilim gibi sürdürdüğümüz ve yalnızlığımızın merkezine yerleştirdiğimiz ölçüde korku kaygımızın yerini almakla tehdit eder. Bir adım daha atıldı mı işte biz sapıklar çıkarız ortaya: Ölüm değil, ölüm *korkusunun* ânıdır bu. Aşmayı başaramadığımız tüm korkular için durum böyledir: Onları doğuran nedenlerden çözülen korkular bağımsız, zorbaca gerçekliklere dönüşür. "Korku içinde yaşıyoruz, bu da yaşamıyoruz demektir." Buda'nın bu sözü belki de şunu demek ister: Kendimizi korkunun dünyaya açıldığı aşamada tutmak yerine, onu bir amaç, kapalı bir evren, *mekân*'ın bir ikamesi haline getiriyoruz. Korku bize egemen olursa, şeyler hakkındaki imgemizi bozar. Onu egemenliği altına almayı, ondan yararlanmayı bilmeyen, zamanla kendi olmaktan vazgeçer, kimliğini yitirir; korku ancak kendimizi ondan korursak verimli olur; ona boyun eğen bir daha eski durumuna gelmez ve kendine karşı ihanetten ihanete geçer, ta ki ondan duyduğu korku altında ölümü boğuncaya kadar.

*

Bazı sorunların çekiciliği, uyandırdıkları uyuşmaz kanılar kadar, kesinlikten uzak olmalarından kaynaklanır: Çözümsüz'e düşkün olanın sevdiği türden bir o kadar güçlük.

Ölüm hakkında belgeler bulmam için, din kitabından çok bir biyoloji çalışmasına başvurmanın bir yararı yok: Beni ilgilendirdiği kadarıyla ölüme, ister ilk günah yüzünden, isterse hücrelerimin kurumasıyla mahkûm olayım, hiç fark etmiyor benim için. Zihinsel düzeyimizle hiçbir şekilde bağlantılı değildir ölüm; her özel sorun gibi, *bilgileri olmayan* bir bilmeye özgüdür. Bir metafizikçiden daha derin bir yetkinlikle ölümden söz eden okumayazması olmayan nice insanla tanıştım; yıkımlarının nedenini deneyimle ayırt eden bu insanlar tüm düşüncelerini ona yöneltiyorlardı; öyle ki ölüm, onlarda kişisel olmayan bir sorun yerine, kendi gerçeklikleri, kendi ölümleriydi.

Ama ölümü sürekli düşünen insanlar arasında bile, okuryazar ya da değil, can çekişeceklerine şaşıranlar çoktur; yüzyıllarca, binyıllarca yaşayacak olsalardı, yaşadıkları dehşetin nedenlerinin hiçbir bakımdan değişmeyeceğini; can çekişmenin, yok oluş sürecimizde, varoluş süremizle eş kapsamlı bu süreçte bir kazadan başka bir şey olmadığını anlamazlar. Bichat'nın düşündüğü gibi, ölüme direnen işlevlerin bütünü olmaktan uzak olan yaşam, bizi ölüme sürükleyen işlevlerin bütünüdür. Varlığımız attığımız her adımda azalıyor; bu azalmaya karşın, tüm çabalarımız onu bir uyarıcıya, bir etkililik kaynağına dönüştürmeye yönelmek zorundaydı. Olmama olanaklarından yararlanmayı bilmeyenler kendi kendilerine yabancı kalır: Kuklalar, bir ben'i olan nesneler, ne süre ne de sonsuzluk olan yansız bir zamanda uykuya dalar. Var olmak gerçekdışılık payımızı kullanmaktır, içimizdeki boşluğa temas edip heyecanla titremektir. Kukla ise içindeki boşluğa duyarsız kalır, onu terk eder, erimeye bırakır...

*

Köklerimize doğru sürgün veren bir gerileme, bir iniş olan ölüm; sırf ona daha iyi bürünelim ve onu yeniden kuralım diye parçalar kimliğimizi: Ona yaşamın tüm öz niteliklerini yüklesek de başka anlamı yok ölümün.

Başlangıçta, daha ilk algılarımızda ölümün bir parçalanma ve yok olma olduğunun ortaya çıkmasına, ardından da hem zamanın hiçliğini hem de her ânın paha biçilemezliğini ifşa etmesine karşın ölüm bizi zindeleştirir: Bize sadece boşunalığın imgesini sunsa da, bu boşunalığı mutlak haline çevirir ve bizi ona bağlanmaya davet eder. Böylece, "ölümlü" yönümüzü yeniden güçlendirerek kendisini tüm anlarımızın boyutu olarak gösterir – can çekişmenin zaferi.

Düşüncelerimizi herhangi bir mezar üzerine yoğunlaştırmak ve çürüyüp çürümeyeceğimiz üzerine bahse girmek neye yarar? Ruhsal açıdan alçaltıcı olan ölümlülük sonunda bizi salgı bezlerimizin bozulmasına, çürümemizin pisliklerine ve pis kokulara götürür. Canlı olduğunu öne süren kişi, ancak kendi ceset düşüncesini gizlediği ya da aştığı ölçüde canlıdır. Maddi ölüm olgusu üzerindeki düşüncelerden iyi bir şey doğmaz. Bedenime ölümün "felsefe"sini zorla kabul ettirme, sonuçlarını benimsettirme özgürlüğünü vermiş olabilirim ama bunları bilmeden intihar etmek aynı anlama gelebilirdi. Çünkü bedenin bana öğrettiği her şey beni geri dönülmez biçimde ortadan kaldırır: Beden yanılgıdan tiksinmez mi? Küllerimizin yorumcusu olarak, her an yalanlarımızın, saçmalamalarımızın, umutlarımızın tersini söylemez mi? O halde onun kanıtlarının ötesine geçelim ve onu *kendi* apaçıklıklarına karşı savaşa zorla ortak edelim.

Ölüme temas ederek gençleşmemiz için tüm enerjimizi ona vermek, ya Keats gibi, yarı tutkun bir bağlılık tasarlamak ya da, Novalis'in yaptığı gibi, onu yaşamı "romantize" eden bir ilke haline getirmek gerekir. Bu sonuncusu, her ne kadar geçmiş özlemini kösnüllüğe kadar vardırmaya mecbur olduysa da, ve gerçekten ölüme *şehvet duyan* biri olduysa da, ölümden tam bir içsel "mutluluk" elde etmek, bir başkasına, Kleist'a düşecekti. "*Ein Strudel von nie geahnter Seligkeit hat mich ergriffen...*"* diye yazar canına kıymadan önce. Ne bozgun ne vazgeçiş, onun sonu çok mutlu

* *Alm.* Beklenmedik bir mutluluk girdabı beni içine aldı. –*ç.n.*

bir öfke, örnek ve tasarlanmış bir delilik, az rastlanan umutsuzluk başarılarından biri oldu. Her ne kadar, "sanatçı olarak" ölümü hissetmiş ilk kişi Novalis olsa da, Schlegel'in şu sözü bana Kleist için daha uygun görünüyor: O ölmek için donanmış biriydi. İntiharı benzersiz, eksiksiz, incelik ve beğeni başyapıtıydı, tüm başka intiharları yararsız kıldı.

*

Bahara özgü bir yok olma, yıkımdan daha çok bir sona ermedir ölüm, bizzat kendimizin üstüne daha iyi çıkalım diye döndürür başımızı; aşk da öyledir, birçok yönden akrabadır ölümle: İkisi varoluşumuzun sınırlarını parçalayacak derecede zorlar, bizi darmadağın edip güçlendirir, bütünlük diye bin dereden su getirip yıkıntıya çevirirler. Birbirinden ayrılmaz olduğu kadar birbirine de indirgenemez olan öğeleri temel bir muğlaklık oluşturur. Evet, bir noktaya kadar, aşk yoldan çıkarır bizi, nice genişleme ve gurur duyguları arasında! Keşke ölüm de nice ürpertilerle öyle çıkarsa bizi yoldan! İçimizdeki insanı bu duygularla, bu ürpertilerle aşarız, ben'in kazalarını da.

İkisi de ancak arzularımızı ve itkilerimizi yansıttığımız ölçüde, tüm gücümüzle muğlaklıklarına katkıda bulunduğumuz ölçüde bizi tanımladıkları için, zihnin işlemesini bekleyen dış gerçeklikler olarak baktığımız anda kaçınılmaz olarak kavranılmazdırlar. Ölüme dalar gibi aşka dalarız, düşünmeyiz onların üzerinde: Yavaş yavaş tadarız onları, suç ortağı oluruz onlarla, ölçüp biçmeyiz onları. Zaten zevke dönüşmüş olmayan her deneyim eksik bir deneyimdir. Hep aynılarıyla yetinmemiz gerekseydi bu duyumlar dayanılmaz olurdu bizim için, çünkü özümüzden çok farklı, çok ayrı olurlardı. İçlerine sindirebilselerdi ya da bir zevke dönüştürebilselerdi, ölüm insanlar için en büyük yitme deneyimi olmazdı. Ama ölüm, insanların içinde onlardan *uzakta* kalır; olduğu gibi, nasılsa öyle, insanlardan farklı.

Ölümün iki yönlü gerçekliğinin, muğlaklığının, ölümü hissetme biçimimize bağlı paradoksun bir kanıtı da, kendini bize hem

sınır-durum hem de *doğrudan veri* olarak göstermesidir. Ona doğru koşuyoruz, ama varmış değiliz henüz. Yaşamımıza kattığımız zaman bile, onu geleceğe yerleştirmekten kendimizi alıkoyamayız. Kaçınılmaz bir tutarsızlıkla; şimdi'yi, şimdi'mizi yıkan gelecek olarak yorumlarız onu. Her ne kadar korku mekân duygumuzu tanımlamamıza yardım ederse de zamansal boyutumuzun gerçek anlamına ölüm açar bizi, çünkü ölüm olmasa zamanda olmanın bizim için hiçbir anlamı olmazdı ya da, en çok, ebediyet içinde olmak gibi bir anlamı olurdu. İşte ölümün geleneksel imgesi, kaçınmak için gösterdiğimiz tüm çabaya rağmen, böylece yakamızı bırakmamakta direnir. Bu imgenin başlıca sorumlusu da hastalardır. Bu konuda uzmanlıklarını kabul etmekte anlaşma sağlanır; olumlu bir önyargı onlara "derinlik" görevini yükler, her ne kadar birçoğu şaşırtıcı bir yararsızlık sergilese de. Kim görmedi, çevresinde, onmaz yaralıları? Hasta ölümle özdeşleşmeye herkesten çok mecburdu; bununla birlikte hasta ondan kopmak, onu dışarı atmak için çabalar durur. Ölümden kaçmak, onu kendinde görmekten daha kolay olduğundan, ondan yakasını sıyırmak için tüm oyunları dener. Savunma tepkisini bir yönteme çevirir, hatta bir doktrine. Sağlığı yerinde olan halk ona öykündüğüne, onu izlediğine memnundur. Sadece halk mı? Mistikler de kurnazlıklardan yararlanır, kaçma ve bir sızma taktiği uygularlar: Ölüm onlar için sadece aşılacak bir engel, onları Tanrı'dan ayıran bir duvar, süre içinde son adımdır. Bu yaşamdan başlayarak, vecd denen şu sıçrama tahtası sayesinde zamanın üstüne sıçradıkları olur: Ahiret mutluluğuna "erişme"lerini sağlayan bir anlık sıçrama. İstediklerine ulaşmak istiyorlarsa gerçekten ortadan çekilmeleri gerekir: Onlara istediklerine kavuşma olanağı verdiği için böylesine severler ölümü, gelmekte geciktiği için de nefret ederler ondan. Ávilalı Teresa'ya inanılacak olursa, ruh sadece yaratıcısını arzular, ama "aynı zamanda ölmeden yaratıcısına ulaşamayacağını da görür; onun için intihar etmek de mümkün olmadığından, ölme arzusuyla sönüp gider, öyle ki o gerçekten ölüm tehlikesiyle yüz yüze gelir." Hep ölümü bir kaza ya da bir araç haline getirme, onu vefata

indirgeme ihtiyacı, ona bir mevcudiyet gibi bakmak yerine hep onu bundan yoksun bırakma ihtiyacı. Dinler ölümü bir bahaneye ya da bir korkuluğa –bir propaganda aracına– çevirdilerse, hakkını teslim etmek inanmayanlara düşer.

Her varlık kendi ölümünün duygusu*dur*. Buradan şu sonuç çıkar: Hastaların ya da gizemcilerin deneyimlerine sahte diyemeyiz, her ne kadar yorumlarından kuşkulanabilsek de. Hiçbir ölçütün söz konusu olmadığı, doğrulukların dolup taştığı, her şeyin kesin doğru olduğu bir yeryüzünde bulunuyoruz, çünkü hakikatlerimiz duyumlarımızla, sorunlarımız davranışlarımızla çakışıyor. Zaten her an başka bir ölüm deneyimine atılmışken hangi "hakikat" iddiasında bulunabiliriz ki? "Alınyazı"mız bile, bu temel ama değişen deneyimin gelişiminden, aşamalarından, farklı ölme biçimlerimizin içinde hazırlandığı bu *gizli zamanın* görünür zamandaki ifadesinden başka bir şey değildir. Yaşamöyküsü yazarları bir yazgıyı açıklamak için alışılagelen tutumlarını bırakmalı; görünür zamanla, bir varlığın kendi özünü bozma hevesiyle ilgilenmekten vazgeçmeliler. Dönemler için de durum aynı: Önemli olan, bir dönemin kurumlarını ve büyük olaylarını bilmekten çok, bunların işaret ettiği asıl deneyimi keşfetmektir. Savaşlar, ideolojiler, kahramanlık, azizlik, barbarlık... bunlar bize ihtiyacı olan tek şeyin, içsel bir dünyanın simulakrumlarıdır. Her halk kendi tarzında tükenir, her halk birkaç yok olma kuralı ortaya koyar ve bunları mensuplarına kabul ettirir: en iyileri bile bu kurallara yan çizemez ya da onlardan kurtulamaz. Bir Pascal, bir Baudelaire ölümü sınırlar: Biri onu kurtuluş arayışımıza indirger, öbürü fizyolojik korkularımıza. Onlara kalırsa, ölüm insanı ne kadar ezerse ezsin yine de insanın içinde kalır. Bunların tam karşısında, Elizabeth Dönemi yazarları ya da Alman romantikleri var: Bunlar ölümü kozmik bir olguya, eğlenceli bir oluşa, yaşam veren bir hiçliğe çevirdiler; kısacası insanı canlandıracak ve doğrudan ilişki kurulacak bir *güç*'e. Ama Fransız için önemli olan, ölümün kendisi değil –maddenin yanılgısı ya da basit bir densizliktir bu–, benzerlerimiz karşısındaki davranışımızdır, veda stratejisidir, boş gurur hesaplarımızın

bize kabul ettirdiği tutumdur, kısacası *tavırdır*; insanın kendisiyle değil, başkalarıyla tartışmasıdır: Ayrıntıları ve nedenleri gözlemlemenin esas olduğu bir gösteri. Fransızın bütün marifeti *halk içinde* ölmeyi bilmektir. Saint-Simon XIV. Louis'nin, küçük kardeşinin ya da naibin can çekişmesini değil, can çekişme *sahnelerini* anlatır. Saray gelenekleri, tören ya da şatafat duygusu... – koca bir halk bunları miras aldı; tek düşüncesi giyim, dekor ve son nefesine bir görkem katmaktır. Bu konuda Katoliklik çok yararlı oldu ona: Ölme tarzımızın kurtuluşumuzla ilgili en önemli nokta olduğunu, günahlarımızın "güzel bir ölüm"le bağışlanmış olabileceğini savunmuyor mu? Şüpheli bir düşünce, ama bir ulusun palyaçoluk içgüdüsüne çok uygun... Bu ulus geçmişte onur ve saygınlık düşüncesine, "namuslu insan" tarzına bugünkünden daha çok bağlı idi. O zaman söz konusu olan, Tanrı'yı bir kenara koyarak, hazır bulunanlar, kibar alıklar ve sosyete papazları karşısında görünüşü kurtarmaktı; tanıklar önünde saygınlığını korurken ve yalnızca onlardan kutsama beklerken can vermek değil *törenle gitmek*... Dinsizlere gelinceye kadar uygun bir şekilde ölüp giden yoktu, düşünceye saygıları onulmaz olana baskın çıktıkça, o çağın geleneklerine uyuyorlardı: O çağda insan için, ölmek, yalnızlığından vazgeçmek, sonuncu kez caka satmak anlamına geliyordu ve Fransızlar can çekişmenin en büyük uzmanlarıydı...

*

Ölüm deneyiminin "tarihsel" yönüne dayanarak temel niteliğe daha iyi nüfuz etmeyi başaracağımız kuşkuludur, çünkü tarih varlığın özsel olmayan bir kipinden, kendimize sadakatsizliğimizin en etkili biçiminden, metafiziksel bir retten, önemli olan biricik olgunun karşısına koyduğunuz bir olgular yığınından ibarettir... İnsanı etkilemeyi hedef alan her şey –dinler dahil– kaba bir ölüm duygusuyla lekelenmiştir. Ve gerçek ölüm duygusuna, daha saf bir ölüm duygusuna ulaşmak için keşişler tarihin yadsınması demek olan çöle sığınıyorlardı. Keşişler sığındıkları çölü haklı ola-

rak meleğe benzetirler, çünkü çölün de meleğin de günahı, zamanda düşüşü bilmediğini savunuyorlardı. Çöl, gerçekten, birlikte-varoluşa tercüme edilmiş bir zamanı düşündürür: Dingin, kımıltısız bir akış, mekânla büyülenmiş bir oluş. Yalnız insan çöle çekilir, yalnızlığını büyütmek, yoklukla zenginleşmek için değil, ölümün sesini içinde yükseltmek için...

Bu sesi duymak için... içimizde bir çöl yaratmak gerekir... Bunu başarırsak, uyumlu titreşimler kanımıza karışır, damarlarımız ferahlar; gizlerimiz ve kaynaklarımız yüzeyimize çıkar; o yüzeyde, karanlık ve aydınlık bir şenlikte tiksinti ve arzu birbirine karışır, korku ve hayranlık sarar yüzümüzü... Ölümün şafağı belirir içimizde. Kozmik bir vecd, kürelerin patlaması, binlerce ses! Biz ölümün ta kendisiyiz ve her şey ölümdür. O sürükler bizi, alıp götürür, bizi toprağa atar ya da uzayın ötesine fırlatır. Ezelden beri el değmemiş ölümü yıpratamadı çağlar. Zaferinin suç ortağı olan bizler duyuyoruz onun çok eski serinliğini ve başka hiçbir zamana benzemeyen, ona ait olan ve bizi durmadan yapıp bozan şu zamanı hissediyoruz. Bize öyle egemen olur ve can çekişme içinde öyle ölümsüzleştirir ki bizi, kendimize ölme lüksünü asla bağışlamayız ve her ne kadar alınyazısının bilgisine sahip ve bir yazgılar ansiklopedisi olsak da, yine de hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü içimizdeki her şeyi bilen odur.

*

Yeniyetmelik çağımın sonlarında, kafamda tek bir düşünce, nasıl kasvete gömüldüğümü, beni çürüten tüm güçlerin hizmetine nasıl girdiğimi hatırlıyorum... Öteki düşüncelerim artık ilgilendirmiyordu beni: Onların beni *nereye* sürüklediğini, neye yöneldiklerini çok iyi biliyordum. Bir tek sorunum olduğu anda, *sorunlara* takılıp kalmak neye yarar? Bir ben'e göre yaşamaktan vazgeçip kendi kendime boyun eğdirme özgürlüğünü ölüme bırakıyordum; beni benden almıştı artık. Korkularımı, hatta ismimi o taşıyordu; bakışlarımın yerini almıştı ölüm, her şeyde hükümdarlığının izlerini gösteriyordu bana. Her gelen geçenin yüzünde bir ceset seziyor-

dum, her kokuda çürüme, her sevinçte son bir yapmacık. Müstakbel idamlıklara, yakında silinecek karaltılarına çarpıyordum her yerde: Başkalarının geleceği, Ölüm için hiçbir gizem içermiyordu; gözlerimin arasından yokluyordu bu geleceği. Büyülenmiş miydim? Buna inanmak hoşuma gidiyordu. O gün bu gündür, neye tepki göstermeliydim? Hiçlik benim kurbanımdı: İçimdeki ve dışımdaki her şey hayalete dönüştü. Sorumsuz, bilinçten çok uzaklarda olan ben nihayet elementlerin isimsizliğine, bölünmezliğin sarhoşluğuna teslim oldum, bir daha varlığımı geri döndürmemeye, kaosun uygar adamlarından biri olmamaya karar verdim.

Ölümü, canavarı uyandıran şey olan boşluğun, bütün uykularda çınlayan bu çağrının olumlu anlatımı olarak görebilecek durumda olmadığım için hiçliği ezbere biliyor ve bildiğimi kabul ediyordum. Hele şimdi evreni doğuran kendi kendine telkini nasıl bilmem? Yine de bilinçliliğime karşı çıkıyorum. Ne pahasına olursa olsun, bana gerçek gerek. Sadece korkaklıktan birtakım duyguları yaşıyorum; bununla birlikte korkak olmak, kendime bir "ruh" edinmek, kendimi apansız bir tutkuya kaptırmak, apaçıklıklarıma zarar vermek, kendime ne pahasına olursa olsun bir dünya bulmak istiyorum. Bulamayacaktım, bir tutam varlıkla, gözlerimin önünde ya da başka bir yerde bir şey olduğu yanılgısıyla yetinecektim... Yalanlar kıtasının fatihi olacağım. Enayi olmak ya da telef olup gitmek: Başka seçenek yok. Ölüm dolambacıyla yaşamı keşfedenler gibi, ilk aldatmacanın üzerine, bana yitik gerçeği hatırlatabilen her şeyin üzerine atılacağım.

*

Var olmayanın sıradanlığı yanında, varlık ne mucize! O olağanüstüdür, *başa gelemeyendir,* bir istisna durumudur. Hiçbir şey onun üzerinde etkili olamaz; ona kavuşma, girişini zorlama, ona saldırma arzumuzun dışında.

Var olmak, kazanmaktan umudu kesmediğim bir alışkanlıktır. Başkalarına öyküneceğim, bunu başarmış olan uyanıklara, bilinç-

ten dönenlere; umutlarına varıncaya kadar her şeylerini, sırlarını yağmalayacağım; yaşama sürükleyen bayağılıklara onlarla birlikte sarılmaktan büyük mutluluk duyacağım. *Hayır* beni yoruyor *evet* baştan çıkarıyor. Olumsuzlama konusunda yedeklerimi, belki olumsuzlamanın kendisini de tüketince, bir hakikatin, önemli olan biricik hakikatin eşiğinde olduğumu, sokağa fırlayıp avazım çıktığı kadar niçin bağırmayayım? Ama hakikatin ne olduğunu bilmiyorum henüz; onu önceden sezdiren sevinci, sevinçle birlikte hem çılgınlığı hem korkuyu tanıyorum sadece. Dünyayı uyarma cesaretini elimden alan; mutluluğum, son evet'im, geri dönüşsüz evet'im karşısında yaşayacağı dehşeti izleme cesaretini benden alan, gülünç olma korkusu değil işte bu cehalettir.

*

Yaşamsallığımız bize akıldışı kaynaklarımızdan gelir; ürküntü ve kuşkularımızın karşısına koymak için kesinlikler ve sayıklama tedavisinden başka bir şeyimiz yok. Akıldışı sayesinde *kozmogonik anlarımızı* kaynağa, kökene, ilk noktaya döndürürüz; tüm araçlarla çoğaltırız onları. Zaman yaydığımızda, içimizde güneşler doğduğunda, ışınlarını çevremize saçtığımızda, bu ışınlar anları aydınlattığında... ancak o zaman gerçekten yaşıyoruz, varız demektir. O zaman, varoluşa erdiklerine şaşırmış, şaşkınlıklarını ışık metaforları içinde sergilemek için sabırsızlanan şeylerin dile geldiğine tanık oluruz. Tekinsiz olana alışmak için her şey genişler, ferahlar. Mucizeler kuşağı: Her şey bize doğru yönelir, çünkü her şey bizden doğar. Ama tam olarak bizden mi? Zihin bunca günü ve ansızın ebedileşmiş şu zamanı kavrayabilir mi? Ve şu titreyen mekânı ve uyuyan ekvatorları kim yaratır içimizde?

*

En eski apaçıklığımız olan can çekişme önyargısından kurtulmamızın mümkün olacağına inanmak, saçmalama yeteneğimizi küçümsemek olur. Aslında birkaç girişimin lütfundan sonra yeniden

paniğe, bulantıya, hüzün ya da ceset eğilimine, varlık eksikliğine düşeriz. Olumsuz ölüm duygusunun sonucudur bu. Düşüşümüz ne kadar sert olursa olsun; eğer onu, sayıklamanın ayrıcalıklarına bizi eriştirecek bir disipline dönüştürürsek, bizim için yine de yararlı olabilir. İlk yüzyılların keşişleri bize bir kez daha örnek olacak. Ruhsal düzeyimizi yükseltmek için, kendimizle nasıl sürekli bir çatışmaya girmemiz gerektiğini öğretecekler bize. Bir Kilise babası onlara haklı olarak "çölün atletleri" adını verdi. Ne kadar gergin olduklarını, kendilerine karşı ne kadar hırslı olduklarını, mücadelelerini kolay kolay tahmin edemeyeceğimiz savaşçılardı bunlar. İçlerinde günde yedi yüz kez dua edenler vardı; saymak için her duadan sonra kimileri bir çakıltaşı bırakıyordu yere... Beni şaşırtan bu saçma aritmetik onlara eşsiz bir gurur veriyordu. Hiç de zayıf insanlar değillerdi, sahip oldukları en değerli şeylerle, *eğilimleri* ile, savaşa tutuşmuşlardı bu deliler. Bu eğilimlere göre yaşayan keşişler sırf savaşacakları bir şey olsun diye azdırıyorlardı onları. "Arzu" betimlemelerinin öyle şiddetli bir üslubu vardır ki, içimizdeki duyguları kışkırtır ve hiçbir dinsiz yazarın bizde uyandıramadığı bir ürperti yaşatırlar bize. "Beden"i tersinden yüceltmekte hemfikirdiler. Beden onları öylesine büyülüyorduysa, çekicilikleriyle savaşmanın erdemi ne büyüktür! Onlar enerji biriktirmek için kendinden korkmanın yararlarını –o dar kafalılıklarıyla– hayal bile edemeyecek mitolojinin titanlarından daha kudurgan, daha sapkın titanlardı.

*

Doğal acılarımızı, bir şeyin sebep olmadığı, çok eksik kalmış acılarımızı büyütmek, yoğunlaştırmak, onlardan başkalarını, yapaylarını yaratmak bize düşer. Kendi haline bırakılmış beden daralmış bir ufka kapatır bizi. Acı çektirirsek algılarımızı keskinleştirir, ufkumuzu genişletir: Zihin azapların sonucudur, bedenin çektiği ya da kendisine çektirdiği azapların... Dünyadan el etek çekenler kötülüklerinin yetersizliğine çare bulmayı biliyordu... Dünya ile

savaştıktan sonra kendilerine karşı savaşa girmeleri gerekiyordu. Komşuları, yakınları için ne rahatlık! Acımasızlığımız, içgüdülerimizin başkasına fazla özenli olmasından doğmuyor mu? Kendimizle daha çok ilgilenseydik, kıyıcı eğilimlerimizin hedefi, merkezi kendimiz olsaydık, hoşgörüsüzlükler azalırdı. İlkel keşişliğin insanlığı kurtarabileceği korkuların sayısını hiçbir zaman bilemeyeceğiz. O çağda kalmış tüm bu keşişler kimbilir ne aşırılıklar yaparlardı! O çağın şansına, kıyıcılıklarını kendi üzerlerinde denemek gibi bir düşünceleri vardı. Geleneklerimiz yumuşamak zorundaysa, bizim de pençelerimizi kendimize çevirmeyi, çölün tekniğini değerlendirmeyi öğrenmemiz gerek.

*

"Bu cüzamı, çileci edebiyatın bize sunduğu bu istisnaları neden göklere çıkarıyorsunuz?" diye sorulacaktır. İnsan bir şeye tutunur. Keşişlere ve inançlarına lanet okurken, onların aşırılıklarına, gönüllü doğalarına, burukluklarına hayran olmaktan kendimi alamam. Bunca enerjinin bir sırrı olmalı; dinlerinkinin de. Bu konular meşgul olmaya değmez belki, ama kesindir ki her yaşayan, her varoluş izi dinsel bir özden payını alır. Kısa keselim: Batıp gitmemizi engelleyen her şey, katlanılmaz kesinliklerimize karşı bizi koruyan her yalan dinseldir. Ne zaman ebedilikten kendime bir pay koparsam ve beni içine alan bir sonsuzluk düşünsem, kırılgan ve önemsiz varlığımın apaçıklığını ayaklar altına alır, kendime söylediğim gibi başkalarına da yalan söylerim. Başka türlü yapacak olsam hemen gözden kaybolurdum. Kurgularımız sürdükçe biz de sürdüreceğiz yaşamı. Onları, yalan sermayemizi ortaya çıkardığımızda, dinsel ilkelerimiz de sönüp gider. Var olmak bir iman bildirisine, hakikate karşı bir itiraza, sonu gelmez bir yakarmaya karşılık gelir... Zor inanan ve sofu, yaşamayı kabul ettiklerine göre, aslında birbirlerine benzerler, çünkü ikisi de varlığa damgasını vuran biricik kararı almıştır. Fikirler, öğretiler basit gösterişlerdir, kaprisler ve kazalardır. Kendinizi öldürmeye karar

vermediyseniz sizinle başkaları arasında hiçbir fark yoktur, yaşayanlar topluluğuna katılırsınız, hepiniz, olduğunuz gibi, yani büyük müminler olarak. Soluk almak lütfunda mı bulunuyorsunuz? Azizliğe yaklaşıyorsunuz, sonsuz övgülere layıksınız...

Bir de, kendinizden hoşnut değilseniz, karakter değiştirmek isterseniz, iki katmanlı bir iman bildirisine girişirsiniz: Tek bir yaşamda iki yaşam istersiniz. Bu, tam da, ölümü ölmemenin bir biçimine çeviren çilecilerimizin uykusuzluktan, çığlıktan, gece atletizminden hoşlandıklarında yöneldikleri şeydir. Aklımıza onlar kadar kötü kavrandığımız gün aşırılıklarına öykünmeyi, hatta onları aşmayı başaracağız belki. "Bana kılavuzluk eden benden daha çılgındır" – böyle der tutkumuz. Yalnız açık görüşlülüğümüzün kusurları, donuklukları kurtarır bizi: Tam bir saydamlıkta olsaydı, çatışma ve yanılgılarımızın en iyisini borçlu olduğumuz içimizdeki mantıksızlıktan bizi arındırırdı.

Her yaşam biçimi Yaşam'a ihanet ettiği ve onu bozduğu gibi, gerçek canlı olabildiğince çok aykırılığı benimser, acıya ve zevke sarılır, her birinin nüanslarına uyar, her *farklı* duyumu ve birbirine karıştırılmamış her durumu reddeder. İçsel çoraklık *belirginliğin* üzerimizde kurduğu egemenlikten doğar; belirsizliğe, sayıklamalarımızı yenileyip bizi kısırlıktan koruyan doğuştan kaosumuza yönelik retten kaynaklanır. Tüm akımlar, tüm felsefeler işte bu yardımsever etkene, bu kaosa karşı savaşır. Ona özen göstermesek, her olanağımızı saçıp savururuz: İçimizdeki ölümü destekleyen, uyaran ve onun çöküp gitmesini önleyen son çarelerimizi tüketiriz...

*

Ölümü bir yaşam olumlamasına çevirip onun çukurunu sağaltıcı bir kurguya dönüştürdükten sonra, apaçıklığa karşı kanıtlarımızı tükettiğimizde ruhsal çöküntü pusuda bekler bizi: Saframızın, doğamızın, bir zaman küllenmiş olan körlük arzumuzun gülünçlüğünü ve aptallığını göstermek için uyanan sağduyu şeytanının öcü. Acımasız bir ham hayalin, yıkımımızla suç ortaklığının, ha-

kikatlerin zehrine alışmışlığın doldurduğu koca bir geçmiş! Ve bilgimizin özünü çıkarmak için pöstekilerimizi seyretmekle geçen bunca yıl! Yine de, kuşkularımıza, kesinliklerimize ve her şeyin bilicisi mizacımıza karşı düşünmeyi öğrenmeliyiz. Özellikle, kendimize, leşlerimizle bağdaşmayan bir ölüm, bir *başka* ölüm uydururken, tanıtlanamaz olanı, bir şeyin var olduğu düşüncesini kabul etmeliyiz...

Hiçlik kuşkusuz daha rahattı.

Varlık'ta *erimek* ne kadar da zor!

—